

Basiseducatie - Leergebied MO

Leerplan

MO – Doorstroom

Goedkeuringscode
2013/832/6/D

Indieningsdatum

2013 01 31

Leerplancommissie MO

Annelies De Pelsemaeker (CBE Brussel)
Aram De Ryck (CBE Zuid-Oost-Vlaanderen)
Boudewijn Goos (CBE Mechelen)
Dalie Degroote (CBE Kortrijk-Roeselare)
Dorothee Couckhuyt (CBE Brugge-Oostende-Westhoek)
Els Denissen (CBE Antwerpen)
Hilde Lemmens (CBE Limburg-Midden-Noord)
Jan Schuermans (CBE Kempen)
Katty De Neef (CBE Halle-Vilvoorde)
Lode Palmers (CBE Limburg-Zuid)
Luc Bogaerts (Stuurgroep VO, redacteur)
Lut Van Kerkhove (CBE Waas & Dender)
Marcel Kerff (CBE Leuven-Hageland)
Mieke Coulembier (Federatie Centra voor Basiseducatie, voorzitter)
Pascale Hoelebrandt (CBE Gent-Meetjesland-Leieland)

Werkten ook mee aan de leerplannen MO

An Bistmans, Anita Dejongh, Ann Peeters, Annick Vangenechten, Anouk Verstraeten, Barbara Bijmens, Bruno Casier, Diane Dekeyzer, Dominique Snoeckx, Els Cottens, Erika Schoonjans, Gert Van Walle, Giti Van Hoorick, Greet Vanbeneden, Griet Caes, Heidi Thijs, Hilde Broekx, Hilde Mestdag, Hilde Vandebek, Inge Swartenbroeckx, Isabel Sey, Ismaël Bourgeois, Jana Mermuys, Jan-Willem Raes, Jasmien Nemegeer, Kaat Verheeke, Karina Spiessens, Kim Verrijssen, Koen Lemaire, Leen Desmedt, Lies Van Den Eynde, Lieve Vanwildemeersch, Luc Verhoeven, Marijn Declerck, Marijn Roumans, Marleen Baeten, Marthe Braeckers, Martine Evers, Martine Meesens, Mia Cabooter, Mien Schoors, Nathalie Ruymbeke, Nele Donné, Nele Van Wesemael, Pieter Nuytten, Riete Neuckermans, Siti Van Hoorick, Sofie Van Vaerenbergh, Sofie Van Den Schoor, Stefan Paredis, Stien Van Opstal, Tine Baert, Walter Defossez

Beste collega,

Voor je ligt het leerplan MO-DOORSTROOM: je handleiding om de doelen van het opleidingsprofiel waar te maken.

Dit leerplan bestaat uit drie delen: visie, aanpak en leerplandoelen met leeractiviteiten. Op verschillende plaatsen leggen we linken tussen de verschillende onderdelen van dit leerplan omdat ze steeds op de een of andere manier verbonden zijn met elkaar.

Het eerste deel van dit leerplan bespreekt de achterliggende **visie** voor deze opleiding.

In het tweede deel beschrijven we hoe je de opleiding het best kan **aanpakken**. We vertrekken vanuit de leervragen van de cursisten zelf en de context. Vervolgens staan we stil bij de principes van functioneel leren en differentiëren, als twee belangrijke didactische componenten in dit aanbod. Daarna is er aandacht voor sleuteldoelen en taalondersteuning. Als laatste is er in deel twee ruimte voor evalueren om cursisten op te volgen en als eindbeoordeling.

Deel drie concretiseert de **leerplandoelen** in voorbeelden van leeractiviteiten die geschikt zijn voor cursisten met verschillende leerperspectieven en binnen verschillende rollen die ze opnemen. Daarbij komen ook tips en didactische wenken om aan sleuteldoelen te werken.

We hopen je met dit leerplan zin te doen krijgen om deze opleiding aan te vatten. Over het leergebied maatschappijoriëntatie valt veel te vertellen: zoveel uiteenlopende leerinhouden, werkvormen, doelgroepen, nieuwe ontwikkelingen, ... Blijvende aandacht voor info en verkenning van de modules, begeleiding en bijscholing is dus zeker nodig. Experimenteer!

Veel succes!

De leerplancommissie

INHOUDSTAFEL

1.	Visie	5
1.1.	Agogisch project	5
1.2.	Geletterdheid	5
1.3.	Maatschappijoriëntatie.....	6
2.	Aanpak.....	8
2.1.	Programma samenstellen	8
2.1.1.	Modules van deze opleiding	8
2.1.2.	Verkorte modules	10
2.1.3.	Doelenkiezer MO.....	10
2.1.4.	Linken met andere opleidingen MO	11
2.1.5.	Combinaties met andere leergebieden	11
2.1.6.	Leertrajectbegeleiding en doorstroom	12
2.2.	Leeromgeving.....	12
2.2.1.	Samenwerking met een partnerorganisatie	12
2.2.2.	Materiële voorwaarden	13
2.3.	Cursist centraal	13
2.3.1.	Leervragen verzamelen.....	13
2.3.2.	Beginsituatie inschatten.....	14
2.3.3.	Rekening houden met specifieke noden.....	14
2.4.	Functioneel leren.....	15
2.5.	Cyclisch leren	17
2.6.	Differentiëren.....	17
2.6.1.	Verwachtingen.....	18
2.6.2.	Opdrachten	18
2.6.3.	Ondersteuning.....	19
2.7.	Sleuteldoelen.....	19
2.8.	Evalueren	20
2.8.1.	Cursisten opvolgen.....	21
2.8.2.	Eindbeoordeling	22
3.	Leerplandoelen	24
3.1.	Voorbeelden van leeractiviteiten.....	24
3.2.	Hoe omgaan met de leeractiviteiten?	24
4.	Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen.....	26
4.1.	Communiceren in team (M BE G 089)	26
4.2.	Biologie (M BE G 095)	31
4.3.	Kaart (M BE G 097)	36
4.4.	Kennismaken met wetenschappen (M BE G 104)	41
4.5.	Geschiedenis (M BE G 109)	46
4.6.	Actualiteit (M BE G 110)	51
4.7.	Democratie (M BE 113).....	56
4.8.	Culturen (M BE G 117).....	61
4.9.	Leren leren 1 (M BE G 122)	66
4.10.	Leren leren 2 (M BE G 123)	70
5.	Bijlagen.....	75
5.1.	Bijlage 1: Overzicht modules en opleidingen.....	75
5.2.	Bijlage 2: Sleuteldoelen	78
5.3.	Bijlage 3: Opleidingsprofiel	80

1. Visie

In een maatschappij die steeds meer gekenmerkt wordt door een toenemende kloof tussen hoog- en laaggeschoolden, willen de centra voor basiseducatie geletterdheid verhogen via onderwijs en vorming. Dat is onze missie¹. In wat volgt gaan we eerst in op het agogisch project van de basiseducatie, wat geletterdheid betekent voor het leergebied maatschappijoriëntatie, wat specifiek is voor het leergebied maatschappijoriëntatie en ook voor deze opleiding.

1.1. Agogisch project

Het agogisch project van de basiseducatie² stelt de cursist centraal. We hebben daarbij niet enkel oog voor de cursist als lerende, maar ook als persoon. We houden dus rekening met (leer)vaardigheden, leerstijlen, achtergrondkenmerken, persoonskenmerken en motivatie van de cursist. De zorg voor de cursist staat voorop en we doen inspanningen om die cursisten te bereiken die het meest baat hebben bij een aanbod. Vaak werken we daarom samen met partnerorganisaties die deze moeilijk bereikbare groepen reeds bereiken.

De cursist als lerende is belangrijk: de interesses, rollen en perspectieven van de cursisten vormen het uitgangspunt voor het ontwerpen van de opleidingen maatschappijoriëntatie. Inhouden die cursisten als zinvolle combinaties ervaren, zijn gebundeld. Eens de cursist gekozen heeft om een module of een opleiding te volgen in dit leergebied, vormen zijn leervragen het uitgangspunt. Elke module is steeds anders: we passen ons aan aan de cursist, de groep en de leeromgeving. We zetten in op het uitbouwen van gepersonaliseerde leertrajecten en versterken de cursisten via leren:

- We vertrekken vanuit de verscheidenheid van onze cursisten
- We creëren condities die 'leren' bij de cursist mogelijk maken
- We zetten maximaal in op functioneel en ervaringsgericht leren
- We benutten de kracht van groepsleren en van individueel leren
- We maken de cursist bewust van de eigen competenties tijdens het leerproces
- We benutten de inbreng van de cursist maximaal in het leerproces
- We werken aan leerplezier en creëren succeservaringen
- We ondersteunen leren via trajectbegeleiding van de cursist
- We zorgen actief voor doorstroom van cursisten naar interne en externe (opleidings)trajecten

Deze uitgangspunten lopen als rode draad door dit leerplan.

1.2. Geletterdheid

De opleidingen van de basiseducatie dragen bij aan het verhogen van de geletterdheid³ in Vlaanderen en het realiseren van doelstellingen van het Strategisch Plan Geletterdheid 2012-2016. Dit geldt zeker voor de opleidingen van het leergebied maatschappijoriëntatie want geletterdheid heeft ook te maken met leercompetenties en sociale en burgerschapscompetenties.⁴

De centra voor basiseducatie omschrijven geletterdheid zo⁵:

¹ Zie: www.basiseducatie.be/missie-en-visie-van-de-sector-basiseducatie-0

² Zie: www.basiseducatie.be/missie-en-visie-van-de-sector-basiseducatie-0

³ Memorie van toelichting decreet volwassenenonderwijs van 15/06/2007, p. 21.

⁴ Nota van de Vlaamse Regering bij het Strategisch Plan Geletterdheid 2012-2016 (goedgekeurd op 14/12/2012), p. 6.

⁵ Zie: www.basiseducatie.be/geletterdheid-een-ruim-begrip

1. Visie

Geletterdheid is de competentie om informatie te verwerven, te verwerken en gericht te gebruiken. Dit betekent met taal, cijfers en grafische gegevens kunnen omgaan en gebruik kunnen maken van ICT. Geletterd zijn is belangrijk om zelfstandig te functioneren en te participeren in de samenleving en om zich persoonlijk te kunnen ontwikkelen.

Geletterdheid zijn is meer dan kunnen lezen, schrijven en rekenen. Het gaat immers om informatie verwerven, verwerken en gericht gebruiken. De meeste opleidingen maatschappijoriëntatie vertrekken vanuit een concrete inhoud: *Communicatie, Gezondheid, Mobiliteit, Huishouding, Techniek, Actualiteit en geschiedenis, Cultuur en Rechten en plichten*. Vanuit hun interesses of rol(len) in de samenleving kiezen cursisten een opleiding. Bij elk van deze inhoud is het de bedoeling dat cursisten met de informatie over dat thema leren omgaan. Om dat te bereiken werken we aan de basiskennis, -vaardigheden en attitudes die met dat thema te maken hebben. Het ondersteunen van lezen, schrijven en rekenen en andere competenties die nodig zijn om met informatie te kunnen omgaan is vanzelfsprekend aanwezig in elk van de opleidingen.

Daarnaast zijn er ook opleidingen die als uitgangspunt de drie perspectieven hebben: *Levenslang en levensbreed leren* en *Doorstroom* (educatief perspectief), *Samen leven* (maatschappelijk perspectief) en *Werk* (professioneel perspectief). Het doel van geletterdheid is namelijk: kunnen functioneren en participeren in de samenleving en zich persoonlijk kunnen ontplooiën. Daar wordt zeker aan gewerkt in het leergebied maatschappijoriëntatie. Ten slotte is er nog de opleiding *Omgaan met veranderingen*. Deze opleiding is er voor cursisten die zelf een verandering willen initiëren in hun leven of die willen bijblijven in een steeds sneller veranderende maatschappij. Wie voldoende geletterd is, is klaar voor de uitdagingen van de toekomst.

De opleidingen maatschappijoriëntatie kunnen cursisten aanzetten om andere opleidingen aan te vatten omdat ze zin kregen in leren. Het is belangrijk op te merken dat de hervorming van het leergebied maatschappijoriëntatie ook tot doel had het leergebied te flexibiliseren. Deze flexibilisering moet er onder meer voor zorgen dat cursisten maatschappijoriëntatie gemakkelijker kunnen combineren met opleidingen taal, wiskunde of ICT. Om te kunnen functioneren in de maatschappij is het immers ook belangrijk met taal, wiskunde en ICT gepast te kunnen omgaan.

1.3. Maatschappijoriëntatie

De opleidingen maatschappijoriëntatie komen tegemoet aan zowel individuele vragen van cursisten als aan maatschappelijke verwachtingen die aan de doelgroep van basiseducatie gesteld worden. Dit leergebied biedt heel wat mogelijkheden om cursisten wegwijs te maken in de maatschappij. Daarbij wordt ermee rekening gehouden dat cursisten volop deel uitmaken van die maatschappij en al een schat aan vaardigheden, ervaringen en informatie bezitten. De opleidingen maatschappijoriëntatie bieden cursisten handvatten aan om hun sociale kennis en vaardigheden te versterken, uit te diepen en uit te breiden. Het gaat dan over alle competenties die nodig zijn om mee te zijn, bij te blijven en in de maatschappij te kunnen doen wat nodig is voor zichzelf en anderen.

De **opleiding Doorstroom** geeft de cursist uit de basiseducatie de nodige bagage om door te stromen naar het secundair volwassenenonderwijs of een vervolgaanbod buiten het onderwijs, bijvoorbeeld bij VDAB of Syntra. De opleiding bestaat uit tien verplichte modules, er zijn dus geen keuzemodules. De module **Leren leren 1** geeft cursist basisinzichten over zijn leerstijl. De module **Leren leren 2** vertrekt vanuit een doelgerichte aanpak. De module **Communiceren in team** brengt de cursist de nodige competenties bij om groepswork tot een goed einde te brengen. De volgende module, **Geschiedenis**, biedt de cursisten de nodige basiskennis over geschiedenis. De cursist oefent het analyseren van actuele thema's in de module **Actualiteit**. Democratisch handelen vindt zijn plaats in de module **Democratie** en de module **culturen** focust op culturele

competentieverhoging in een multiculturele samenleving. De achtste module, **Biologie**, biedt de cursist basiskennis over het functioneren van het menselijk lichaam en andere levende wezens en organismen. In de module **Kaart** werken de cursisten met allerlei kaartmateriaal: van atlas tot gps. Ten slotte laat de module **Kennismaken met wetenschappen** de cursisten proeven van wetenschappen.

2. Aanpak

2.1. Programma samenstellen

Het aanbod maatschappijoriëntatie zal steeds organisatorisch en inhoudelijk variatie vertonen afhankelijk van de cursisten, de leeromgeving en de visie van het centrum. Soms zal een module apart ingericht worden in het centrum of bij een partnerorganisatie. In andere gevallen is het mogelijk meerdere modules parallel of geïntegreerd aan te bieden. Modules die na elkaar komen, kunnen zorgen voor meer structuur en duidelijkheid. Modules die naast elkaar lopen geven wellicht meer ruimte om in te spelen op wat er gebeurt in de loop van de cursus. Afhankelijk van de intensiteit van het aanbod kunnen meerdere modules per semester of schooljaar ingericht worden. Eén module is voor zwakkere cursisten echter zelden genoeg om stappen te zetten in leren. De **leerlijn** doorheen een module en over de modules heen wordt uitgestippeld in functie van de cursisten.

Dit leerplan is zo opgevat dat alle organisatorische mogelijkheden open blijven. Bij alle modules van deze opleiding heeft de leerplancommissie verschillende voorbeelden van leeractiviteiten uitgewerkt die het toelaten flexibel en geïntegreerd met de leerplandoelen⁶ om te springen. We voorzien geen volgorde in modules en drukken geen voorkeuren uit. Het is echt aan het centrum te beslissen wat ingericht wordt. Indien mogelijk worden hierin ook de **cursisten betrokken**. Dit kan enkel wanneer de cursisten vooraf gekend zijn. Wanneer een module ingericht wordt, is het aangewezen de keuze mee te laten bepalen door de cursisten, bijvoorbeeld via een voorkeurenbevraging.

2.1.1. Modules van deze opleiding

Het komt erop aan die modules te selecteren die het best passen bij de cursisten. Hieronder geven we van elke module de inhoud weer en geven we voorbeelden van hoe je deze module kan inzetten.

De module **Leren leren 1** focust op leerprocessen en leerstijlen. De cursist ondervindt hoe hij het best leert. Het gaat over doelgericht aandacht schenken, doeltreffend werken en plannen. De cursist staat bewust stil bij zijn leerstijl en stuurt die waar nodig bij. Hij schat de eigen mogelijkheden realistisch in. Ten slotte weet hij waar hij terecht kan voor ondersteuning bij het leren.

Voorbeelden:

- Voor cursisten basiseducatie die willen doorstromen naar een CVO of een beroepsopleiding
- In samenwerkingsverbanden, bijvoorbeeld met de VDAB of andere opleidingenverstrekkers
- In combinatie met de module *Rijbewijs*

In de module **Leren leren 2** leert de cursist zijn leerproces zelf te sturen vanuit probleemoplossend leren. Er gaat aandacht naar alle aspecten van oplossingsplannen selecteren en evalueren. De cursist gaat op zoek naar de nodige informatie om zijn vooropgestelde doelen te bereiken. Hij leert informatie te vinden, te beoordelen, te selecteren, te bewerken, samen te vatten en te analyseren. Er wordt gefocust op evalueren en bijsturen van het leerproces.

Voorbeelden:

- Voor cursisten die een opleiding TKO of een andere opleiding willen volgen

⁶ Zie 3. Leerplandoelen

- In een samenwerkingsverband met een opleidingsverstrekker als voorbereiding op de opleiding
- Als opfrismodule voor mensen die na een lange periode opnieuw willen leren

De kern van de module **Communiceren in team** is succesvol bijdragen aan groepstaken. Het kan zowel gaan over groepstaken in een leeromgeving als op het werk. De module richt zich naar cursisten die in teamverband gemeenschappelijke doelen nastreven. De cursist oefent feedback uiten, omgaan met feedback en afspraken maken. Hij leert overleg- en oplossingsmethoden toe te passen bij groepstaken. Veel aandacht gaat hierbij naar communicatieve vaardigheden en een constructieve houding. Daarnaast kan de cursist ook groepswerk evalueren. Hij leert ten slotte zichzelf bijsturen op basis van feedback.

Voorbeelden:

- Voor cursisten die binnen de opleiding die ze willen volgen of in hun toekomstige job zullen moeten samenwerken aan taken
- In samenwerkingsverbanden met opleidingenverstrekkers en tewerkstellingsprojecten

In de module **Geschiedenis** verwerft de cursist een historisch referentiekader. Daarbij staat kritische reflectie centraal. Hij oefent het situeren van belangrijke gebeurtenissen of personen in tijd en ruimte. Hij leert ook historische informatie te analyseren. Dat wil onder meer zeggen het verschil maken tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf. Er is aandacht voor evolutie in de geschiedenis en verbanden tussen verschillende domeinen in de samenleving. Het gaat bijvoorbeeld over de evolutie van techniek en hoe dat de samenleving beïnvloedt.

Voorbeelden:

- Voor cursisten die een opleiding TKO willen volgen

In de module **Actualiteit** worden verschillende actuele onderwerpen behandeld. De cursist leert op verschillende manieren naar eenzelfde actueel thema kijken. Hij leert meer over de rol en werkwijze van de media. De cursist oefent informatie selecteren en analyseren. Dat is onder meer meningen en feiten uit elkaar halen en informatie situeren in tijd en ruimte. Hij leert verbanden leggen tussen verschillende domeinen in de samenleving. Hier gaat het ook over de werking van de overheid en de scheiding van wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht. Er is aandacht voor thema's zoals welvaart, sociale zekerheid en sociale bijstand. Daarnaast komen internationale organisaties en instellingen aan bod en gaat het over de Rechten van de Mens en de Rechten van het Kind.

Voorbeelden:

- Voor cursisten die een opleiding TKO willen volgen

In de module **Democratie** staat democratisch handelen centraal. De cursist verhoogt zijn betrokkenheid op het beleid. Hij leert meer over de politieke organisatie van België en Europa. Hij leert hoe een democratie werkt of hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft. Daarbij komt rekening houden met verschillende ideeën, standpunten en belangen. Vervolgens komt de rol van media en organisaties in de samenleving aan bod. Het gaat ten slotte over geldig en bewust deelnemen aan verkiezingen.

Voorbeelden:

- Voor cursisten die een opleiding TKO willen volgen

Exploreren, een mening vormen en respect tonen, staat centraal in de module **Culturen**. De cursist maakt kennis met levensopvattingen, cultureel erfgoed en kunst in verschillende culturen. Het bespreken van de multiculturele samenleving is een belangrijk onderdeel van deze module. De cursist leert de invloed herkennen van cultuur op voelen, denken en handelen.

2. Aanpak

Voorbeelden:

- Voor cursisten die een opleiding TKO willen volgen

In de module **Biologie** verdiept de cursist zijn basiskennis over de bouw en het functioneren van het menselijk lichaam. Het gaat over de bloedsomloop, de spijsvertering, het skelet, de spieren, het zenuwstelsel, de ademhaling, de voorplanting, ... Daarnaast komen ethische aspecten van gezondheid aan bod.

Voorbeelden:

- Voor cursisten die een opleiding TKO willen volgen

In de module **Kaart** oefent de cursist met diverse kaarten en plattegronden. Hij leert onder meer een route volgen aan de hand van een plattegrond. Daarnaast komen verschillende andere hulpmiddelen om een bestemming te bereiken aan bod. Bij het gebruiken van digitale kaarten en apparaten krijgt het werken met een beeldscherm gepaste aandacht. De cursist leert oog hebben voor pictogrammen en wegaanduidingen. De weg vragen kan ook een onderdeel van de module vormen.

Voorbeelden:

- Voor cursisten die een opleiding TKO willen volgen

In de module **Kennismaken met wetenschappen** verwerft de cursist, via onderzoekend leren, inzicht in de wetenschappelijke methode. Hij maakt kennis met eenvoudig onderzoek en het ontstaan van wetenschappelijke kennis. Er gaat aandacht naar het toepassen van relevante grootheden. Ten slotte komt het verband tussen klimaat, milieu en leefgewoonten aan bod.

Voorbeelden:

- Voor cursisten die een opleiding TKO willen volgen

2.1.2. Verkorte modules

Alle modules uit het leergebied maatschappijoriëntatie kunnen ook verkort ingericht worden. Modules van 30 lestijden worden dan gegeven in 15 lestijden, modules van 45 lestijden worden verkort tot 30 lestijden en modules van 60 lestijden omvatten dan 30 lestijden.

- Verkorte modules kunnen ingezet worden wanneer cursisten al in die mate over voorkennis beschikken dat ze niet meer de volledige moduleduur nodig hebben.
- Cursisten die niet slagen, kunnen in een verkorte tijd wat ze nog niet beheersen bijwerken.
- Wanneer modules gecombineerd worden binnen het aanbod van de basiseducatie is het niet altijd nodig de volledige moduleduur te voorzien.
- Vaak zijn verkorte modules ook geschikt in samenwerkingsverbanden.

Let op! Enkel de duur van de module is korter: ook in een verkorte module slagen cursisten enkel indien ze het geheel van eindtermen van de module in een voldoende mate beheersen.

2.1.3. Doelenkiezer MO⁷

Het leergebied maatschappijoriëntatie omvat heel wat modules en opleidingen. De doelenkiezer MO helpt je het overzicht te bewaren. Door de eindtermen aan te duiden waaraan je wil werken, wordt zichtbaar welke modules daarvoor geschikt kunnen zijn. Je kan via de doelenkiezer ook gemakkelijk het verband tussen modules zien: welke modules vormen samen een opleiding en welke eindtermen van bepaalde modules komen ook in andere modules terug. Op die manier kan de doelenkiezer ook suggesties opleveren om verschillende modules maatschappijoriëntatie te combineren. Er is immers geen reden om je te beperken tot de mogelijkheden binnen de opleiding.

⁷ Doelenkiezer matrix MO: <http://www.stuurgroepvo.be/>

2.1.4. Linken met andere opleidingen MO

De opleiding Doorstroom voorziet een aantal dwarsverbindingen met andere opleidingen in het leergebied Maatschappijoriëntatie in de vorm van gemeenschappelijke modules⁸. De modules van deze opleiding komen allemaal voor in andere MO-opleidingen om de doorstroom van cursisten maximaal aan te wakkeren. Zo zijn de modules **Leren leren 1**, **Leren leren 2** en **Communiceren in team** ook onderdelen van de opleiding Levenslang en levensbreed leren. **Communceren in team** kan ook gevolgd worden in de opleidingen Communicatie en Werk. De modules **Geschiedenis**, **Actualiteit** en **Democratie** worden gedeeld met de opleiding Actualiteit en geschiedenis. De module **Geschiedenis** komt daarnaast ook voor in de opleiding Cultuur en de module **Democratie** is een module binnen de opleiding Rechten en plichten. Daarnaast is de module **Culturen** ook aan te treffen in de opleiding Cultuur. De module **Biologie** is vervolgens een keuzemodule in de opleiding Gezondheid en de module **Kaart** is een module van de opleiding Mobiliteit. Als laatste is de module **Kennismaken met wetenschappen** een optie in de opleiding Techniek. Deze bruggetjes zijn er om cursisten te stimuleren andere opleidingen in het leergebied maatschappijoriëntatie aan te vatten en het verband tussen de verschillende opleidingen duidelijk te maken.

Al naargelang een module ingebed is in een opleiding kan de inhoudelijke concretisering van de leerplandoelen er anders uitzien. Dit heeft onder meer zijn weerslag op de keuze van de leeractiviteiten.

2.1.5. Combinaties met andere leergebieden

Taal

Een module uit deze opleiding zou parallel kunnen lopen met een module Nederlands, NT2 alfa of NT2. In de opleiding MO kan ondersteunend aan taal gewerkt worden, maar een specifieke module kan dit extra in de verf zetten. Er kan dan ook expliciet gewerkt worden aan Nederlandse taalvaardigheid.

- Een combinatie met een taalopleiding is interessant: werken met formulieren, verslagen maken, een samenvatting maken, ...

Wiskunde

Het aanbod MO kan perfect aangevuld worden met een module wiskunde. Vooral een open module wiskunde biedt heel wat mogelijkheden. In 20, 40 of 60 lestijden werk je aan die wiskundedoelen die voor de cursistengroep relevant zijn en aansluiten bij de aangeboden module(s).

- Modules *Biologie* en *Wetenschappen* lenen zich tot combinatie met doelen Wiskunde, waarbij wiskunde ondersteunend werkt

ICT

De combinatie met een ICT-module kan interessant zijn. De module *ICT Start* en de module *Oefenen en leren met ICT* (beide 30 lestijden) liggen het meest voor de hand. Veel informatie over de inhoud van deze MO-opleiding is terug te vinden op het internet. Daarnaast biedt het internet vaak oefen- en leermogelijkheden die bij de individuele leervragen en -behoeften van de cursist aansluiten.

- Een voldoende beheersing van ICT is een noodzakelijke voorwaarde om de overstap naar bv. TKO te kunnen maken
- Opzoeken op internet, apps, zelfstudiepakketten

⁸ Zie Overzicht modules en opleidingen

2. Aanpak

2.1.6. Leertrajectbegeleiding en doorstroom

Vaak stellen we vast dat deelnemen aan een aanbod maatschappijoriëntatie cursisten stimuleert om deel te nemen aan andere cursussen van de centra voor basiseducatie. Het is belangrijk dat het centrum hier vooraf al even bij stil staat. Op welke manier kan je **doorstroom stimuleren**? Je kan zorgen voor een volgende module voor de hele groep of cursisten individueel toeleiden naar aanbod dat voor hen het meest geschikt is. Zie je doorstroom na het lopende aanbod of kan het (deels) parallel lopen? Hier zijn weer heel wat mogelijkheden. Er kan ook gedacht worden aan doorstroom naar aanbod buiten de basiseducatie. Een goede kennis van het aanbod in de buurt is hiervoor noodzakelijk.

- Het is interessant om een samenwerkingsverband op te zetten met CVO's die Aanvullende Algemene Vorming inrichten.

2.2. Leeromgeving

Het spreekt voor zich dat in een opleiding maatschappijoriëntatie al het mogelijke gedaan wordt om de buitenwereld zo veel mogelijk binnen te brengen in de lessen en omgekeerd zo veel mogelijk activiteiten buiten de muren van het centrum te ondernemen.

Het lokaal waar de lessen doorgaan is bij voorkeur niet de enige plaats waar de lesgever basiseducatie en de cursistengroep vertoeven. Het is net de bedoeling alle **uitdagende elementen** te benutten: zijn er in de buurt organisaties of diensten interessant om te bezoeken of uit te nodigen. Kan je gebruik maken van een pc-klas of een bibliotheek? Gaan er evenementen door waaraan je het aanbod kan ophangen? Als je met experts of gidsen werkt, spreek dan vooraf goed af wat jij en de cursisten verwachten zodat deze persoon zich optimaal kan voorbereiden.

Sommige leeractiviteiten kan je ophangen aan een bepaald moment, andere zijn minder tijdsgebonden. Hou bij het plannen van je lessen de mogelijkheid open in te spelen op de **actualiteit**. Gebruik maken van nieuwsbeelden, populaire tv-programma's, documentaires, ... maken de bijeenkomsten niet alleen aangenamer en afwisselend, ze maken wat geleerd wordt levensecht en gemakkelijker om te leren. Denk ook aan gedrukt materiaal: teksten, figuren en grafieken, tekeningen en foto's, ... Ondersteun de cursisten in het omgaan hiermee:

- Leer cursisten eerst naar de bladspiegel kijken
- Bouw het invullen van een formulier op van weinig naar veel informatie
- Sta stil bij de opbouw van een tabel of een grafiek
- Voorspel aan de hand van de illustraties waarover een tekst kan gaan
- Vraag aan de cursisten wat sommige pictogrammen betekenen; laat hen zelf eens tekenen

Voor verschillende cursisten kan het fijn zijn om met de **Wablieft**, de krant in duidelijke taal, aan de slag te gaan. Je kan ook met de kleine Wablieft werken of met de digitale versie. Op de website⁹ is er bovendien een meeleesfunctie! We moedigen je aan om **ICT** zoveel mogelijk te **integreren** in je lessen. Het is niet nodig erg spectaculaire toepassingen te verzinnen. Maar eens iets opzoeken op internet zorgt ook weer voor afwisseling en tegelijkertijd maken de cursisten kennis met ICT.

2.2.1. Samenwerking met een partnerorganisatie

De opleiding inrichten in samenwerking met een partnerorganisatie biedt extra mogelijkheden. Overleg over visie en aanpak is belangrijk voor de gezamenlijke uitbouw van het aanbod. Een wisselwerking en afstemming met de partnerorganisatie zorgt voor een echt **geïntegreerd programma**. Bij het begin van de samenwerking is het dus nodig uit te klaren wat precies verwacht wordt van het aanbod basiseducatie en op basis daarvan geschikte modules te selecteren.

⁹ Ga naar: www.vocvo.be, klik op Wablieft

Het is belangrijk dat het **engagement** van de partnerorganisaties zich ook vertaalt in werktijd en mogelijkheden voor de betrokkenen om de samenwerking te ontwikkelen: overleggen, afstemmen, samen een project opzetten en gezamenlijk evalueren. Indien de opleiding ingericht wordt op vraag van die partner is het vaak zo dat de partnerorganisatie instaat voor het aanspreken, uitnodigen en opvolgen van de cursisten. Het is een kritische succesfactor dat de partnerorganisatie een faciliterende rol speelt.

Indien je op verplaatsing les geeft, is het belangrijk dat je een aanspreekpersoon hebt bij wie je terecht kunt met praktische en andere vragen.

2.2.2. Materiële voorwaarden

Waar je ook les geeft, je moet ten minste kunnen beschikken over een toegankelijk aangenaam **lokaal** van aanvaardbare grootte. Afhankelijk van inhoud en vorm van de lessen zijn gepaste media nodig.

Om variatie in werkvormen en differentiatie te faciliteren is het noodzakelijk dat de lesgever kan beschikken over:

- ten minste één computer, tablet, ... met internettoegang;
- mogelijkheid tot het afspelen van beeld- en geluidsmateriaal;
- bord (kan een slim bord zijn, flip-over, ...);
- naslagwerken.

In samenwerkingsverbanden bekijk je met de partnerorganisatie wat noodzakelijk is, bijvoorbeeld om multimediale toepassingen vlot te integreren in het lesgebeuren.

2.3. Cursist centraal

We willen in de eerste plaats cursisten erkennen in hun **eigen zijn**. Cursisten centraal wil tevens zeggen dat een educatief programma inspeelt op wat zich plaatselijk voordoet en rekening houdt met de concrete vragen en ervaringen van elke **specifieke groep**. Een aantal factoren bepaalt wezenlijk de aard en de inhoudelijke accenten van de cursus: bv. welke interesses hebben de deelnemers? Het loont in het begin van de module voldoende tijd te besteden aan kennismaken, goede afspraken maken en verwachtingen van cursisten en lesgever op elkaar af te stemmen.

Combinaties maken van modules, al dan niet in een verkorte versie, geeft mogelijkheden om flexibel in te spelen op vragen en leerperspectieven van specifieke doelgroepen.

2.3.1. Leervragen verzamelen

De cursisten hebben elk hun verwachting van de module. Het is goed dat ze die kunnen uitspreken. De eerste lessen worden best gebruikt als kennismaking. Hieronder geven we enkele voorbeelden van manieren waarop je leervragen kan verzamelen. **Inspelen op interesses** van cursisten zorgt voor een grotere betrokkenheid.

Aan de hand van één of meer **klasgesprekken** kan je leervragen naar boven brengen. Begin best met enkele kennismakingsvragen: Wie ben je? Wat wil je leren in deze cursus?

Een andere mogelijkheid is cursisten aan de hand van een **invulformulier** individueel te vragen wat ze willen leren. Denk erover na of je met een keuzelijst werkt, met open vragen of met een combinatie. Het risico van een open vraag is dat je weinig antwoorden krijgt, het nadeel van meerkeuzevragen is dat je geen extra informatie krijgt.

Je kan aan de groep voorleggen **wat je van plan bent** te doen. Als je op je lessenschema enkele lege plaatsen laat en cursisten aangeeft dat ze zelf suggesties kunnen doen, kom je vaak ook goed vooruit. Als je teveel mogelijkheden hebt, doe je er goed aan samen met de cursisten te kiezen waar meer en minder tijd naartoe gaat, of wat je helemaal niet doet.

2. Aanpak

Een alternatief voor het voorstellen van de planning is elk onderwerp waar je aan dacht voor te stellen door een **stelling** te lanceren. Aan de hand van de reacties op de stellingen en de wellicht spontane discussie die ontstaat, kan je beter inschatten hoe je met verschillende onderwerpen aan de slag kan gaan.

Wanneer je cursisten samenbrengt, zullen ook nieuwe vragen ontstaan. Leervragen verzamelen blijft dus **tijdens de hele cursus** belangrijk. Speel in op vragen van cursisten en op onvoorziene situaties.

2.3.2. Beginsituatie inschatten

Tijdens het verzamelen van leervragen van cursisten voor en bij het begin van de cursus krijg je een eerste indruk van de beginsituatie van de cursist. Dat is belangrijk om drie redenen. Ten eerste weet je op die manier aan welke leerplandoelen je meer of minder aandacht moet besteden zodat cursisten slagen.¹⁰ Bovendien kan je zo zien of de cursisten vorderingen hebben gemaakt tijdens de cursus. Ten derde kan je beter inschatten hoe je kan differentiëren.¹¹

Elke module omvat een aantal leerplandoelen waaraan je werkt doorheen de cursus. Op het einde van de module moet je beslissen of de cursisten de leerplandoelen in voldoende mate bereikt hebben om geslaagd te zijn. Na **enkele lessen** is het zinvol per cursist bij elk leerplandoel een inschatting neer te schrijven van de mate waarin hij die competentie beheerst. Cursisten komen immers niet als een leeg blad naar de cursus. Ze weten al dingen, hebben al zaken meegemaakt, ze hebben een zekere houding, ... Het maakt niet uit of je gebruik maakt van een puntenschaal, een beheersingsschaal (van niet goed naar uitstekend) of gewoon beschrijft in hoeverre de cursist de competentie beheerst. Je kan de leerplandoelen eventueel opdelen voor een nauwkeurigere inschatting, maar dat hoeft niet.

Naast de **leerplandoelen** van de opleidingen zelf werken we in alle modules van de basiseducatie ook aan **sleuteldoelen**.¹² Het leervragenspel bevat bijvoorbeeld elementen die terugkomen in sleuteldoelen. Je kan op basis van dergelijke oefeningen en observatie van cursisten tijdens het lesgeven ook een inschatting maken van de mate waarin cursisten de sleuteldoelen machtig zijn. Ook de manier waarop je **geletterdheidsondersteuning** aanbiedt, hangt af van de beginsituatie van de cursist.

Wees je ervan bewust dat wat je hier neerschrijft een **inschatting** is en grotendeels gebaseerd op een eerste indruk. Ga dus kritisch om met je bevindingen en bespreek jouw inschatting met de cursisten. Door je eerste indruk neer te schrijven, ga je er bewuster mee om dan wanneer je dat niet doet.

2.3.3. Rekening houden met specifieke noden

Cursisten basiseducatie hebben vaak een onvolledige (school)loopbaan of hebben op een andere manier kansen gemist. Als lesgever kan je ervoor zorgen dat deze cursisten positieve leerervaringen opdoen en zich zo sterker voelen. Een belangrijke voorwaarde hiervoor is een veilige leeromgeving waarin mensen zich welkom en gerespecteerd weten. Bij het begin goede afspraken maken over het reilen en zeilen van de cursus schept ook rust. Wanneer is er pauze, mag ik altijd vragen stellen of enkel op het einde, kan ik iets persoonlijks vertellen, blijft wat ik zeg binnen de groep, ...? Geef mee dat je een kwartier voor en na de cursus tijd hebt voor persoonlijke vragen van cursisten.

Hieronder staan we stil bij de specifieke situatie van anderstalige cursisten, cursisten in armoede en cursisten met leerproblemen. Vraag jezelf steeds af waarop je wel of niet een antwoord kan bieden en verwijst indien nodig door.

¹⁰ Zie 2.8. Evalueren

¹¹ Zie 2.6. Differentiëren

¹² Zie bijlage 2. Sleuteldoelen

Anderstalige cursisten

Misschien hebben cursisten bepaalde vaardigheden onvoldoende onder de knie om zich goed uit de slag te trekken in het Nederlands. Doordat de cursus in het Nederlands gegeven wordt, is dit op zich een goede oefening voor anderstalige cursisten. Het is belangrijk dat cursisten **over de spreekdrempel** getild worden: dat ze durven spreken en dat ze durven uitleg vragen. Een ondersteunende begeleiding bestaat erin cursisten te bevestigen in wat ze al weten of kunnen: zich verstaanbaar kunnen maken is interessanter dan correct zinnen vormen. Tweedetaalleerders hebben ook nood aan plaatsen waar ze Nederlands kunnen oefenen. Het gaat hier weliswaar niet om een taalopleiding, maar minstens om een taalbad. Vraag jezelf af of je **taalondersteunend** lesgeeft.¹³

Taalondersteunend lesgeven houdt niet in andere talen dan het Nederlands verbieden; wel integendeel. Het erkennen van **meertaligheid** is erg belangrijk omdat de waardering van de thuistaal of dialecttaal bijdraagt tot een positief zelfbeeld. Omdat Nederlands de **gemeenschappelijke taal** is in de cursistengroep, kom je daar vanzelf wel terug op uit, bijvoorbeeld nadat een cursist iets vertaald heeft voor een andere cursist. Natuurlijk kan het storend zijn wanneer een groepje cursisten voortdurend in de eigen taal bezig is, maar dat is even storend als wanneer cursisten voortdurend in het Nederlands onder elkaar bezig zijn. Ga met beide situaties op dezelfde manier om. Daarom hoeft je die andere taal niet te verbieden.

Cursisten in armoede

Voorzie voor cursisten in armoede drempelverlagende maatregelen op een discrete manier. Het helpt als cursisten kopiekosten in schijven mogen betalen, als ze een beroep kunnen doen op gratis kinderopvang, als de module doorgaat in de buurt of als ze, bijvoorbeeld op VDAB kunnen rekenen om tussen te komen in de vervoersonkosten. Ze weten ook graag vooraf hoeveel de koffie kost en of er extra activiteiten gepland zijn die geld kosten. Maar armoede is meer dan die zichtbare buitenkant.

Armoede zit ook **van binnen**. Het is erg belangrijk dit als lesgever in het achterhoofd te houden. Een cursus volgen brengt verplichtingen met zich mee en het is niet altijd gemakkelijk dit vol te houden. Probeer daarom vooral te ondersteunen en niet te veroordelen als een cursist zich moeilijk kan concentreren, te laat komt, er een les niet is of er niet in slaagde een opdracht te doen. Een persoonlijk gesprek waarin je je bezorgdheid uit en aanmoedigt, een telefoontje bij afwezigheid of een herinnering aan een geplande activiteit kunnen wonderen doen. Probeer je boodschap altijd positief te verwoorden.

Cursisten met leermoeilijkheden

Cursisten basiseducatie ervaren vaak drempels die het leren in de weg kunnen staan. Sommigen hebben een leerstoornis zoals dyslexie of dyscalculie. Maar meestal is het niet zo duidelijk of is er geen diagnose gesteld en ook binnen de gekende leerstoornissen is er veel variatie. Het is als lesgever niet eenvoudig om te weten te komen waarom een cursist zich bijvoorbeeld moeilijk kan concentreren. Een psychiatrisch probleem kan daar de oorzaak van zijn, maar ook weer niet altijd.

Het is niet je taak als lesgever om diagnoses te stellen, wel om zo creatief mogelijk en in overleg met de cursist naar **oplossingen te zoeken**. Het helpt bijvoorbeeld als een cursist even de groep mag verlaten als het niet meer lukt, een bepaalde leeractiviteit mag overslaan, meer tijd krijgt of extra hulpmiddelen mag gebruiken.

2.4. Functioneel leren

Mensen zijn meer gemotiveerd en leren gemakkelijker als ze merken dat ze de dingen die belangrijk voor hen zijn in de eigen omgeving uiteindelijk kunnen gebruiken. Het optimaal benutten

¹³ Test: Hoe taalgericht geef ik les? Kijk op: www.taalgerichtvakonderwijs.nl/platform/00002/

2. Aanpak

van de leeromgeving¹⁴ is belangrijk, maar ook concrete leeractiviteiten maken het leerproces **vanzelfsprekender**, stimuleren en scheppen extra leerkansen.

Het aanbod basiseducatie is steeds functioneel. Dit betekent dat we werken aan de hand van **betekenisvolle taken en situaties** in functie van zaken waarmee cursisten in aanraking komen. Het zinvolle van de taken moet ervoor zorgen dat de cursisten vanzelf succeservaringen opdoen, wat hen weer aanzet tot verder leren. De voorbeelden van leeractiviteiten die we verderop in dit leerplan uitwerken zijn dan ook steeds ingebed in functionele en actieve werkvormen. De cursisten bespreken, proberen, verkennen, zoeken op, bekijken, doen, denken en ervaren. Als de voorbeelden van leeractiviteiten¹⁵ in dit leerplan niet passen in jouw cursistengroep, kan je ze beter **aanpassen of alternatieve leeractiviteiten** ontwikkelen. Door leeractiviteiten te combineren ontstaan sowieso meer authentieke leersituaties.

Hou bij het uitwerken van de leeractiviteiten rekening met de afbakening van de leerplandoelen. De afbakening geeft een globaal beeld van de mate waarin de cursist de leerplandoelen moet beheersen¹⁶. Globaal wil zeggen dat de afbakening geldt voor het geheel van de MO-doelen. Leg je **minimumverwachtingen** dus op het vlak van kennis niet te hoog en maak de context voor het uitvoeren van leeractiviteiten niet te complex.

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen.

Een cursist die je bijvoorbeeld bij verschillende opdrachten hier en daar moest ondersteunen kan perfect slagen voor de module. Bij autonomie wordt niet verwacht dat de cursist alles zelfstandig doet. Rekening houden met de afbakening voor context wil zeggen dat je van cursisten een minimale transfer verwacht. Het gaat hier immers over *meestal vertrouwde contexten*. Je mag van cursisten bijvoorbeeld verwachten dat ze niet alleen aan jou vragen stellen over het onderwerp van de lessen, maar bijvoorbeeld ook aan een bibliotheekmedewerker.

Het is niet toevallig dat de leerplandoelen **competentiegericht** geformuleerd zijn. We vertrekken in de functionele aanpak dan ook vanuit wat de cursisten kunnen, niet vanuit wat ze niet kunnen. Op die manier speel je maximaal in op de aanwezige voorkennis zodat cursisten de nieuwe informatie kunnen consolideren. Functioneel leren is ook **doelgericht** leren. Dit kan je aanwakkeren door cursisten bij de start van de cursus en in elke bijeenkomst duidelijk te maken wat de lesdoelen zijn, want op die manier geef je betekenis aan het leren. Cursisten die weten waarover de les gaat en wat de bedoeling is, zijn meer betrokken. Dit geldt ook voor het aanmoedigen van **transfer**. Het is voor de cursisten basiseducatie niet evident wat ze leren in de groep toe te passen in andere situaties. Sta daar dus expliciet bij stil in de les. Het vertrekken vanuit functionele taken

¹⁴ Zie 2.2. Leeromgeving

¹⁵ Zie 3. Leerplandoelen

¹⁶ Zie 2.8.2. Eindbeoordeling

vergemakkelijkt op zich de transfer van wat geleerd wordt in de groep naar het toepassen in de dagelijkse realiteit.

Leeractiviteiten in een functionele aanpak zet je zo op dat ze naast de directe uitdaging de nodige mediërende ingrepen toelaten. **Mediërend leren** organiseren is ervoor zorgen dat de kloof tussen verworven en nieuwe competenties niet groot genoeg is om uitdagend te zijn en niet te groot om de kloof te kunnen overbruggen. Het moeten met andere woorden haalbare taken zijn in een veilige en ondersteunende omgeving. De cursisten worden betrokken in het bepalen van wat er moet gebeuren, welke stappen daarvoor nodig zijn, het plan maken en uitvoeren, nagaan of het plan goed vlot, eventueel bijsturen en uiteindelijk evalueren of het doel bereikt is. Mediërend leren versterkt de autonomie van de deelnemers omdat ze het leerproces zelf in handen krijgen.

In dit verband is het **leren in groep** ook zo essentieel. Cursisten leren van de begeleider, maar ook van elkaar. Cursisten kunnen in hun woorden vaak gemakkelijker iets uitleggen aan elkaar. Daarnaast heeft het deelnemen aan de groep ongetwijfeld positieve effecten met betrekking tot zelfbeeld en zelfvertrouwen, de communicatie met anderen, leerervaringen en motivatie om te leren. Je kan er ook aan denken een project uit te werken met de groep. Een project vraagt een resultaatgerichte aanpak, duidelijke doelen, een plan van aanpak en een taakverdeling.

2.5. Cyclisch leren

Cyclisch werken is een methode die het werken aan verschillende competenties laat terugkomen op verschillende momenten, met andere werkvormen en in functie van andere contexten. Cyclisch werken is daarenboven een goede manier om verschillen tussen cursisten op te vangen. Cursisten verschillen in **leerstijl**. Voor de ene is het gemakkelijker te leren door te doen, de andere begrijpt het best als het goed wordt uitgelegd, ... Inspelen op verschillende leerstijlen doe je door aan dezelfde doelen te werken op verschillende manieren. In de uitwerking van de modules¹⁷ zal je zien dat leerplandoelen gekoppeld worden aan meerdere voorbeelden van leeractiviteiten. De leerplancommissie heeft ernaar gestreefd voorbeelden van verschillende soorten leeractiviteiten te geven. Variatie in methodes, werkvormen en materialen is noodzakelijk en een belangrijke sleutel tot succes voor cursisten. Bewaar wel een vaste structuur, want dat is een houvast voor de cursisten.

Door het werken aan dezelfde competenties te laten terugkomen geef je cursisten meer **kansen** om wat je aanbrengt op te pikken. Cursisten die de eerste keer dat je een onderwerp aanbracht nog niet helemaal mee waren, zijn dat later misschien wel. Bij het voorbereiden van een les of lessenreeks kan je de inhoud indelen in basisstof, herhalingsstof en verrijkingsstof. Sommige cursisten hebben meer tijd nodig dan andere. Daarnaast zijn er ook cursisten die beter wat meer **tijd** zouden nemen voor ze aan een opdracht beginnen. Bij het differentiëren heb je hier best ook aandacht voor. Rustpunten inbouwen komt cursisten op verschillende manieren ten goede: tijd nemen om onderwerpen in te leiden en af te ronden, pas echt starten als het rustig is in de groep en op het einde van de bijeenkomst tijd voorzien om even te evalueren. Geef cursisten tijdens de lessen tijd om mee te zijn en om na te denken over wat ze moeten doen. Stimuleer ook de enthousiastelingen eerst te denken en dan te doen.

2.6. Differentiëren

In de MO-groepen hebben cursisten meestal gelijkaardige leervragen en eenzelfde motivatie. Anderzijds zal de groep veelal minder homogeen zijn op het vlak van leervaardigheden en geletterdheid. Voor de lesgever is dit niet alleen een uitdaging, maar ook een meerwaarde. Probeer daarom zo snel mogelijk een zicht te krijgen op de beginsituatie van de cursisten.¹⁸

¹⁷ Zie 3. Leerplandoelen

¹⁸ Zie 2.3.2. Beginsituatie inschatten

2. Aanpak

Hieronder geven we enkele mogelijkheden om te differentiëren. We proberen in de voorbeelden duidelijk te maken dat differentiëren niet enkel ingezet wordt om rekening te houden met verschillen tussen cursisten die al meer of minder weten, trager of sneller iets nieuws oppikken. Het klassieke voorbeeld is sterke cursisten een gelijkaardige taak nogmaals laten uitvoeren, terwijl zwakkere cursisten nog bezig zijn met het uitvoeren van een opdracht. Met deze vorm van differentiëren is niets mis, zolang de taak interessant blijft voor de cursist, maar er is nog **veel meer mogelijk**. Je kan ook differentiëren om diversiteit in creativiteit of spreekdurf op te vangen. Soms is het goed cursisten met verschillende capaciteiten of interesses aangepaste taken te geven. Op andere momenten is het beter de verschillen tussen cursisten net te benutten om met de hele groep of in gemengde groepjes aan een gemeenschappelijke taak of project te werken. Verschil in taalvaardigheid kan ook een motief zijn om te differentiëren, maar de voorbeelden vertrekken allerm minst enkel vanuit die vaststelling.

2.6.1. Verwachtingen

Verwacht van cursisten dat ze individueel vorderingen maken en dat op verschillende vlakken. Afhankelijk van de beginsituatie verwacht je dus andere zaken. Een cursist die in het begin erg stil is en later meer inbrengt in de groep, krijgt een schouderklopje. Een cursist die in het begin erg impulsief is en later meer nadenkt voor hij iets inbrengt ook. Laat deze cursisten samenwerken.

Klassikaal werken sluit differentiatie niet uit. Benadruk in **competentiegericht** leren de stappen die cursisten zetten. Voor sommige cursisten zijn dat kleine stappen, voor anderen zijn dat grote stappen. Bevestig elke cursist in de dingen die hij verwezenlijkt. Sta met de cursisten stil bij hoe het komt dat ze die stappen zetten. Ze hebben de taak goed voorbereid, de opdracht goed gelezen, tijd genomen om na te denken over de oplossing, hulp gevraagd wanneer ze vast zaten, ... Stimuleer cursisten hun leren in eigen handen te nemen door ze te bevestigen in de stappen die ze daartoe zetten.

Ook cursisten hebben verschillende verwachtingen. Het kan voorkomen dat de interesses van de cursisten in de groep nogal uit elkaar liggen. Hieraan kan je tegemoet komen door de groep eens in te delen per interessegebied en hen een andere opdracht te geven. Als het bijvoorbeeld gaat over vrije tijd werkt de ene groep rond sport en de andere rond een museumbezoek. Je kan dit concreet doen door in hoeken te werken, zonder dat er doorgeschoven wordt.

2.6.2. Opdrachten

In opdrachten en taken kan je op verschillende manieren differentiëren, bijvoorbeeld in de **taak** zelf. Een rollenspel kan je voordoen met enkele sterkere cursisten. Wanneer de cursisten daarna per twee aan de slag gaan, neemt de sterkere cursist de moeilijkste rol op. De opdracht kan je voor verschillende cursisten ook meer of minder **voorstructureren**. Bij informatie zoeken over vrije tijd kan je ervoor zorgen dat de taak op zich moeilijker of gemakkelijker is door als lesgever meer of minder voor te structureren. Je kan in een tekst de zinnen nummeren of woorden aanduiden. Als je cursisten indeelt in groepjes geef je het groepje sterkere cursisten bijvoorbeeld meer keuzemogelijkheden of zijn de mogelijkheden minder overzichtelijk geordend. De stap naar de oplossing is groter voor de sterkere groep.

Of cursisten kunnen dezelfde opdracht krijgen met **verschillende informatiebronnen**. Bij een opdracht kan de aangereikte informatie een verschillende moeilijkheidsgraad hebben: een eenvoudige of complexe bustabel, een overzichtelijke of een minder overzichtelijke wegbeschrijving, een korte of een lange leestekst, een brief met of zonder pictogrammen, een folder met meer of minder foto's, een afbeelding bij een luisterfragment, de opgave die wordt voorgelezen, ... De vraag en het invulformulier bij de opdracht blijven dezelfde. Maar in dezelfde redenering kan je de **antwoordvorm** aanpassen. Cursisten die bezig zijn met plannen moeten een meer of minder complexe agenda invullen, of helemaal geen. De ene cursist kan beter schriftelijk antwoorden, de andere legt het gemakkelijker uit. Hoe beter je je cursisten kent, hoe gemakkelijker het gaat om te differentiëren. Wanneer je klassikaal vragen stelt over een tekst, hoef je je vragen

niet altijd aan de hele groep te stellen. Je kan een vraag aan één cursist stellen en dus ook aanpassen aan zijn niveau.

Bij een project moeten heel wat taken verricht worden en omdat de taken niet allemaal even moeilijk zijn, gebeurt de differentiatie automatisch. Sommige cursisten zijn blij eens iets zelfstandig te kunnen proberen, anderen doen liever dingen samen. Zorg voor evenwicht.

2.6.3. Ondersteuning

Er zijn verschillende manieren om te ondersteunen. Het principe dat voorop staat is **afnemende sturing**. In een beginfase en bij een lager niveau stuurt de lesgever sterk en demonstreert hij. In een volgende stap spreekt de lesgever de cursisten aan om zelf actief aan de slag te gaan, onder begeleiding van de lesgever of van een medecursist. In een laatste fase treedt de lesgever op als coach. Hij neemt wat meer afstand en stimuleert de cursist zelf dingen te proberen. Waar nodig kan de lesgever bijsturen. Cursisten strategieën aanreiken om steeds meer zelfstandig te functioneren: ook dat is competentiegericht leren. Cursisten die niet veel begeleiding meer nodig hebben, kunnen gestimuleerd worden om het zonder hulp te klaren. De ideale lesgever maakt zichzelf overbodig ;-).

De klassieke manier is **vragen stellen** om het denkproces van cursisten aan te zwengelen. Soms blokkeren cursisten op een taak. Ze weten niet hoe ze er moeten aan beginnen. Door goede vragen te stellen geraakt de cursist er wel uit. Het gaat bijvoorbeeld over de vraag welk speelgoed het beste is voor welk kind. Je kan de cursisten eerst vragen hoe oud de kinderen zijn, of het actieve kinderen zijn, of het jongens of meisjes zijn, of ze dit of dat speelgoed al hebben, ... Op een gelijkaardige manier kan je met cursisten ook **tussenstappen inbouwen**. Zo moeten ze in een brief eerst de belangrijke woorden omcirkelen. Op een gelijkaardige manier zorg je ervoor dat cursisten meer of minder **voorbeelden** krijgen voor ze aan de taak zelf beginnen. Bij het voorbereiden van een bezoek van een expert aan de groep zijn er cursisten die spontaan heel wat vragen hebben. Anderen hebben er geen idee van wat ze kunnen vragen. In een klasgesprek kan je eerst enkele cursisten aan het woord laten die gemakkelijk voorbeelden verzinnen. Op die manier hebben de andere cursisten meer voorbeelden gekregen, weten ze beter wat verwacht wordt en hebben ze inspiratie opgedaan. Moedig op het einde van een brainstorm creatieve cursisten aan nog iets nieuws te bedenken.

Cursisten kunnen ook **elkaar ondersteunen**: laat cursisten leren van elkaar, want dat levert veel voordelen op. Cursisten die een probleem ondervinden bij leerstof profiteren van een uitleg 'in hun woorden' door een medecursist. Als lesgever heb jij eigenlijk teveel voorkennis. Cursisten leren ook door iets aan anderen uit te leggen. Wie iets kan uitleggen, begrijpt het nog beter. Hou het samenwerken wel in de gaten. Het is niet de bedoeling dat de ene cursist gewoon alles voorzegt en oplost. Veel cursisten zijn immers erg resultaatgericht. Als begeleider investeer je beter in procesgericht leren. Alle cursisten moeten hun inbreng kunnen doen. Laat cursisten ook in een onderwijsleergesprek elkaars vragen beantwoorden en speel vragen die ze aan jou stellen door aan de groep.

2.7. Sleuteldoelen

Sleuteldoelen zijn bouwstenen voor het leren en voor het leven. Aan deze doelen kan je een leven lang werken, maar ze zijn ook levensbelangrijk om je mannetje te staan in de maatschappij. Deze doelen zijn transfereerbaar en in veel situaties en contexten toepasbaar. Ze zijn multifunctioneel omdat je er verschillende objectieven mee kan bereiken en diverse problemen mee kan aanpakken. De sleuteldoelen zijn na te streven.

MO is het leergebied bij uitstek om aan sleuteldoelen te werken.

Aandacht hebben voor sleuteldoelen betekent een **verbreding van de opleiding**. Hieraan werken vraagt dan ook een andere aanpak dan het werken aan de andere leerplandoelen. Deze doelen

2. Aanpak

zijn immers nog algemener geformuleerd: om eraan te werken moet je ze op ten minste twee manieren concretiseren. Ten eerste door de sleuteldoelen te verbinden aan concrete leeractiviteiten en leerplandoelen. Beperk je daarbij zeker niet tot één leeractiviteit. Het is pas door de koppeling met verschillende leeractiviteiten te maken dat je aan de sleuteldoelen in hun volheid werkt. Het zijn net de sleuteldoelen die de stap van de vertrouwde klassituatie naar de buitenwereld gemakkelijker moeten maken. Daarnaast hangt de manier waarop je aan sleuteldoelen werkt af van de concrete cursisten met wie je werkt. Het komt erop aan te beslissen hoe je dit aanpakt, want je kan altijd verder werken aan deze doelen. Liefst werk je hierover met de collega's op centrumniveau een visie uit. Veel hangt ook af van het gegeven of de cursisten één of meer modules volgen. Het spreekt voor zich dat wanneer cursisten een langer leertraject doorlopen, het pas echt mogelijk wordt sleuteldoelen uit te diepen en te verbreden.

Werken aan sleuteldoelen vraagt van de lesgever basiseducatie een doordachte didactische aanpak. De sleuteldoelen moeten immers als een **rode draad** doorheen het aanbod lopen. Eerst en vooral kan je deze competenties in je houding als lesgever voorleven. Door zelf een open en constructieve houding aan te nemen, zijn cursisten geneigd dit over te nemen. Een ander voorbeeld is respect: je krijgt respect door respect te tonen. Hoewel sleuteldoelen steeds impliciet aanwezig zijn en cursisten op zich daaruit al veel oppikken is het nodig om ook expliciet aandacht te hebben voor deze competenties. Dit betekent niet meteen extra leeractiviteiten plannen, maar wel de sleuteldoelen die zich aandienen op dat moment bespelen en ondersteunen bij cursisten.

De sleuteldoelen bieden tevens handvatten aan om geletterdheidsondersteuning vorm te geven. Aandacht voor ICT en numerieke vaardigheden brengen we in dit aanbod binnen via de sleuteldoelen¹⁹ mediawijsheid (09) en numeriek vermogen (10). De component taal is niet expliciet aanwezig in de huidige set sleuteldoelen. Maar bij de voorbeelden van leeractiviteiten²⁰ zijn verschillende tips erop gericht om taalondersteunend²¹ te werken.

2.8. Evalueren

Evalueren is een wezenlijk onderdeel van de onderwijspraktijk en geen eenvoudige aangelegenheid.

- Eerst en vooral heeft evalueren meerdere functies: nagaan of de cursist de beoogde competenties bereikt, maar evengoed betreft het feedback geven op het onderwijsleerproces.
- Evalueren kan op elk moment van het leren zinvol zijn: bij de start, onderweg en op het einde.
- Wat geëvalueerd wordt, kan vervolgens uit meerdere dimensies bestaan: evalueren in de breedte en in de diepte.
- Je kan ook variëren in wie evalueert: zelfevaluatie, peerevaluatie, evaluatie door de lesgever, evaluatie door een externe expert of een combinatie van het voorgaande.
- Tenslotte zijn er verschillende methodes en vormen om te evalueren: een schriftelijke toets met open of gesloten vragen, een rollenspel, een interview, een praktijkopdracht, een verslag, een werkstuk, observaties, demonstraties, portfolio, een oefening, een evaluatiespel of -quiz, ...

Meet wat je wil **weten**. De evaluatie toont in de eerste plaats aan in hoever de cursist de MO-leerplandoelen heeft gerealiseerd. Indien je bijvoorbeeld wiskundedoelen als 'ondersteunende kennis' aanbrengt om MO-doelen te realiseren, is het niet de bedoeling die wiskundedoelen op zich te evalueren.

¹⁹ Zie bijlage 2. Sleuteldoelen

²⁰ Zie 3. Leerplandoelen

²¹ Zie 2.3.3. Cursisten met specifieke noden

Gebruik **vertrouwde werkvormen** bij de evaluatie: steek hier een opbouw in. De instructie mag geen struikelblok vormen om een taak goed af te werken. Zorg voor heldere instructies, een duidelijke structuur en eventueel voor een voorbeeldvraag die je samen maakt.

Denk economisch over evalueren: werk samen met collega's. Samen nadenken over de evaluatie en wat je van de cursisten verwacht, verbetert de praktijk. Stap dus af van wegwerptoetsjes: probeer evaluatietaken uit en pas ze aan waar nodig. Hergebruik goed materiaal.

2.8.1. Cursisten opvolgen

Evalueren maakt deel uit van het leerproces en zorgt ervoor dat je de cursisten bewust en van nabij kan opvolgen. In dit leerplan gaven we al aan dat een inschatting van de beginsituatie van cursisten belangrijk is.²² Zoals hoger opgesomd bestaat er een heel gamma aan evaluatiemethodes en -instrumenten. We staan hier bij enkele stil:

Feedback

Door een cursist feedback te geven kan hij leren. Cursisten leren terwijl ze geëvalueerd worden en de lesgever evalueert ook tijdens het leerproces. De feedback die daarbij hoort is een niet te onderschatten element van competentiegericht leren. Cursisten moeten weten wat ze gaan leren en hoe. Bij wat ze al gedaan hebben, moeten ze weten of ze dat goed deden en wat al dan niet nog geoefend moet worden. Bij elke taak, opdracht of oefening hoort feedback. Een oefening zonder feedback was een zinloze oefening, want de cursist weet niet of hij het goed of niet goed deed. Uit je fouten kan je leren: leer cursisten **positief kijken naar evaluatie**.

Geef cursisten de mogelijkheid op basis van jouw feedback en feedback van medecursisten vorderingen te maken tijdens de module. Als je enkel op het einde van de module evalueert en feedback geeft, kan dit uiteraard niet meer. Ten minste op het einde van de module is er een **individueel voortgangsgesprek** met elke cursist. Bespreek de resultaten van de cursist en wat zijn mogelijkheden zijn na deze cursus.

Evalueren op het einde van de les

Beëindig de leeractiviteiten tien minuten voor het einde van de **bijeenkomst** en schep kansen om het afronden rustig en goed te doen. Door tijd te maken voor afronding, zal wat geleerd werd beter blijven hangen. Goed afronden betekent steeds de cursisten bevragen over wat ze gedaan en geleerd hebben. Vraag ook of ze dit kunnen gebruiken of toepassen in het dagelijks leven. Wellicht zal je vaststellen dat dit voor cursisten geen eenvoudige taak is: help hen op weg. Herhaal aan welke doelen er is gewerkt, laat hen aan elkaar vertellen of voor zichzelf opschrijven wat ze willen onthouden van de voorbije les, bijvoorbeeld een nieuw woord. Vraag cursisten ook wat ze vonden van de les: goed of minder goed? Beantwoorden inhoud en aanpak van de module aan hun verwachtingen? Wat kunnen ze er verder mee doen? En vooral: waarom?

Reflecteer zelf over de les die je gaf. Wat vond jij ervan? Zaten de werkvormen goed? Moet je enkele dingen bijsturen voor de volgende les? Denk daarbij na over je eigen sterke en minder sterke kanten als lesgever. Ga bewust om met je eigen draagkracht.

Geïntegreerde taken

Je hoeft de leerplandoelen niet per se in aparte taken te evalueren. Zoals in leeractiviteiten aan verschillende leerplandoelen gewerkt kan worden, kan je in een geïntegreerde taak verschillende leerplandoelen evalueren. Het is zeker aan te bevelen sleuteldoelen niet apart te evalueren. Tijdens het leerproces heb je immers ook geïntegreerd gewerkt aan deze doelen. Alleszins is het nodig de **beoordelingscriteria vooraf** te bepalen en aan de cursisten duidelijk mee te geven wat je verwacht.

²² Zie 2.3.2. Beginsituatie inschatten

2. Aanpak

Het **projectwerk** leent zich ook tot geïntegreerde evaluatietaken. Je kan bovendien de mensen met wie de cursisten in contact komen tijdens het projectwerk betrekken bij de evaluatie. Zij kunnen aangeven of de cursist bijvoorbeeld een boodschap goed kon overbrengen, een afspraak kon maken, ... Op die manier kunnen de cursisten hun prestaties toetsen aan de reacties van anderen.

Portfolio

Het voordeel van een portfolio is dat je cursisten het leren in handen geeft; je zet ze aan tot zelfevaluatie en reflectie. Een portfolio kan uit drie delen bestaan: een biografie, verzamelde informatie over behaalde leerplandoelen en de bewijzen daarvan. De cursisten verhelderen in hun **biografie** waarom ze deze cursus volgen, welke leerders ze zijn en wat ze verder nog willen bereiken. De reflectie op zichzelf gebeurt doorheen de cursus, telkens naar aanleiding van bepaalde lestaken. Zoek geschikte werkvormen om cursisten te laten nadenken over hun sterke en zwakke punten. De biografie groeit met de cursist mee doorheen de module(s). Het tweede deel van het portfolio bestaat uit een **checklist** waarop cursisten aanduiden hoe goed ze elk leerplandoel van de betreffende module beheersen (dit kan zowel op een kwalitatieve als op een kwantitatieve schaal). Deze beoordeling is gebaseerd op reële taken die de cursisten uitvoeren en kan gevalideerd worden door de lesgever. In het derde luik verzamelen de cursisten **bewijsmateriaal**. Dat kan een werkblad zijn, feedback van iemand, ... De bewijzen worden geordend in een overzichtstrooster volgens deelvaardigheid en gedateerd.

Het portfolio geeft zowel cursist als lesgever de mogelijkheid verschillende vormen van evaluatie overzichtelijk bij te houden. Als je tijdens het leerproces **verschillende vormen** van evaluatie gebruikt, heb je wellicht meer materiaal om een onderbouwde eindbeoordeling te maken. Elke evaluatievorm heeft voor- en nadelen. Indien je verschillende vormen afwisselt, kan je de nadelen opvangen. Sommige evaluatievormen zijn echter niet vanzelfsprekend. Jezelf evalueren is iets dat je moet leren. Als de cursisten niet vertrouwd zijn met deze methoden, zal de informatie niet **betrouwbaar** zijn: zorg voor een opbouw.

2.8.2. Eindbeoordeling

Op het einde van elke module moet je beslissen of een cursist **geslaagd** is of niet. Een cursist die slaagt voor een module ontvangt een deelcertificaat. Een cursist die slaagt voor de opleiding ontvangt het certificaat van die opleiding. Je kan de eindbeoordeling best baseren op dezelfde soort taken die je gebruikt bij het evalueren van het leerproces. Omdat het onderscheid tussen leer- en evaluatietaken wel eens vaag kan zijn, is het nodig aan cursisten duidelijk te maken wanneer je bepaalde oefeningen meeneemt voor de eindbeoordeling.

Om te vermijden dat de eindbeoordeling gelinkt is aan toeval kan je op verschillende momenten en op verschillende manieren testen. Betrek ook andere beoordelaars. Vragen bij een tekst die je kan beantwoorden zonder de tekst te lezen zijn geen goede vragen. Beperk je ook niet tot ja/nee – vragen: er is sowieso al 50% kans dat de cursisten het correct hebben. Vooraf transparante beoordelingscriteria bepalen is noodzakelijk. Beschrijf ten minste de karakteristieken van het **voldoende** antwoord; denk daarbij niet alleen aan het product. Je kan ook een verschillend gewicht toekennen aan bepaalde leerplandoelen. De doelen die voor jou zwaarder doorwegen, moeten dan zeker bereikt zijn. Focus bij het bepalen van de criteria voor de eindbeoordeling op wat echt belangrijk is.

Ga na of je eindbeoordeling **effectief gebaseerd is op de evaluatie van de leerplandoelen**. Hou daarbij rekening met de afbakening²³ van de leerplandoelen.

De afbakening geeft een globaal beeld van de mate waarin de cursist de leerplandoelen moet beheersen om te slagen. Globaal wil zeggen dat de afbakening geldt voor het geheel van de MO-doelen. Bij de eindbeoordeling hou je dus best deze afbakening in het achterhoofd. Een cursist die

²³ Zie tabel met afbakening onder 2.4. Functioneel leren

je bijvoorbeeld bij verschillende opdrachten hier en daar moest ondersteunen kan perfect slagen voor de module. Bij autonomie wordt niet verwacht dat de cursist alles zelfstandig doet. Rekening houden met de afbakening voor context wil zeggen dat je van cursisten een minimale transfer verwacht. Het gaat hier immers over *meestal vertrouwde contexten*. Je mag van cursisten bijvoorbeeld verwachten dat ze niet alleen aan jou vragen stellen over het onderwerp van de lessen, maar bijvoorbeeld ook aan een bibliotheekmedewerker.

Om al het bovenstaande te realiseren moet je van bij het begin van de module nadenken over de eindbeoordeling. Evalueren is een **wezenlijk onderdeel van het leerproces**.

3. Leerplandoelen

Om het centrum en de lesgever basiseducatie de **maximale agogische vrijheid** te geven de modules uit te werken op maat van de cursist hebben we er in dit leerplan voor gekozen om van de eindtermen de leerplandoelen te maken.

Het leerplan zet vooral in op het expliciteren van een visie op hoe met generieke doelen een specifiek aanbod vorm gegeven kan worden. Dat aanbod²⁴ houdt rekening met de leeromgeving, eventueel met de verwachtingen van de samenwerkingspartner en vooral met de leervragen van de cursisten.

3.1. Voorbeelden van leeractiviteiten

Per module werkte de leerplancommissie verschillende voorbeelden van leeractiviteiten uit. Elke module wordt op de volgende pagina's op dezelfde manier uitgewerkt en **gestructureerd**. Onder de titel staan links de voorbeelden van leeractiviteiten en rechts de daarbij horende leerplandoelen. Uiterst rechts vind je de code van de eindtermen.

Bij de leeractiviteiten staan vaak passende tips. Dat kan een taaltip zijn, een didactische wenk, een verwijzing naar een bron, een suggestie hoe te werken met sleuteldoelen. Bij het ontwerpen van dit leerplan stelden we vast dat verschillende sleuteldoelen vervat zitten in eindtermen die al deel uitmaken van modules. Aan een aantal van de sleuteldoelen wordt dus automatisch gewerkt, andere liggen minder voor de hand. Voor alle sleuteldoelen hebben we enkele didactische wenken voorzien; ook voor de minder voor de hand liggende. Zoals reeds omschreven stimuleren we het werken aan sleuteldoelen op maat van de individuele cursist. Denk eraan dat sleuteldoelen na te streven zijn. Hou ook bij aan welke sleuteldoelen je werkt en zorg voor linken met de leerplandoelen.²⁵

De leeractiviteiten spelen in op het competentiegerichte karakter van de eindtermen en leerplandoelen. Bij elke leeractiviteit is dus sprake van een geïntegreerd geheel van kennis, vaardigheden en attitudes.

3.2. Hoe omgaan met de leeractiviteiten?

De voorbeelden van leeractiviteiten zijn vooral **inspirerend** bedoeld. Als lesgever heb je de ruimte om te selecteren en zelf bijkomende leeractiviteiten uit te werken. Goed opvolgen wat er in de omgeving en de actualiteit gebeurt is belangrijk want ongetwijfeld doen er zich daar nog interessante situaties voor. Daarnaast kunnen de leervragen van de cursisten en hun ideeën tot leeractiviteiten leiden. Voorop staat dat je leeractiviteiten selecteert die **functioneel** zijn.²⁶

Het is positief leeractiviteiten te linken aan de leefwereld van je cursisten. Bij thema's die controverse of polarisatie met zich kunnen meebrengen, start je bij voorkeur met minder beladen aspecten. MO heeft te maken met persoonlijke en maatschappelijke betrokkenheid, van de cursist en van de lesgever. Denk goed na wat je van jezelf als lesgever, als persoon prijs geeft. Waak ook over wat de cursist van zichzelf prijs geeft. Dat hangt in sterke mate af van de draagkracht van jezelf, van de individuele cursist en van de groep.

Leeractiviteiten zijn geen losstaande elementen die je systematisch en in een soort chronologische volgorde met de cursisten doorwerkt. Je kan ze best binnen de context met elkaar **combineren**.

²⁴ Zie 1.3. Programma samenstellen

²⁵ Zie 2.8. Sleuteldoelen

²⁶ Zie 2.5. Functioneel leren

Een module die in meerdere opleidingen voorkomt bevat steeds dezelfde reeks voorbeelden van leeractiviteiten in de verschillende leerplannen. Eenzelfde module in een ander leerplan nalezen levert je dus geen extra inspiratie op. Het is wel interessant om de andere modules van de opleiding na te kijken en de **bruggetjes**²⁷ te volgen. Dit zijn de gemeenschappelijke modules tussen opleidingen die cursisten kunnen laten proeven van andere opleidingen of kunnen aanzetten om ook andere opleidingen aan te vatten. Zo komt de module *Communiceren in team* eveneens voor in de opleiding *Communicatie*. Wanneer je de module *Communiceren in team* geeft, ga je dus best ook een kijkje nemen bij de modules uit de opleiding *Communicatie*. Spreek bij het selecteren van leeractiviteiten eventueel af met collega's die deze modules geven.

Werk **planmatig** en hou het overzicht: zorg ervoor dat je zeker aan de **leerplandoelen** van de geselecteerde module(s) werkt. Het zijn die leerplandoelen die geëvalueerd worden en op basis waarvan de cursisten al dan niet slagen voor de module.²⁸ Kies op basis van de groep welke leerplandoelen belangrijker zijn en dus meer aandacht verdienen. Meer doen mag natuurlijk altijd. Beperk je voor inspiratie sowieso niet tot de voorbeelden van leeractiviteiten van de geselecteerde modules. Bekijk ook de andere modules van de opleiding en de opleidingen waarmee modules gemeenschappelijk zijn; de eerder genoemde bruggetjes.

Hoe je het overzicht bewaakt of een plan opmaakt is jouw keuze, of de keuze van je centrum als daar afspraken over zijn. Bij een doorlichting gaat de inspectie na of je dit leerplan toepast, of je planmatig werkt en of je de doelstellingen van de opleiding nastreeft en bereikt met je cursisten. Zorg er bij het selecteren en ontwerpen van leeractiviteiten voor dat het geheel van je cursus volledig en samenhangend is: zorg voor een **leerlijn**.

²⁷ Zie 2.1.4. Linken met andere opleidingen MO en bijlage 1. Overzicht modules en opleidingen

²⁸ Zie 2.8.2. Eindbeoordeling

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

4.1. Communiceren in team (M BE G 089)

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Diverse samenwerkingsopdrachten uitvoeren en het verloop nabespreken: - hoe verliep de opdracht ? - welke rol speelde jij (leider of volger)? - kon iedereen zijn mening geven over de aanpak van de opdracht? - had iedereen een taak? - wat zou jij volgende keer anders doen? Inspiratie vind je in de Comsova-map van Leefsleutels.	De cursist uit feedback	006
	De cursist gaat om met feedback	007
	De cursist maakt afspraken	012
	De cursist erkent het bestaan van gezagsverhoudingen en het belang van gelijkwaardigheid, afspraken en regels in relaties	015
	De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen	049
	De cursist past bij groepstaken bekende overleg- en oplossingsmethoden toe met ondersteuning	084
	De cursist evalueert de samenwerking bij groepstaken aan de hand van een bekende methodiek	085
	De cursist maakt van ontvangen feedback bij groepstaken gebruik om het eigen handelen bij te sturen	086
	De cursist past inspraak, participatie en besluitvorming toe	174
Eén tegen allen spelen: in groep een onuitvoerbare lijst opdrachten uitvoeren binnen een bepaalde tijd (drie activiteiten mogen geschrapt worden). Als het lukt, doet de lesgever een tegenprestatie: - waarom werden bepaalde dingen niet gedaan? - wie heeft wat beslist? - wat zou je de volgende keer anders doen?	De cursist uit feedback	006
	De cursist gaat om met feedback	007
	De cursist maakt afspraken	012
	De cursist erkent het bestaan van gezagsverhoudingen en het belang van gelijkwaardigheid, afspraken en regels in relaties	015
	De cursist past bij groepstaken bekende overleg- en oplossingsmethoden toe met ondersteuning	084
	De cursist evalueert de samenwerking bij groepstaken aan de hand van een bekende methodiek	085
	De cursist maakt van ontvangen feedback bij groepstaken gebruik om het eigen handelen bij te sturen	086
	De cursist past inspraak, participatie en besluitvorming toe	174

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
In groep een inhoudelijke opdracht uitvoeren (samenvatten, voorstellen, presenteren, ...) en nabespreken: - hoe verliep de besluitvorming rond afbakening onderwerp, werkvormen, taakverdeling, ...? - hoe werden de taken verdeeld? Werd hierbij rekening gehouden met elkaars sterktes en zwaktes...? - hoe werden de afspraken opgevolgd? Waren er problemen? Hoe hebben jullie hierop gereageerd? - hebben jullie elkaar feedback gegeven? Hoe verliep dit? Wat ging hierbij goed/ minder goed? - wat ga je doen met deze feedback?	De cursist uit feedback De cursist gaat om met feedback De cursist maakt afspraken De cursist past bij groepstaken bekende overleg- en oplossingsmethoden toe met ondersteuning De cursist evalueert de samenwerking bij groepstaken aan de hand van een bekende methodiek De cursist maakt van ontvangen feedback bij groepstaken gebruik om het eigen handelen bij te sturen De cursist past inspraak, participatie en besluitvorming toe	006 007 012 084 085 086 174
Een project voor de groep kiezen en uitvoeren: - wat doen? - een plan maken - uitvoeren - evalueren Grijp elke situatie aan om in te gaan op feedback uiten en ermee omgaan.	De cursist uit feedback De cursist gaat om met feedback De cursist maakt afspraken De cursist erkent het bestaan van gezagsverhoudingen en het belang van gelijkwaardigheid, afspraken en regels in relaties De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen De cursist past bij groepstaken bekende overleg- en oplossingsmethoden toe met ondersteuning De cursist evalueert de samenwerking bij groepstaken aan de hand van een bekende methodiek De cursist maakt van ontvangen feedback bij groepstaken gebruik om het eigen handelen bij te sturen De cursist past inspraak, participatie en besluitvorming toe	006 007 012 015 049 084 085 086 174
Drie mogelijke reacties (assertief, subassertief en agressief) op een probleemsituatie vergelijken: - welke reactie is wanneer het best? - hoe zou je reageren? - hoe zou je willen reageren?	De cursist uit feedback De cursist gaat om met feedback De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen	006 007 049
Een assertieve reactie bedenken bij een gegeven probleemsituatie en daarna die situatie spelen met de lesgever.	De cursist uit feedback De cursist gaat om met feedback	006 007
In kleine groepjes een agressieve reactie omvormen tot een reactie die bestaat uit ik-boodschappen.	De cursist uit feedback De cursist gaat om met feedback De cursist past bij groepstaken bekende overleg- en oplossingsmethoden toe met ondersteuning De cursist past inspraak, participatie en besluitvorming toe	006 007 084 174
Bij een feedbacksituatie de beste uit drie reacties kiezen.	De cursist uit feedback	006

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
+ per twee tips formuleren voor het omgaan met feedback	De cursist gaat om met feedback De cursist erkent het bestaan van gezagsverhoudingen en het belang van gelijkwaardigheid, afspraken en regels in relaties De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen De cursist past bij groepstaken bekende overleg- en oplossingsmethoden toe met ondersteuning De cursist maakt van ontvangen feedback bij groepstaken gebruik om het eigen handelen bij te sturen De cursist past inspraak, participatie en besluitvorming toe	007 015 049 084 086 174
In een rollenspel per twee (elke speler krijgt een duidelijke situatieschets) feedback geven en ontvangen - hoe werd feedback gegeven? - hoe was de reactie? Laat de andere cursisten observeren. (05) Leer de cursisten het genoeg smaken	De cursist uit feedback De cursist gaat om met feedback De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen De cursist past bij groepstaken bekende overleg- en oplossingsmethoden toe met ondersteuning De cursist evalueert de samenwerking bij groepstaken aan de hand van een bekende methodiek De cursist maakt van ontvangen feedback bij groepstaken gebruik om het eigen handelen bij te sturen De cursist past inspraak, participatie en besluitvorming toe	006 007 049 084 085 086 174
Reflecteren op werksituaties die verbeterd kunnen worden; opsommen via het SOGO-model - beschrijf de Situatie (beperk je tot de feiten) - zeg wat de Oorzaak is - duid aan wat de Gevolgen zijn (voor verschillende actoren) - stel een Oplossing voor Daarna per twee het SOGO-model toepassen op de opgesomde werksituaties.	De cursist uit feedback De cursist maakt afspraken De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen De cursist past bij groepstaken bekende overleg- en oplossingsmethoden toe met ondersteuning De cursist past inspraak, participatie en besluitvorming toe	006 012 049 084 174
Nadenken over het eigen functioneren in groep met behulp van een vragenlijst, bv.: - geef je informatie door aan anderen? - help je anderen om hun doelen te bereiken? - vraag je hulp als je die nodig hebt? - werk je liever alleen of in groep? Je kan hetzelfde bereiken met het kwaliteitspel of het kwaliteitspel Plus (vereenvoudigde versie).	De cursist uit feedback De cursist gaat om met feedback De cursist maakt afspraken De cursist erkent het bestaan van gezagsverhoudingen en het belang van gelijkwaardigheid, afspraken en regels in relaties De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen De cursist past bij groepstaken bekende overleg- en oplossingsmethoden toe met ondersteuning	006 007 012 015 049 084

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
 (07) Illustreer met cursisten hoe ze in verschillende situaties zich anders kunnen opstellen	De cursist evalueert de samenwerking bij groepstaken aan de hand van een bekende methodiek	085
	De cursist past inspraak, participatie en besluitvorming toe	174
Uiteenlopende situaties op het werk sorteren wat betreft je mening wel of niet zeggen : - waarom zwijg je soms? - welke gedachten maken het soms moeilijk je mening te zeggen? - zou je het anders willen doen?	De cursist gaat om met feedback	007
	De cursist erkent het bestaan van gezagsverhoudingen en het belang van gelijkwaardigheid, afspraken en regels in relaties	015
	De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen	049
	De cursist maakt van ontvangen feedback bij groepstaken gebruik om het eigen handelen bij te sturen	086
Stimuleer cursisten elkaar tips te geven.		
Met voorbeelden aangeven hoe er op het werk soms botsende belangen zijn , bv: - de ploegbaas op een bouwwerf moet er voor zorgen dat de veiligheidsvoorschriften gerespecteerd worden, maar het is volop zomer en de arbeiders vinden die helm op hun hoofd maar niks... - een werkverantwoordelijke moet er voor zorgen dat de nieuwe winkel tijdig opengaat en wil daarvoor een beroep doen op alle werknemers, maar één van die arbeiders wilde net in die periode verlof nemen... + hoe zou je met de situatie omgaan vanuit verschillende rollen? + moet je als werknemer beslissingen van meerderen aanvaarden?	De cursist gaat om met feedback	007
	De cursist erkent het bestaan van gezagsverhoudingen en het belang van gelijkwaardigheid, afspraken en regels in relaties	015
	De cursist past inspraak, participatie en besluitvorming toe	174
Laat cursisten ook zelf voorbeelden aanbrengen.		
Gepast kritiek geven bespreken aan de hand van fictieve collega's die herkenbare situaties meemaken in een soapachtige verhaallijn : - wat herken je? - wat denk je over de situatie?	De cursist uit feedback	006
	De cursist gaat om met feedback	007
	De cursist erkent het bestaan van gezagsverhoudingen en het belang van gelijkwaardigheid, afspraken en regels in relaties	015
Haal inspiratie uit vooronderzoek en intake.		
Gebruik humor om het ijs te breken en gevoelige zaken bespreekbaar te maken.		
 (08) Doe cursisten afwegen wat ze zeggen en op welke		

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
manier		
Nadenken en elkaar informatie geven over elkaars functioneren in groep met behulp van het kwaliteitspel of het kwaliteitspel Plus (vereenvoudigde versie), bv. noem 2 kwaliteiten in het functioneren van je collega en licht toe.	De cursist uit feedback De cursist gaat om met feedback De cursist maakt van ontvangen feedback bij groepstaken gebruik om het eigen handelen bij te sturen	006 007 086
Deze leeractiviteit kan nadien eventueel aangevuld worden met verbeterpunten als oefening op het geven van feedback en bespreking wat er met de verkregen feedback zal of kan gebeuren.		

4.2. Biologie (M BE G 095)

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Vragen bij fragmenten van de dvd <i>De menselijke machine</i> (reeks Ooggetuigen) oplossen.	De cursist toont aan dat er in een organisme een samenhang is tussen verschillende organisatieniveaus	092
Besteed voldoende aandacht aan het correct benoemen van bv. organen.	De cursist legt het verband uit tussen de bouw en de functie van de belangrijke organen van de mens	093
	De cursist beschrijft hoe de voortplanting bij de mens verloopt en hoe ze geregeld kan worden	137
Organen van het menselijk lichaam opsommen , indelen in stelsels en bespreken :	De cursist toont aan dat er in een organisme een samenhang is tussen verschillende organisatieniveaus	092
- huid	De cursist legt het verband uit tussen de bouw en de functie van de belangrijke organen van de mens	093
- skelet	De cursist beschrijft hoe de voortplanting bij de mens verloopt en hoe ze geregeld kan worden	137
- spieren		
- ademhalingsstelsel		
- lymfesysteem		
- hart- en vaatstelsel		
- spijsverteringsstelsel		
- zenuwstelsel		
- hormoonstelsel		
- urinestelsel		
- voortplantingsstelsel		
+ op http://schooltv.nl/beeldbank filmpjes bekijken over de verschillende stelsels		
Zorg voor kaartjes met afbeeldingen van organen.		
Puzzelen met organen door poppetjes (Hema) 'uit elkaar te halen' en terug in elkaar te steken.	De cursist toont aan dat er in een organisme een samenhang is tussen verschillende organisatieniveaus	092
	De cursist legt het verband uit tussen de bouw en de functie van de belangrijke organen van de mens	093
Onderdelen van het skelet benoemen op www.biodoen.nl	De cursist toont aan dat er in een organisme een samenhang is tussen verschillende organisatieniveaus	092
Werk in de groep met een beamer omdat visuele ondersteuning belangrijk is om inzicht te krijgen in de bouw van het menselijk lichaam.	De cursist legt het verband uit tussen de bouw en de functie van de belangrijke organen van de mens	093
Een schematische voorstelling maken van de bouwstenen van	De cursist toont aan dat er in een organisme een samenhang is tussen	092

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
het lichaam: cel, weefsel, orgaan, stelsel, lichaam.	verschillende organisatieniveaus	
Organen en ziektes combineren	De cursist toont aan dat er in een organisme een samenhang is tussen verschillende organisatieniveaus	092
Zorg voor kaartjes met organen en kaartjes met ziektes. Cursisten leren op die manier wat er kan misgaan met de verschillende organen.	De cursist legt het verband uit tussen de bouw en de functie van de belangrijke organen van de mens	093
In groepjes een kwartet over organen en weefsels maken met telkens: - functie - werking - plaats in het lichaam - bijzonderheden	De cursist legt het verband uit tussen de bouw en de functie van de belangrijke organen van de mens	093
Een werkstuk maken over de voortplanting bij de mens , de pil en andere voorbehoedsmiddelen, soa's, homoseksualiteit, ... Voorzie enkele vragen per onderwerp: - hoe verloopt de cyclus van de vrouw? - waarom is de pil een goed voorbehoedsmiddel ? - welke soorten pillen zijn er? - welke nadelen zijn er aan de pil? - welke soa's zijn er? - kan je een soa voorkomen met de pil? - wat is de meest voorkomende soa? - wat weet je over homoseksualiteit?	De cursist beschrijft hoe de voortplanting bij de mens verloopt en hoe ze geregeld kan worden	137
 (13) Ondersteun het samenwerken		
Op een blad met als titel de stelling: Je bent nooit te jong om kinderen te krijgen in de linker kolom vier redenen schrijven om het eens te zijn en in de rechterkolom vier redenen om het oneens te zijn. Op de achterkant van het blad komt de eigen mening: - komen de meningen in de groep overeen? - vind je het moeilijk voor- of tegenargumenten te vinden als je er zelf anders over denkt?	De cursist beschrijft hoe de voortplanting bij de mens verloopt en hoe ze geregeld kan worden De cursist gaat respectvol om met ethische aspecten van gezondheid	137 147
Laat cursisten argumenten zoeken op internet.		
De meerlingenquiz klassikaal oplossen: www2.malmberg.nl/VO_Online/localplayer/page.html?sco=../Bvij/	De cursist toont aan dat er in een organisme een samenhang is tussen verschillende organisatieniveaus	092

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
havo_4/theme3/havo_t03_cl02.flo Maak gebruik van een beamer.	De cursist beschrijft hoe de voortplanting bij de mens verloopt en hoe ze geregeld kan worden	137
Filmfragmenten over orgaandonatie bekijken (bv. uit <i>Ik leef verder</i>) en de organen en weefsels die men kan doneren inventariseren, bv.: - organen: longen, hart, lever, alvleesklier, dunne darm, nieren - weefsels: hoornvlies, lichaamsslagader, hartklep, huid, botweefsel Daaruit in groepjes één onderwerp kiezen. Daarover informatie opzoeken en die informatie voorstellen op een poster: - waar in het lichaam bevindt zich het orgaan of weefsel? - wat is de functie? - wat gebeurt er als het orgaan of weefsel niet meer goed functioneert? - wat zijn de bijzonderheden bij een transplantatie? Je kan cursisten vrij laten opzoeken op internet of alvast enkele websites selecteren of uitgeprint materiaal voorzien.	De cursist toont aan dat er in een organisme een samenhang is tussen verschillende organisatieniveaus De cursist legt het verband uit tussen de bouw en de functie van de belangrijke organen van de mens	092 093
In kleine groepjes tot een standpunt over een stelling over orgaandonatie komen en die mening in maximum één minuut voorstellen aan de grote groep. Als elke groep aan bod gekomen is, volgt een groepsdiscussie, bv.: - Ik meld mezelf aan als donor. - Iedereen moet automatisch donor zijn. Wie dat niet wil, moet dat zelf aangeven. - Alleen als je zelf donor bent, kom je in aanmerking voor een donororgaan. - Mensen die zelf geen donor zijn, komen onderaan de wachtlijst voor donororganen. - Je moet zelf kunnen bepalen aan wie je een orgaan afstaat. - Je nabestaanden moeten kunnen beslissen of je donor bent, ook al heb je zelf aangegeven er één te willen zijn. + verschilt de conclusie van de groepsdiscussie van de standpunten van de kleine groepjes? + zijn jullie van gedacht veranderd? (08) Moedig cursisten aan om door te denken	De cursist gaat respectvol om met ethische aspecten van gezondheid	147

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Een expert uitnodigen die over een actueel door de groep gekozen thema komt spreken, bv. - euthanasie - orgaandonatie - ivf - abortus Nodig iemand uit van 'Leif'.	De cursist legt het verband uit tussen de bouw en de functie van de belangrijke organen van de mens De cursist gaat respectvol om met ethische aspecten van gezondheid	093 147
In een discussie (groep 1 is pro en groep 2 is contra) een ethisch thema beargumenteren, bv.: - abortus - euthanasie - donorschap - gentherapie - genetische manipulatie - plastische chirurgie Voorzie voldoende tijd en ondersteuning bij de voorbereiding en het zoeken van argumenten voor en tegen. Let op! Cursisten moeten niet hun eigen standpunt verdedigen.	De cursist gaat respectvol om met ethische aspecten van gezondheid	147
Fragmenten lezen en bespreken uit het boek De engeltjesmaaksters van Diane De Keyzer.	De cursist beschrijft hoe de voortplanting bij de mens verloopt en hoe ze geregeld kan worden De cursist gaat respectvol om met ethische aspecten van gezondheid	137 147
In groepjes een antwoord zoeken op deze sportvragen: - welke voeding is de beste voor de sporter? - wat is doping en wat is gezonde voeding? - wat is de invloed van een mental coach?	De cursist toont aan dat er in een organisme een samenhang is tussen verschillende organisatieniveaus De cursist gaat respectvol om met ethische aspecten van gezondheid	092 147
Een associatiewolk maken over de evolutietheorie naar aanleiding van een videofragment over <i>The voyage of the beagle</i> of aan de hand van vragen, bv.: - hoe is de evolutietheorie ontstaan? - waarin kan je evolutie zien? - hoe werkt evolutie? - wat zijn de voordelen van evolutie? - wat is creationisme? Neem een kijkje op www.evolutietheorie.be	De cursist legt het verband uit tussen de bouw en de functie van de belangrijke organen van de mens	093

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
 11: Sta erbij stil dat er believers en non-believers zijn Een bezoek brengen aan een zoo, een arboretum, een plantentuin , een bezoekerscentrum of een natuurreservaat: - wat heb je allemaal gezien? - welke biotoop heb je gezien of is je opgevallen? + wat is ecologie? + mag je dingen (bv. planten) meenemen? - wat is typisch voor dit seizoen? - welke methodes van verzorging of conservering heb je gezien? + wat is het (wetenschappelijk) belang om soorten niet te laten uitsterven? Verdeel vooraf de vragen onder de cursisten en laat hen noteren, schetsen en fotograferen tijdens het bezoek en daarna extra informatie zoeken in folders, boeken of op het internet. Doe het bezoek onder begeleiding van een gids.	De cursist toont aan dat er in een organisme een samenhang is tussen verschillende organisatieniveaus	092

4.3. Kaart (M BE G 097)

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Schematisch voorstellen wat je ziet: eerst gewoon en daarna vanuit vogelperspectief. Laat cursisten op een stoel of op een tafel gaan staan.	De cursist herkent verschillende reliëf- en landschapsvormen	106
Voorwerpen (een tas, een glas, een bord, ...) eerst gewoon en dan in bovenaanzicht tekenen: - op welke manier verschillen de tekeningen?	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist herkent verschillende reliëf- en landschapsvormen	103 106
Schematische voorstellingen van plaatsen in het centrum matchen met foto's van die plaatsen. + op een plattegrond aanduiden waar die foto's genomen zijn	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist herkent verschillende reliëf- en landschapsvormen De cursist volgt een route aan de hand van een plattegrond	103 106 148
Manieren bedenken om namen van afgebeelde personen op een foto weer te geven : - met onderschrift bij de foto (van links naar rechts) - met pijltjes - met een legende Gebruik foto's met bekende personen (het koningshuis, beroemdheden) of maak eerst een foto van de groep. + ingaan op de legende bij kaarten	De cursist leest kaarten en plattegronden	103
Iemand door het lokaal of het centrum leiden met instructies als: links, rechts, vooruit, achteruit, ... Gebruik de Together-module <i>Veilig fietsen</i> of <i>Veilig stappen</i> (www.together-eu.org)	De cursist zet hulpmiddelen in om een bestemming te bereiken	149
Voorwerpen met behulp van een plattegrond terugvinden . Een cursist duidt een plaats aan op een plattegrond van het centrum, een tweede cursist legt een voorwerp op die plaats en een derde cursist haalt het voorwerp op, enkel op basis van de tekening van cursist één. - waarom lukte de oefening wel of niet?	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist zet hulpmiddelen in om een bestemming te bereiken	103 149
Een plattegrond tekenen van het lokaal, het centrum of de eigen	De cursist herkent verschillende reliëf- en landschapsvormen	106

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
woning: 1. maak gebruik van foto's 2. Oriënteer met de zon (waar zie je de zon 's morgens opkomen? ...)	De cursist zet hulpmiddelen in om een bestemming te bereiken	149
Een plattegrond tekenen vanop een hoogte (bv. Sint-Romboutstoren in Mechelen) en die vergelijken met: - een stadsplan - het plan op een toeristische folder - historische kaarten - luchtfoto's Let op! Cursisten moeten fit genoeg zijn om de toren te beklimmen. (05) Onderstreep dat mooie kaarten vaak beter leesbaar zijn	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist herkent verschillende reliëf- en landschapsvormen	103 106
Nummers van luisterfragmenten op een blinde kaart van de buurt noteren (in invulblokjes) (bv. Consciencewandeling in Halle). + de wandeling doen	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist volgt een route aan de hand van een plattegrond De cursist zet hulpmiddelen in om een bestemming te bereiken	103 148 149
Vaak voorkomende symbolen en kleuren (bv. blauw voor water) op kaarten combineren met hun betekenis en gebruik maken van de legende.	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist herkent verschillende reliëf- en landschapsvormen De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm	103 106 124
Verschillende soorten kaarten bekijken en de voor- en nadelen bespreken. + in welke situatie kies je voor welke kaart en waarom?	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist herkent verschillende reliëf- en landschapsvormen De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm De cursist zet hulpmiddelen in om een bestemming te bereiken	103 106 124 149
Informatie opzoeken (in toeristisch kantoor, de bibliotheek of op internet) over aangeduide bezienswaardigheden op het plan van een ongekende plaats om die plaats kort voor te stellen aan de groep - hoe heb je je stuk voorbereid? - hoe heb je het ter plaatse gedaan? - wat vond de groep ervan? - was je zelf tevreden? - wat zou je de volgende keer anders doen? (06) Laat cursisten verschillende bronnen verkennen	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm	103 124

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Kaarten met verschillende schaalgrootte vergelijken 1. laat cursisten op Google Maps in- en uitzoomen en twee kaarten met een verschillende schaalgrootte afdrukken en naast elkaar leggen. 2. laat cursisten met Google Maps de eigen woning zoeken en bekijken. (10) Ondersteun het rekenen	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm	103 124
Van een route op een plan inschatten hoe lang ze is en hoelang je dan onderweg bent. + stilstaan bij de schaal	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist herkent verschillende reliëf- en landschapsvormen De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm De cursist volgt een route aan de hand van een plattegrond	103 106 124 148
Tijdens een wandeling of fietstocht op verschillende momenten de kaart juist oriënteren: - met kompas - met oriëntatiepunten - stand van de zon	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist herkent verschillende reliëf- en landschapsvormen De cursist volgt een route aan de hand van een plattegrond De cursist zet hulpmiddelen in om een bestemming te bereiken	103 106 148 149
Een wandelzoektocht doen (bv. de Mercatortocht in Sint-Niklaas) of een stadsspel spelen. Biedt de nodige ondersteuning indien de wandeltocht gebruik maakt van gps of gsm. (03) Moedig cursisten aan om de bestemming te bereiken	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm De cursist volgt een route aan de hand van een plattegrond De cursist zet hulpmiddelen in om een bestemming te bereiken	103 124 148 149
Een wandeling in de omgeving uitstippelen op een kaart en daarna de wandeling maken en achteraf nagaan of de geplande route gevolgd werd. Laat één cursist de wandeling volgen op een gps.	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist volgt een route aan de hand van een plattegrond	103 148
Tijdens een wandeling in een stad of op het platteland elk om beurt de groep gidsen. Spreek vooraf af dat cursisten elkaar niet helpen, tenzij die cursist daar zelf om vraagt.	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist volgt een route aan de hand van een plattegrond De cursist zet hulpmiddelen in om een bestemming te bereiken	103 148 149
Op internet opzoeken hoeveel en welke landen lid zijn van de Europese Unie en in een atlas opzoeken wat de hoofdsteden van die landen zijn.	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist toont het verband aan tussen klimaat, milieu en leefgewoonten	103 104

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Verschillende opdrachten (alleen of in groepjes) met de gps uitvoeren, bv.: - een bestemming invoeren - je thuisadres invoeren - een alternatieve route vragen bij een obstructie of wegomlegging - de gps op nachtwoergave zetten - het volume aanpassen - nagaan of de gps-kaarten nog actueel zijn Laat cursisten stappenplannen maken en uitvoeren.	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm De cursist zet hulpmiddelen in om een bestemming te bereiken	103 124 149
Weerkaarten uit verschillende kranten vergelijken: - zal het morgen regenen? - welke minimum- en maximumtemperaturen verwacht je? - in welke richting waait de wind morgen (+ schaal van Beaufort)? + welke symbolen op verschillende kaarten betekenen hetzelfde?	De cursist leest kaarten en plattegronden	103
In een atlas de plaatsen opzoeken waar actuele nieuwsfeiten zich afspelen. Gebruik een krant van de dag.	De cursist leest kaarten en plattegronden	103
Domino spelen (op de kaarten staan links werelddelen of landen en rechts de contouren van die werelddelen of landen).	De cursist leest kaarten en plattegronden	103
Via Google Afbeeldingen een afbeelding van de aarde zoeken waarop België aangeduid kan worden.	De cursist leest kaarten en plattegronden	103
 (09) Ondersteun cursisten die minder ICT-vaardig zijn Na het zien van fragmenten uit het nieuws die ingeleid worden met een situering van waar het feit zich afspeelt (vaak een draaiende wereldbol), die plaatsen zoeken op een wereldbol. Laat cursisten dit ook nadoen op <i>GoogleEarth</i> (neem ook een kijkje op de maan en op Mars).	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm	103 124
Nagaan met welke aardrijkskundige omstandigheden op andere plaatsen van de wereld je rekening moet houden: - wanneer bel of skype je best naar familie in het (verre) buitenland?	De cursist leest kaarten en plattegronden	103

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- welk klimaat is het ginder? - hoe laat wordt het er licht en donker (poolnacht, middernachtzon, ...)? + stilstaan bij tijds- en klimaatzones		
Een bezoek aan een sterrenwacht voorbereiden en brengen.	De cursist leest kaarten en plattegronden	103
Laat cursisten vooraf informatie opzoeken op het internet en vragen opstellen.		

4.4. Kennismaken met wetenschappen (M BE G 104)

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
3 online-experimenten op de website van Technopolis kiezen, uitvoeren, er een kort verslag over schrijven en dit voorstellen aan de groep: - ging het uitvoeren van het experiment goed? - had je het resultaat verwacht? - hebben cursisten die dezelfde proefjes uitvoerden dezelfde resultaten? + eventueel waarom niet? Voorzie een sjabloon om het verslag in te maken. (03) Stimuleer cursisten om de taak af te werken	De cursist onderscheidt bij een eenvoudig onderzoek de essentiële stappen van de wetenschappelijke methode	094
De ingrediëntenlijst van een pakje M&M's bekijken, de E-nummers in een tabel overschrijven en op internet (<i>Wikipedia</i> of www.good-info.net) zoeken wat de officiële E-nummers betekenen en deze noteren. Ten slotte in een derde kolom schrijven waar de kleuren van gemaakt zijn. Meer info over deze werkvorm vind je op www.technopolis.be.	De cursist onderscheidt bij een eenvoudig onderzoek de essentiële stappen van de wetenschappelijke methode	094
Symbolen van eenheden en producten matchen, bv.: elektriciteit en kWh.	De cursist past van de grootheden massa, lengte, oppervlakte, volume, temperatuur, tijd, druk, snelheid, kracht en energie de eenheden en hun symbolen toe	095
Verpakkingen en apparaten meebrengen en op zoek gaan naar symbolen en hun betekenis, bv.: - verpakking van voeding - hogedrukreiniger - dompelpomp - compressor - speelgoed (auto op afstandsbediening) Leg de nadruk op g (massa), m (lengte), m² (oppervlakte), m³ (volume), °C (temperatuur), s (tijd), Pa (druk), m/s (snelheid), N (kracht) en kJ (energie)	De cursist past van de grootheden massa, lengte, oppervlakte, volume, temperatuur, tijd, druk, snelheid, kracht en energie de eenheden en hun symbolen toe	095

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
De lengte, breedte en hoogte van het lokaal meten en de oppervlakte en het volume berekenen. + stilstaan bij lengte (m), oppervlakte (m ²) en volume (m ³)	De cursist past van de grootheden massa, lengte, oppervlakte, volume, temperatuur, tijd, druk, snelheid, kracht en energie de eenheden en hun symbolen toe	095
De lengte en breedte van een plein in de eigen stad of gemeente meten (liefst live) en de oppervlakte berekenen (laat cursisten eerst de afstanden schatten). + stilstaan bij lengte (m) en oppervlakte (m ²)	De cursist past van de grootheden massa, lengte, oppervlakte, volume, temperatuur, tijd, druk, snelheid, kracht en energie de eenheden en hun symbolen toe	095
Doe de berekeningen nadien over op basis van kaarten of Google maps.		
Aangeven hoeveel tijd hoort bij de foto van een oude persoon, een eierkoker, een chronometer, een kalender, ... - wat duurt het kortst? - wat duurt het langst? - wat is het verband tussen de verschillende tijdseenheden? + stilstaan bij tijd (seconde, minuut, uur, dag, week, maand, jaar, eeuw, millennium)	De cursist past van de grootheden massa, lengte, oppervlakte, volume, temperatuur, tijd, druk, snelheid, kracht en energie de eenheden en hun symbolen toe	095
Een mindmap maken over snelheid : waarbij komt snelheid kijken? Bv.: - maximumsnelheid in het verkeer - tijd bij sportwedstrijden + stilstaan bij snelheid (km/u. en m/s)	De cursist past van de grootheden massa, lengte, oppervlakte, volume, temperatuur, tijd, druk, snelheid, kracht en energie de eenheden en hun symbolen toe	095
Aan de hand van de vraag: "Hoe komt het dat je de bliksem sneller ziet dan je de donder hoort?" het hebben over lichtsnelheid , geluidssnelheid en snelheid.	De cursist past van de grootheden massa, lengte, oppervlakte, volume, temperatuur, tijd, druk, snelheid, kracht en energie de eenheden en hun symbolen toe	095
Thuis nagaan in welke eenheden water, gas en elektriciteit gemeten worden. + stilstaan bij volume (m ³) en energie (kWh)	De cursist past van de grootheden massa, lengte, oppervlakte, volume, temperatuur, tijd, druk, snelheid, kracht en energie de eenheden en hun symbolen toe	095
Cursisten wegen zichzelf op een analoge weegschaal in een lift terwijl die niet beweegt, terwijl de lift stijgt en terwijl de lift daalt: - waarom weeg je meer als de lift stijgt? - waarom weeg je minder als de lift daalt? + zowel jij als de lift oefenen kracht uit + stilstaan bij kracht (N)	De cursist past van de grootheden massa, lengte, oppervlakte, volume, temperatuur, tijd, druk, snelheid, kracht en energie de eenheden en hun symbolen toe	095
In een proefjescircuit (op verschillende tafels staan proeven opgesteld en cursisten schuiven door) eenvoudige metingen uitvoeren, bv.: - luchtdruk	De cursist onderscheidt bij een eenvoudig onderzoek de essentiële stappen van de wetenschappelijke methode De cursist past van de grootheden massa, lengte, oppervlakte, volume, temperatuur, tijd, druk, snelheid, kracht en energie de eenheden en hun	094 095

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- geluidssterkte	symbolen toe	
Voorzie op elke tafel een stappenplan.		
Schatten hoe zwaar een aantal ingepakte dozen is en daarna de pakjes wegen. + stilstaan bij massa (g)	De cursist onderscheidt bij een eenvoudig onderzoek de essentiële stappen van de wetenschappelijke methode De cursist past van de grootheden massa, lengte, oppervlakte, volume, temperatuur, tijd, druk, snelheid, kracht en energie de eenheden en hun symbolen toe	094 095
Schatten hoe ver je in 1 minuut kan stappen, daarna uitvoeren. + stilstaan bij afstand (m), tijd (s) en snelheid (m/s)	De cursist onderscheidt bij een eenvoudig onderzoek de essentiële stappen van de wetenschappelijke methode De cursist past van de grootheden massa, lengte, oppervlakte, volume, temperatuur, tijd, druk, snelheid, kracht en energie de eenheden en hun symbolen toe	094 095
Voorspellen hoe lang iemand wandelt en fietst over eenzelfde traject, daarna meten en vergelijken.	De cursist onderscheidt bij een eenvoudig onderzoek de essentiële stappen van de wetenschappelijke methode De cursist past van de grootheden massa, lengte, oppervlakte, volume, temperatuur, tijd, druk, snelheid, kracht en energie de eenheden en hun symbolen toe	094 095
Inschatten en berekenen hoe lang je onderweg bent naar de zee, de Ardennen, Parijs, ... en nagaan of dit overeenkomt met de realiteit. + stilstaan bij afstand (m), tijd (s) en snelheid (km/uur)	De cursist onderscheidt bij een eenvoudig onderzoek de essentiële stappen van de wetenschappelijke methode De cursist past van de grootheden massa, lengte, oppervlakte, volume, temperatuur, tijd, druk, snelheid, kracht en energie de eenheden en hun symbolen toe	094 095
De snelheid van een internetverbinding testen (downloaden en uploaden) op www.speedtest.net . + stilstaan bij snelheid (Mb/s)	De cursist onderscheidt bij een eenvoudig onderzoek de essentiële stappen van de wetenschappelijke methode De cursist past van de grootheden massa, lengte, oppervlakte, volume, temperatuur, tijd, druk, snelheid, kracht en energie de eenheden en hun symbolen toe	094 095
Meters (gas, elektriciteit, water, ...) op verschillende momenten opnemen en bekijken hoeveel verbruikt werd tussen twee opnames.	De cursist onderscheidt bij een eenvoudig onderzoek de essentiële stappen van de wetenschappelijke methode De cursist past van de grootheden massa, lengte, oppervlakte, volume, temperatuur, tijd, druk, snelheid, kracht en energie de eenheden en hun symbolen toe	094 095
Een weerstation installeren en les na les vaststellingen doen met o.a.: - thermometer - barometer - pluviometer	De cursist onderscheidt bij een eenvoudig onderzoek de essentiële stappen van de wetenschappelijke methode De cursist past van de grootheden massa, lengte, oppervlakte, volume, temperatuur, tijd, druk, snelheid, kracht en energie de eenheden en hun symbolen toe	094 095

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- windsnelheid + stilstaan bij temperatuur (°C), luchtdruk (hPa), hoeveelheid neerslag (l/m ²) en windsnelheid (km/h) Hou eenvoudige grafieken bij. (17) Moedig nauwkeurig werken aan		
Een grafiek bijhouden van de dagelijkse evolutie van het eigen gewicht .	De cursist onderscheidt bij een eenvoudig onderzoek de essentiële stappen van de wetenschappelijke methode De cursist past van de grootheden massa, lengte, oppervlakte, volume, temperatuur, tijd, druk, snelheid, kracht en energie de eenheden en hun symbolen toe	094 095
Opsommen welke voedingsproducten veel calorieën bevatten. + erbij stilstaan dat calorie de verouderde eenheid voor energie is (die wel nog in de voedselindustrie wordt gebruikt) Controleer de energie van de opgesomde voedingsproducten op internet.	De cursist onderscheidt bij een eenvoudig onderzoek de essentiële stappen van de wetenschappelijke methode De cursist past van de grootheden massa, lengte, oppervlakte, volume, temperatuur, tijd, druk, snelheid, kracht en energie de eenheden en hun symbolen toe	094 095
De jaarlijkse hoeveelheid hemelwater op een dak (van het centrum of thuis) berekenen en nadenken wat je met dat hemelwater zou kunnen doen: - oppervlakte berekenen - op de website van het KMI de gemiddelde neerslag per m ² opzoeken - hoeveelheid neerslag berekenen + stilstaan bij lengte (m), oppervlakte (m ²) en hoeveelheid neerslag (l/m ²) - vergelijken met hoeveelheden water die je verbruikt voor WC, was, ... + vergelijk ook met neerslag en verbruik in andere delen van de wereld (06) Ondersteun het vergelijken en verwerken van informatie	De cursist past van de grootheden massa, lengte, oppervlakte, volume, temperatuur, tijd, druk, snelheid, kracht en energie de eenheden en hun symbolen toe De cursist toont het verband aan tussen klimaat, milieu en leefgewoonten	095 104
Facturen van opeenvolgende jaren vergelijken: - hoeveel heb ik dit jaar meer of minder verbruikt dan vorig jaar? - hoeveel moet ik meer of minder betalen?	De cursist past van de grootheden massa, lengte, oppervlakte, volume, temperatuur, tijd, druk, snelheid, kracht en energie de eenheden en hun symbolen toe	095

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
+ hoe kan ik mijn eigen energieverbruik verminderen?	De cursist toont het verband aan tussen klimaat, milieu en leefgewoonten	104
Fragmenten lezen uit het Wablieftboek Het klimaat verandert. Wat kan je zelf doen? (Steven Vromman) en bespreken: - wat is het verschil tussen weer en klimaat? - welke klimaatzones zijn er in de wereld? - wat zijn symptomen van de opwarming van de aarde? Zorg voor 'leesbare' grafieken: - wat is het effect van CO ₂ ? - wat is het natuurlijk en het versterkt broeikaseffect? - wat zijn de oorzaken en gevolgen van de klimaatopwarming? - wat zijn de oplossingen voor de klimaatopwarming? + wie kan daar iets aan doen (overheid, bedrijven of burger)? + wat is duurzaam leven en hoe doe je dat?	De cursist toont het verband aan tussen klimaat, milieu en leefgewoonten	104
Een mindmap maken van hoe leefgewoonten het klimaat beïnvloeden : - moet je in Afrika isoleren? - hebben nomaden minder invloed op het klimaat dan mensen die niet rondtrekken? + stilstaan bij verschillen in levensstijl in Europa en daarbuiten en de invloed daarvan op het klimaat	De cursist toont het verband aan tussen klimaat, milieu en leefgewoonten	104
Een stuk uit een reportage over de douane bekijken en bespreken: - wat zijn vreemde exoten? - hoe komen ze in onze leefomgeving terecht? - waarom probeert de douane dit te voorkomen? + heb je zelf al eens voedsel op reis meegenomen terwijl dit eigenlijk niet mocht?	De cursist toont het verband aan tussen klimaat, milieu en leefgewoonten	104

4.5. Geschiedenis (M BE G 109)

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Een overzicht maken van verschillende tijdperiodes (met begin- en einddatum en duur van elke periode) aan de hand van informatie uit de tijdsband van uitgeverij Averbode of de inhoudstafel van een historische atlas. Voorzie een orderingskader of frame voor de cursisten, denk hierbij ook aan veranderende ruimte. Het overzicht kan in de loop van de module aangevuld worden met historische figuren en gebeurtenissen die aan bod komen.	De cursist plaatst belangrijke gebeurtenissen of personen in de juiste tijdperiode De cursist situeert informatie in tijd en ruimte De cursist analyseert historische informatie De cursist illustreert dat een actuele toestand vroeger anders was en in de loop van de geschiedenis evolueerde	096 097 099 102
Plaatsen van gebeurtenissen uit het eigen leven op een tijdslijn: geboorte, eerste werk, militie, huwelijk, geboorte kinderen, geboorte en/of overlijden ouders, partner, ... - beleeft iedereen dergelijke gebeurtenissen op eenzelfde manier? + wordt dit beïnvloed door je eigen culturele achtergrond? (15) Sta er met cursisten bij stil dat je eigen geschiedenis bepaalt wie je bent	De cursist situeert informatie in tijd en ruimte De cursist herkent verbanden tussen verschillende domeinen van de samenleving De cursist analyseert historische informatie	097 098 099
In kaart brengen van de eigen familie aan de hand van een eenvoudige stamboom en voorstellen aan de groep.	De cursist plaatst belangrijke gebeurtenissen of personen in de juiste tijdperiode De cursist analyseert historische informatie	096 099
Documenten meebrengen van ouders, grootouders, tantes en – nonkels, ... en in groepjes vergelijken en analyseren: - wat kan je uit de documenten leren? - kan je eenzelfde document op verschillende manieren interpreteren? + zijn er verschillende meningen over eenzelfde feit? - maakt het een verschil als je de persoon over wie het document gaat kent of gekend hebt? + wat is de invloed van betrokkenheid of afstand?	De cursist plaatst belangrijke gebeurtenissen of personen in de juiste tijdperiode De cursist situeert informatie in tijd en ruimte De cursist analyseert historische informatie De cursist maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf De cursist illustreert dat een actuele toestand vroeger anders was en in de loop van de geschiedenis evolueerde	096 097 099 101 102
Aangeven bij een korte tekst welke gewoontes en tradities we nu nog kennen, bv. <i>Een dag bij een Romeinse familie</i>.	De cursist analyseert historische informatie De cursist maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf De cursist illustreert dat een actuele toestand vroeger anders was en in de	099 101 102

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
	loop van de geschiedenis evolueerde	
Een verzameling maken van voorwerpen en technieken die de Romeinen uitvonden , zoals riolering. - hoe zijn die uitvindingen ondertussen veranderd?	De cursist plaatst belangrijke gebeurtenissen of personen in de juiste tijdspanne De cursist illustreert dat een actuele toestand vroeger anders was en in de loop van de geschiedenis evolueerde De cursist illustreert dat technische realisaties evolueren en verbeteren De cursist illustreert dat techniek en samenleving elkaar beïnvloeden	096 102 109 129
Een woordenwolk maken over een bepaald thema , bv. uitvindingen, en daarna deze elementen chronologisch ordenen: - hoe ontstaan vernieuwingen? - wat zijn de gevolgen van vernieuwingen? + beïnvloed je eigen achtergrond hoe je naar die vernieuwingen kijkt?	De cursist plaatst belangrijke gebeurtenissen of personen in de juiste tijdspanne De cursist situeert informatie in tijd en ruimte De cursist herkent verbanden tussen verschillende domeinen van de samenleving De cursist maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf De cursist illustreert dat een actuele toestand vroeger anders was en in de loop van de geschiedenis evolueerde De cursist illustreert dat technische realisaties evolueren en verbeteren De cursist illustreert dat techniek en samenleving elkaar beïnvloeden	096 097 098 101 102 109 129
Meebrengen van een oud voorwerp dat anderen misschien niet kennen (in keukenmateriaal bijvoorbeeld is er een heel grote evolutie): - raden waar het voorwerp voor dient - in reclamefolders opzoeken door welke apparaten het voorwerp vervangen werd Bekijk online de collectie van het Huis van Alijn via: www.museuminzicht.be	De cursist analyseert historische informatie De cursist illustreert dat een actuele toestand vroeger anders was en in de loop van de geschiedenis evolueerde De cursist illustreert dat technische realisaties evolueren en verbeteren De cursist illustreert dat techniek en samenleving elkaar beïnvloeden	099 102 109 129
Opzoeken van abdijen uit de buurt op een kaart uit de middeleeuwen + de kaart vergelijken met huidige kaarten	De cursist situeert informatie in tijd en ruimte De cursist analyseert historische informatie De cursist illustreert dat een actuele toestand vroeger anders was en in de loop van de geschiedenis evolueerde	097 099 102
Nagaan welke routes James Cook heeft gevaren aan de hand van kaarten + aandacht voor herkenningpunten op kaarten (windrichtingen) + aandacht voor vormen van landen, werelddelen, zeeën en oceanen	De cursist plaatst belangrijke gebeurtenissen of personen in de juiste tijdspanne De cursist situeert informatie in tijd en ruimte De cursist analyseert historische informatie	096 097 099
Plaatsen van historische figuren op een tijdslijn.	De cursist plaatst belangrijke gebeurtenissen of personen in de juiste	096

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Eerst enkel de figuren, dan dezelfde figuren met een attribuut, een bekende plaats of verwezenlijking: - gaat het beter met de extra informatie?	tijdperiode	
Voorstellen van een historische figuur aan de groep (werken in kleine groepjes), bv.: Martin Luther King, Nelson Mandela, Adolf Hitler, Oscar Romero, Pim Fortuyn, ... + de link leggen met onverdraagzaamheid	De cursist plaatst belangrijke gebeurtenissen of personen in de juiste tijdperiode De cursist situeert informatie in tijd en ruimte De cursist herkent verbanden tussen verschillende domeinen van de samenleving De cursist analyseert historische informatie De cursist maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf De cursist illustreert dat een actuele toestand vroeger anders was en in de loop van de geschiedenis evolueerde	096 097 098 099 101 102
 (01) Oefen spreken voor de groep		
Chronologisch ordenen van verschillende aangeboden begrippen of gebeurtenissen, eerst thematisch en daarna chronologisch. + zie je een evolutie in de tijd?	De cursist plaatst belangrijke gebeurtenissen of personen in de juiste tijdperiode De cursist situeert informatie in tijd en ruimte De cursist herkent verbanden tussen verschillende domeinen van de samenleving De cursist analyseert historische informatie De cursist illustreert dat een actuele toestand vroeger anders was en in de loop van de geschiedenis evolueerde	096 097 098 099 102
Individueel noteren welke activiteiten de cursisten ondernemen en dit op vier flappen voor vier domeinen (politiek, cultureel, economisch en sociaal) + wat speelt zich in welk domein van de samenleving af?	De cursist situeert informatie in tijd en ruimte De cursist herkent verbanden tussen verschillende domeinen van de samenleving	097 098
Gebruik eventueel een agenda.		
In een overzicht noteren bij welk domein (economie, politiek, cultuur, sociaal en techniek) elke persoon of gebeurtenis hoort en in groep bespreken waarom. + wat is het verband tussen de domeinen?	De cursist situeert informatie in tijd en ruimte De cursist herkent verbanden tussen verschillende domeinen van de samenleving De cursist analyseert historische informatie De cursist illustreert dat techniek en samenleving elkaar beïnvloeden	097 098 099 129
De verschillende domeinen worden goed weergegeven in de tijdsband van uitgeverij Averbode.		
Brainstormen over de gevolgen van bepaalde gebeurtenissen, ontdekkingen en uitvindingen , bv. uitvinding boekdrukkunst, ontdekkingsreizen eind 15de-begin 16de eeuw, uitvinding stoommachine, ...:	De cursist plaatst belangrijke gebeurtenissen of personen in de juiste tijdperiode De cursist situeert informatie in tijd en ruimte De cursist herkent verbanden tussen verschillende domeinen van de	096 097 098

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- wat was de invloed toen? - is er nog steeds invloed? - blijft dit ook in de toekomst belangrijk? + de gevolgen indelen in maatschappelijke domeinen en de interactie tussen die domeinen bespreken Ga met de cursisten na of wat ze zegden in de brainstorm correct was. + stilstaan bij het onderscheid tussen feiten en meningen	samenleving De cursist maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf De cursist illustreert dat een actuele toestand vroeger anders was en in de loop van de geschiedenis evolueerde De cursist illustreert dat technische realisaties evolueren en verbeteren De cursist illustreert dat techniek en samenleving elkaar beïnvloeden	101 102 109 129
Ordenen van gebeurtenissen (politiek, sociaal, economisch, ...) uit de 20ste eeuw in: - voor WO I - tijdens WO I - tussen WO I en WO II - na WO II - na de val van de muur + situeren op een ruimere tijdslijn + situeren op historische kaarten Laat cursisten ondertussen opzoeken op internet.	De cursist plaatst belangrijke gebeurtenissen of personen in de juiste tijdperiode De cursist situeert informatie in tijd en ruimte De cursist herkent verbanden tussen verschillende domeinen van de samenleving	096 097 098
Kaarten van Europa vergelijken door verschillen te zoeken, bv.: - voor en na WO I en WO II - voor en na het IJzeren Gordijn + stilstaan hoe ruimte (bv. grenzen) verandert in de loop van de geschiedenis	De cursist situeert informatie in tijd en ruimte De cursist analyseert historische informatie De cursist illustreert dat een actuele toestand vroeger anders was en in de loop van de geschiedenis evolueerde	097 099 102
Vergelijken van historische en actuele tekeningen, kaarten en stadsplannen van de eigen streek: - welke invloed hebben historische gebeurtenissen op landschap en ruimtelijke ordening? + eventueel ook stadsplannen van diverse steden vergelijken	De cursist plaatst belangrijke gebeurtenissen of personen in de juiste tijdperiode De cursist situeert informatie in tijd en ruimte De cursist analyseert historische informatie	096 097 099
In de eigen stad een stadswandeling met zoekopdrachten maken. Vraag cursisten een fototoestel mee te brengen + vergelijk de foto's die cursisten maken met oude foto's van dezelfde plaatsen + hoe is de ruimte veranderd?	De cursist plaatst belangrijke gebeurtenissen of personen in de juiste tijdperiode De cursist situeert informatie in tijd en ruimte De cursist illustreert dat een actuele toestand vroeger anders was en in de loop van de geschiedenis evolueerde De cursist illustreert dat techniek en samenleving elkaar beïnvloeden	096 097 102 129
Een spreker van de plaatselijke heemkundige kring uitnodigen of	De cursist situeert informatie in tijd en ruimte	097

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
deelnemen aan de nacht van de geschiedenis (Davidsfonds).	De cursist herkent verbanden tussen verschillende domeinen van de samenleving	098
Vraag de spreker ook historische documenten mee te brengen: teksten, kaarten, foto's, filmpjes, ... en bij de betekenis van die documenten stil te staan.	De cursist analyseert historische informatie	099
Informatie uit een boek, internet of een museumbezoek over een voorwerp, een persoon of een gebeurtenis vergelijken: - welke informatie is interessanter? - worden er andere dingen verteld? + hoe komt het dat informatie kan verschillen? Heb met de cursisten ook oog voor documenten: wat vertellen ze wel of niet over de feiten en wat zijn eigenlijk meningen? (09) Bespreek de betrouwbaarheid van informatie op het internet	De cursist analyseert historische informatie De cursist maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf	099 101
Een museum bezoeken zoals: - Gallo-Romeins museum (Tongeren) - een afdeling, bv. Egypte, van het Jubelparkmuseum (Brussel) - In Flanders Fields (Ieper) - Dossin Kazerne (Mechelen) - Openluchtmuseum (Bokrijk) - Museum Bachten de Kupe (Izenberge bij Veurne) + één item naar keuze analyseren Stel vooraf met de groep een lijstje met vragen op. Zo kunnen cursisten gericht kijken en voldoende te weten komen over hun keuze-item.	De cursist plaatst belangrijke gebeurtenissen of personen in de juiste tijdperiode De cursist situeert informatie in tijd en ruimte De cursist herkent verbanden tussen verschillende domeinen van de samenleving De cursist analyseert historische informatie De cursist illustreert dat een actuele toestand vroeger anders was en in de loop van de geschiedenis evolueerde De cursist illustreert dat technische realisaties evolueren en verbeteren De cursist illustreert dat techniek en samenleving elkaar beïnvloeden	096 097 098 099 102 109 129

4.6. Actualiteit (M BE G 110)

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
In een groepsgesprek uitmaken wat nieuws is en wat geen nieuws is : - is er te weinig positief nieuws? + wat is positief nieuws?	De cursist illustreert de rol van de media en organisaties in het functioneren van de samenleving	179
In een beurtrol een artikel, tv-fragment, foto, ... uit het nieuws van de week meebrengen: - waarom was dit belangrijk nieuws? - vinden anderen dit ook belangrijk? - wat zijn de hoofd- en bijzaken van het nieuwsfeit? + nieuwsfeiten op een tijdslijn ordenen	De cursist kiest uit gegeven informatiebronnen en -kanalen met het oog op te bereiken doelen De cursist analyseert informatie De cursist situeert informatie in tijd en ruimte De cursist analyseert items uit de actualiteit De cursist illustreert de rol van de media en organisaties in het functioneren van de samenleving	068 072 097 100 179
Zorg voor een computer om extra informatie onmiddellijk op te zoeken.		
Krantenartikels ordenen in de maatschappelijke domeinen waarin ze zich situeren. Geef eerst een woordje uitleg bij de maatschappelijke domeinen.	De cursist kiest uit gegeven informatiebronnen en -kanalen met het oog op te bereiken doelen De cursist analyseert informatie De cursist herkent verbanden tussen verschillende domeinen van de samenleving De cursist analyseert items uit de actualiteit De cursist erkent de rol van controle en evenwicht tussen de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht in ons democratisch bestel	068 072 098 100 165
Een artikel over de Koninklijke familie, over bekende Vlamingen, ... herschrijven of dingen schrappen : - krijgt het artikel een andere betekenis? - waarom zou jij het zo schrijven?	De cursist analyseert items uit de actualiteit De cursist maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf De cursist illustreert de rol van de media en organisaties in het functioneren van de samenleving	100 101 179
Bespreek hoe cursisten het bekijken.		
Meebrengen van eigen papieren van belastingen en sociale zekerheid en kijken wat erop staat + waar gaat belastinggeld naartoe?	De cursist illustreert hoe de overheid inkomsten verwerft en aanwendt De cursist illustreert hoe de sociale zekerheid en de sociale bijstand bijdragen aan de eigen levenskwaliteit en begrijpt dat de sociale zekerheid enkel kan blijven bestaan door een maximale arbeidsparticipatie van zij die dat kunnen	031 032
Indien de cursisten deze oefening omwille van privacy niet zien		

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
zitten, kan je geanonimiseerde voorbeeldpapieren gebruiken.	De cursist analyseert informatie	072
Vergelijken wat sociale zekerheid betekende voor grootouders of ouders en wat de eigen verwachtingen zijn. + wat brengt de toekomst?	De cursist illustreert hoe de sociale zekerheid en de sociale bijstand bijdragen aan de eigen levenskwaliteit en begrijpt dat de sociale zekerheid enkel kan blijven bestaan door een maximale arbeidsparticipatie van zij die dat kunnen De cursist herkent verschillen in welvaart De cursist situeert informatie in tijd en ruimte De cursist maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf	032 033 097 101
Een scheve tafel organiseren (twee tafels zijn rijkelijk gevuld, maar op de derde tafel staan enkel plastic bekertjes en een fles plat water): door lottrekking gaan de deelnemers aan een tafel zitten - hoe voel je je aan je tafel? + kiezen mensen om in armoede verzeild te raken? + kan een overheid armoede verhelpen?	De cursist illustreert hoe de overheid inkomsten verwerft en aanwendt De cursist illustreert hoe de sociale zekerheid en de sociale bijstand bijdragen aan de eigen levenskwaliteit en begrijpt dat de sociale zekerheid enkel kan blijven bestaan door een maximale arbeidsparticipatie van zij die dat kunnen De cursist herkent verschillen in welvaart De cursist herkent verbanden tussen verschillende domeinen van de samenleving De cursist leeft de fundamentele Rechten van de Mens en de Rechten van het Kind na	031 032 033 098 163
Nagaan welke lokale actiegroepen, buurtraden , ... er in de buurt zijn: - waar staan ze voor? - wat doen ze? - wat springt in het oog? + uitbreiden naar de vakbond? + wat is de invloed van de media?	De cursist analyseert informatie De cursist herkent verbanden tussen verschillende domeinen van de samenleving De cursist erkent de rol van controle en evenwicht tussen de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht in ons democratisch bestel De cursist illustreert de rol van de media en organisaties in het functioneren van de samenleving	072 098 165 179
Een bezoek brengen aan een rechtbank, het parlement, een gemeenteraad bijwonen, ...	De cursist illustreert hoe de overheid inkomsten verwerft en aanwendt De cursist leeft de fundamentele Rechten van de Mens en de Rechten van het Kind na	031 163
Maak vooraf een verwachtingenwolk met de cursisten en kijk nadien of de verwachtingen ingelost zijn.	De cursist erkent de rol van controle en evenwicht tussen de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht in ons democratisch bestel	165
Een gesprek met een burgemeester, schepenen , ... voeren Laat cursisten vooraf een vraag noteren. (01) Bespreek vooraf hoe je een gesprek voert met een gezagsfiguur	De cursist illustreert hoe de overheid inkomsten verwerft en aanwendt De cursist erkent de rol van controle en evenwicht tussen de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht in ons democratisch bestel	031 165
Zinnen over historische en actuele onderwerpen individueel of	De cursist analyseert informatie	072

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
per twee indelen in meningen of feiten: - In de tijd dat Congo een Belgische kolonie was, hadden de zwarten het daar beter. - De christelijke vakbond ACV werd in 1912 opgericht. - Er wonen teveel moslims in België. - Wilfried Martens was van 1979 tot 1991 eerste Minister van België. Illustreer vooraf met voorbeelden het verschil tussen feiten en meningen.	De cursist maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf De cursist illustreert de rol van de media en organisaties in het functioneren van de samenleving	101 179
Een veel terugkomend thema uit de wereldactualiteit, bv. conflicten in het Midden-Oosten, documenteren via opzoekwerk, bespreking van film(fragmenten), gesprekken met getuigen, actuele en historische kaarten, krantenartikels, een lezing van een deskundige, ...: - de kaart van het Midden-Oosten: nu maar ook voor WOI en na WOII - welke gebeurtenissen uit de geschiedenis hebben hun stempel gedrukt op de verhoudingen tussen het Midden-Oosten en 'het Westen' (Europa, VS)? - welke godsdiensten zijn er aanwezig in het gebied en hoe is hun onderlinge relatie? - wat is de samenhang tussen politiek en economie? - hoe hangen politiek en godsdienst samen? - wat is de impact van de media (op onze beeldvorming, op de beeldvorming ter plaatse, ...)? - wat zijn de merkbare gevolgen van deze conflicten in België? - welke impact hebben deze conflicten op de lokale bevolking? - zijn er diverse standpunten over deze conflicten, wat zijn feiten en wat meningen? + welke elementen bepalen jouw mening? - welke internationale organisaties treden op? - welke Rechten van de Mens en van het Kind worden hier geschonden? + wat kunnen wij doen om deze rechten te doen naleven?	De cursist herkent verschillen in welvaart De cursist kiest uit gegeven informatiebronnen en -kanalen met het oog op te bereiken doelen De cursist analyseert informatie De cursist situeert informatie in tijd en ruimte De cursist herkent verbanden tussen verschillende domeinen van de samenleving De cursist analyseert items uit de actualiteit De cursist maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf De cursist leeft de fundamentele Rechten van de Mens en de Rechten van het Kind na De cursist toont het belang aan van internationale organisaties en instellingen De cursist illustreert de rol van de media en organisaties in het functioneren van de samenleving	033 068 072 097 098 100 101 163 167 179
Uitnodigen van een spreker van Amnesty International: - wat zijn mensenrechten en kinderrechten?	De cursist illustreert hoe de overheid inkomsten verwerft en aanwendt De cursist herkent verbanden tussen verschillende domeinen van de samenleving	031 098

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Maak een bordschema van de belangrijkste rechten.	De cursist leeft de fundamentele Rechten van de Mens en de Rechten van het Kind na De cursist toont het belang aan van internationale organisaties en instellingen De cursist illustreert de rol van de media en organisaties in het functioneren van de samenleving	163 167 179
Groepsgesprek houden over: "Wat heb ik met internationale organisaties te maken?": - Nobelprijs - ngo's - internationale bedrijven (Ford Genk) + welke organisatie zou jij steunen indien je een som geld had? (06) Stimuleer cursisten om na te gaan hoe deze organisaties in elkaar zitten	De cursist illustreert hoe de overheid inkomsten verwerft en aanwendt De cursist herkent verbanden tussen verschillende domeinen van de samenleving De cursist analyseert items uit de actualiteit De cursist leeft de fundamentele Rechten van de Mens en de Rechten van het Kind na De cursist toont het belang aan van internationale organisaties en instellingen De cursist illustreert de rol van de media en organisaties in het functioneren van de samenleving	031 098 100 163 167 179
Twee portretten tonen van bv. een alleenstaande vrouw met een klein pensioen en een vluchteling en een bijhorende stelling bediscussiëren "Ik heb een klein pensioen, maar vreemdelingen krijgen dadelijk leefloon!" - hoe zit dat in elkaar? - welke rechten en welke plichten? - wat betekent welvaart voor jou? - wat is het leefloon? - hoeveel bedraagt een leefloon? + kan jij rondkomen met een leefloon? (04) Ondersteun het inlevingsvermogen van cursisten	De cursist illustreert hoe de overheid inkomsten verwerft en aanwendt De cursist illustreert hoe de sociale zekerheid en de sociale bijstand bijdragen aan de eigen levenskwaliteit en begrijpt dat de sociale zekerheid enkel kan blijven bestaan door een maximale arbeidsparticipatie van zij die dat kunnen De cursist herkent verschillen in welvaart De cursist herkent verbanden tussen verschillende domeinen van de samenleving	031 032 033 098
Aan de hand van bevolkingspiramides en migratiecijfers of -schema's in groep nadenken over de demografische evoluties (bv. sinds WO II) en daarbij de oorzaken en de gevolgen voor de volgende decennia oplijsten + stilstaan bij sociale zekerheid, sociale bijstand en de taken en het beleid van de overheid in dat verband Zoek met de cursisten informatie op internet, nodig een spreker uit of zorg voor een goed artikel of een heldere documentaire.	De cursist illustreert demografische begrippen De cursist illustreert hoe de overheid inkomsten verwerft en aanwendt De cursist illustreert hoe de sociale zekerheid en de sociale bijstand bijdragen aan de eigen levenskwaliteit en begrijpt dat de sociale zekerheid enkel kan blijven bestaan door een maximale arbeidsparticipatie van zij die dat kunnen De cursist kiest uit gegeven informatiebronnen en -kanalen met het oog op te bereiken doelen De cursist analyseert informatie De cursist situeert informatie in tijd en ruimte	105 031 032 068 072 097

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
	De cursist herkent verbanden tussen verschillende domeinen van de samenleving	098
	De cursist analyseert items uit de actualiteit	100
	De cursist maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf	101
	De cursist illustreert demografische begrippen	105
	De cursist illustreert dat techniek en samenleving elkaar beïnvloeden	129
Uitvindingen noemen die de wereld veranderd hebben, van elke uitvinding en een gevolg van die uitvinding een afbeelding zoeken en zowel 'oorzaak' als 'gevolg' op een tijdslijn plaatsen, met een verbindingspijl ertussen. + hoe werkt de interactie tussen cultuur (o.a. wetenschappen), economie en politiek?	De cursist situeert informatie in tijd en ruimte	097
	De cursist herkent verbanden tussen verschillende domeinen van de samenleving	098
	De cursist illustreert dat techniek en samenleving elkaar beïnvloeden	129

4.7. Democratie (M BE 113)

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Aspecten van politiek in een groepsgebesprek bespreken: voorbeelden - dienstbetoon - nepotisme - nimby-syndroom - slogans - populisme - extremisme - opportunisme - mediageilheid - dossierkennis - kloof politicus – burger - internetfora en lezersbrieven - politici en Twitter	De cursist illustreert hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft en rekening houdt met ideeën, standpunten en belangen van verschillende betrokkenen De cursist weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af De cursist illustreert de rol van de media en organisaties in het functioneren van de samenleving	170 173 179
Een associatiewolf maken en bespreken over politici en media . Vraag voor groepsgebesprek: waarom noemt men de media de vierde macht?	De cursist illustreert hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft en rekening houdt met ideeën, standpunten en belangen van verschillende betrokkenen De cursist illustreert de rol van de media en organisaties in het functioneren van de samenleving	170 179
Op een eenvoudig schema van de Belgische staatsstructuur aanduiden welk bestuursniveau waarvoor verantwoordelijk is.	De cursist onderscheidt de hoofdzaken van de Belgische staatsstructuur De cursist illustreert hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft en rekening houdt met ideeën, standpunten en belangen van verschillende betrokkenen	168 170
Voorbeelden van maatschappelijke problemen linken aan bevoegdheden van de verschillende bestuursniveaus, b.v.: - aanleg of inrichting van wegen - openbaar vervoer + in verkiezingstijden nagaan welke standpunten de verschillende partijen hierover hebben	De cursist onderscheidt de hoofdzaken van de Belgische staatsstructuur De cursist illustreert de bevoegdheden van de verschillende bestuursniveaus in België en in de Europese Unie De cursist illustreert hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft en rekening houdt met ideeën, standpunten en belangen van verschillende betrokkenen De cursist bereidt zich voor om op een weloverwogen manier aan verkiezingen deel te nemen	168 169 170 171
Politieke instellingen opsommen in een woordenwolf.	De cursist onderscheidt de hoofdzaken van de Belgische staatsstructuur	168

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
+ één van die instellingen bezoeken	De cursist illustreert de bevoegdheden van de verschillende bestuursniveaus in België en in de Europese Unie De cursist illustreert hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft en rekening houdt met ideeën, standpunten en belangen van verschillende betrokkenen	169 170
Politieke partijen op een politiek spectrum plaatsen: - wie is links of rechts? - wat betekent links of rechts? + wat is het cordon sanitaire? + heeft links en rechts enkel met politiek te maken?	De cursist illustreert hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft en rekening houdt met ideeën, standpunten en belangen van verschillende betrokkenen De cursist bereidt zich voor om op een weloverwogen manier aan verkiezingen deel te nemen De cursist illustreert de rol van de media en organisaties in het functioneren van de samenleving	170 171 179
Dezelfde oefening kan ook met andere breuklijnen: relatie godsdienst – staat, welvaartstaat – vrije economie, regionalisering – globalisering		
Opsommen wanneer je gaat stemmen : - bij politieke verkiezingen - bij sociale verkiezingen + wat is het belang van deze verkiezingen? - op een personeelsvergadering - in het buurtcomité, een vereniging of de cursusgroep - thuis	De cursist onderscheidt de hoofdzaken van de Belgische staatsstructuur De cursist illustreert de bevoegdheden van de verschillende bestuursniveaus in België en in de Europese Unie De cursist illustreert hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft en rekening houdt met ideeën, standpunten en belangen van verschillende betrokkenen De cursist neemt op geldige manier deel aan verkiezingen De cursist illustreert de rol van de media en organisaties in het functioneren van de samenleving	168 169 170 172 179
In een onderwijsleergesprek een onderscheid maken tussen stemrecht of stemplicht , één of meerdere stemrondes, directe of indirecte verkiezingen, evenredige vertegenwoordiging of “the winner takes it all”, twee of meer partijen + welke systemen vind je meer of minder democratisch? + hoe gaat het er in België en in Europa aan toe?	De cursist onderscheidt de hoofdzaken van de Belgische staatsstructuur De cursist illustreert hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft en rekening houdt met ideeën, standpunten en belangen van verschillende betrokkenen	168 170
 (08) Stimuleer cursisten kritische en gefundeerde vragen te formuleren bij het politiek systeem		
Over een thema naar keuze politieke standpunten vergelijken: - lange termijn of korte termijn? + hoe denk ik daar zelf over? + welke bestuursniveaus hebben hiermee te maken?	De cursist onderscheidt de hoofdzaken van de Belgische staatsstructuur De cursist illustreert de bevoegdheden van de verschillende bestuursniveaus in België en in de Europese Unie De cursist illustreert hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft en rekening houdt met ideeën, standpunten en belangen van verschillende betrokkenen	168 169 170

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
	De cursist weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af	173
Vragen voor een politicus voorbereiden en hem interviewen . + houden politici rekening met je mening?	De cursist illustreert de bevoegdheden van de verschillende bestuursniveaus in België en in de Europese Unie De cursist illustreert hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft en rekening houdt met ideeën, standpunten en belangen van verschillende betrokkenen	169 170
Per e-mail vragen stellen aan politici of politieke partijen: - waar staat uw partij voor? - hoe staat u tegenover ... + op welk niveau wordt hierover beslist?	De cursist onderscheidt de hoofdzaken van de Belgische staatsstructuur De cursist illustreert de bevoegdheden van de verschillende bestuursniveaus in België en in de Europese Unie De cursist illustreert hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft en rekening houdt met ideeën, standpunten en belangen van verschillende betrokkenen	168 169 170
Aan de hand van een educatief pakket (bv. <i>Kieskeurig</i> 2012) aandacht besteden aan verkiezingen . + pas aan naar de plaatselijke situatie Informeel je bij Toemeka: <i>De kracht van je stem</i> , maar pas het materiaal indien nodig aan de lokale context aan.	De cursist illustreert de bevoegdheden van de verschillende bestuursniveaus in België en in de Europese Unie De cursist illustreert hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft en rekening houdt met ideeën, standpunten en belangen van verschillende betrokkenen De cursist bereidt zich voor om op een weloverwogen manier aan verkiezingen deel te nemen De cursist neemt op geldige manier deel aan verkiezingen De cursist weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af De cursist illustreert de rol van de media en organisaties in het functioneren van de samenleving	169 170 171 172 173 179
Bij verkiezingen verschillende websites over de verkiezingen vergelijken: - is de informatie objectief of gekleurd? - is er informatie per politieke partij? - geeft men stemadvies? + let op nuanceverschillen	De cursist bereidt zich voor om op een weloverwogen manier aan verkiezingen deel te nemen De cursist neemt op geldige manier deel aan verkiezingen De cursist weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af De cursist illustreert de rol van de media en organisaties in het functioneren van de samenleving	171 172 173 179
Na verkiezingen de uitslag interpreteren : staafdiagrammen, overzichtsdigrammen, kaarten, tabellen, ... vergelijken en conclusies noteren. (10) Besteed aandacht aan het juist interpreteren van de grafische voorstellingen in kranten en op tv	De cursist bereidt zich voor om op een weloverwogen manier aan verkiezingen deel te nemen De cursist illustreert de rol van de media en organisaties in het functioneren van de samenleving	171 179
Het spel Majority (over politieke besluitvorming in een parlementaire democratie) spelen (Centrum Informatieve Spelen).	De cursist illustreert hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft en rekening houdt met ideeën, standpunten en belangen van verschillende betrokkenen	170

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
	De cursist neemt op geldige manier deel aan verkiezingen	172
	De cursist weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af	173
Strookjes maken met allerlei partijen, adviesraden, media, organisaties (vakbonden, ngo's, mutualiteiten, werkgeversorganisaties, ondernemersorganisaties, ...) en mensen die invloed uitoefenen op de politiek - wat doen ze en hoe zijn ze georganiseerd? + wat is verzuiling? - waarom doen ze dat? + wat vind je daarvan?	De cursist onderscheidt de hoofdzaken van de Belgische staatsstructuur	168
	De cursist illustreert hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft en rekening houdt met ideeën, standpunten en belangen van verschillende betrokkenen	170
	De cursist illustreert de rol van de media en organisaties in het functioneren van de samenleving	179
In kleine groepjes informatie zoeken over bv. dictatuur, totalitarisme, monarchie, republiek, parlementaire democratie, scheiding der machten ... en die voorstellen aan de groep.	De cursist illustreert hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft en rekening houdt met ideeën, standpunten en belangen van verschillende betrokkenen	170
Een spreker van Amnesty International uitnodigen en vooraf voorbereide vragen stellen.	De cursist illustreert hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft en rekening houdt met ideeën, standpunten en belangen van verschillende betrokkenen	170
	De cursist illustreert de rol van de media en organisaties in het functioneren van de samenleving	179
Opzoeken en in groep omschrijven waar Europa voor staat , b.v.: - de Europese gedachte - Europese integratie - Europese instellingen en bevoegdheden - eenheid in verscheidenheid Interessant leermateriaal beschikbaar op: http://prodemos.nl of http://ryckvelde.be	De cursist illustreert de bevoegdheden van de verschillende bestuursniveaus in België en in de Europese Unie	169
	De cursist illustreert hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft en rekening houdt met ideeën, standpunten en belangen van verschillende betrokkenen	170
	De cursist weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af	173
Fragmenten lezen en bespreken uit het Wablieftboek Het verhaal van Europa	De cursist illustreert de bevoegdheden van de verschillende bestuursniveaus in België en in de Europese Unie	169
	De cursist illustreert hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft en rekening houdt met ideeën, standpunten en belangen van verschillende betrokkenen	170
	De cursist weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af	173
	De cursist illustreert de rol van de media en organisaties in het functioneren van de samenleving	179
Met de groep een beslissingsproces doormaken, bv. door een uitstap te organiseren:	De cursist neemt op geldige manier deel aan verkiezingen	172
	De cursist weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af	173

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- leren beslissen - samenwerken - compromissen sluiten + wat is het voordeel van consensus? + wat is het voordeel van stemmen bij meerderheid? - organiseren - evalueren + wat waren de beslissingsmomenten doorheen het project? (11) Ga na of cursisten tijdens het samenwerken rekening houden met elkaar		

4.8. Culturen (M BE G 117)

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Een overzicht maken van de verschillende culturen in de eigen stad en de gemeenschappelijke kenmerken van deze culturen bespreken (bv. gewoonten, uiterlijke kenmerken, leef- en omgangsregels, feesten en tradities, ideologie of geloofsovertuiging...): - wie zijn belangrijke figuren? - hebben deze culturen ook een formele organisatiestructuur? - hebben deze culturen al een lange geschiedenis hier of elders? - ken je bepaalde kunstuitingen die kenmerkend zijn voor deze culturen? + situeren in tijd en ruimte - organiseert deze culturele groep soms ook activiteiten die voor anderen toegankelijk zijn? - zijn er subculturen binnen deze culturen? - welke evoluties zijn er binnen deze culturen?	De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen De cursist toont aan dat verschillende culturen kenmerkende kunstuitingen hebben De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen De cursist toont interesse voor het cultureel erfgoed hier en elders De cursist informeert zich over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten	048 053 054 055 056
In een groepsgesprek de relatie tussen cultuur en identiteit verkennen, bv.: - hoe zou je de cultuur omschrijven waartoe je zelf behoort? - heeft waar je woont een invloed op je cultuur? + is er een verschil tussen stadsmensen en plattelandsmensen? + is er een verschil in buurten in de stad? + zou je daarom op bepaalde plaatsen (niet) willen wonen? - bepaalt je gezin of de gemeenschap waarin je opgroeit de cultuur waartoe je behoort? - wat is de invloed van je sociale omgeving? + wat is groepsdruk? + bepaalt je sociale omgeving ook je persoonlijke keuzes? + bestaan persoonlijke keuzes? - wie of wat heeft jou gemaakt tot wie je nu bent?	De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	048 054

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
+ wat is identiteit? (15) Duid ook aan welke elementen uit de cultuur bepalend zijn voor het zelfbeeld		
Een bezoek brengen aan iemand uit een specifieke subcultuur: een graffitikunstenaar, een rapper, een autotuner, ... + behoort je zelf tot een subcultuur?	De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen De cursist toont aan dat verschillende culturen kenmerkende kunstuitingen hebben	048 053
Kies met de cursisten wie je wil bezoeken en stel vooraf vragen op.	De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen De cursist informeert zich over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten De cursist geeft zijn mening over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten	054 056 058
Een uitwisseling met een cursistengroep van een ander CBE organiseren, waarbij elke groep de andere groep zo goed mogelijk probeert te ontvangen in zijn stad.	De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	048 054
Laat cursisten vooraf hun verwachtingen noteren en toets deze verwachtingen achteraf aan de ervaringen tijdens het bezoek + hoe kijken wij naar 'anderen'?	De cursist toont interesse voor het cultureel erfgoed hier en elders De cursist informeert zich over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten De cursist geeft zijn mening over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten	055 056 058
Een opgeleide ervaringsdeskundige in de armoede en sociale uitsluiting uitnodigen voor een getuigenis en gesprek over "de missing link", kansen op culturele ontwikkeling, impact van je economische leefsituatie op je beleving van cultuur enz. + wat is de invloed van de politiek en de media op het denken over mensen in armoede?	De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	048 054
Bereid vooraf met de cursisten vragen voor.		
Bij verschillende culturen en godsdiensten typische eetgewoonten opsommen (eventueel door kaartjes met afbeeldingen te sorteren).	De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	048 054
Eten is een zeer laagdrempelige instap om interesse te wekken voor andere culturen en godsdiensten, maar let op voor een folkloristische en eenzijdige benadering van 'culturen'.	De cursist toont interesse voor het cultureel erfgoed hier en elders	055
Iemand uit een ander land (bv. een cursist) uitnodigen om te koken en tijdens het samen proeven ervaringen uitwisselen over de samenhang tussen cultuur, godsdienst en eetgewoonten. + wat is de invloed van de media op ons beeld over het	De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	048 054

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
land, de cultuur, de godsdienst en de eetgewoonten van deze persoon? + komt dat beeld overeen met de ervaringsuitwisseling die er was?	De cursist toont interesse voor het cultureel erfgoed hier en elders	055
Een bezoek brengen aan Belgen van allochtone afkomst om te proeven van de cultuur van hun land van herkomst. De bezoekers kunnen allerlei vragen stellen (Kwassa kwassa organiseert dit in Gent)	De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen	048
 (11) Ondersteun een open visie op andere culturen	De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	054
	De cursist toont interesse voor het cultureel erfgoed hier en elders	055
	De cursist informeert zich over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten	056
	De cursist geeft zijn mening over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten	058
In het MAS (Antwerpen) de tentoonstelling 'Leven en dood' bezoeken, waarin rituelen en rituele voorwerpen getoond worden afkomstig uit verschillende culturen.	De cursist toont aan dat verschillende culturen kenmerkende kunstuitingen hebben	053
Een erfgoedwandeling maken in de eigen stad (al dan niet onder begeleiding van een gids). Elke cursist brengt achteraf verslag uit over één standbeeld, monument, straat, gebouw, ... + aandacht vestigen op evoluties in opvattingen en leefwijze (en de uitingen daarvan) doorheen de tijd + stilstaan bij verschillen tussen rijk en arm (en de uitingen daarvan) en ook dit in tijd en ruimte kaderen De cursisten kunnen ook zelf gidsen (de ene helft van de groep voor de andere helft) met behulp van de info op panelen of bordjes ter plaatse of aan de hand van een gidsboekje (vaak op internet beschikbaar).	De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	054
	De cursist toont interesse voor het cultureel erfgoed hier en elders	055
	De cursist informeert zich over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten	056
	De cursist geeft zijn mening over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten	058
	De cursist toont aan dat verschillende culturen kenmerkende kunstuitingen hebben	053
	De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	054
	De cursist toont interesse voor het cultureel erfgoed hier en elders	055
	De cursist informeert zich over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten	056
Een zoektocht in de eigen stad doen aan de hand van een publicatie of in een spelvorm: - wat heb je gezien? - was de zoektocht moeilijk of gemakkelijk? + heb je aandacht besteed aan de achtergrondinformatie? - wat heb je geleerd? - wat is je aan cultuuruitingen opgevallen?	De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	054
	De cursist toont interesse voor het cultureel erfgoed hier en elders	055
	De cursist informeert zich over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten	056
	De cursist geeft zijn mening over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten	058
	De cursist toont aan dat verschillende culturen kenmerkende kunstuitingen hebben	053

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Voorwerpen die met een bepaalde godsdienst te maken hebben en door elkaar liggen per godsdienst ordenen: - prenten - foto's - kunstvormen - boeken - cd's - eenvoudige teksten + wat is de betekenis van die voorwerpen? + zijn er overeenkomsten en verschillen tussen de godsdiensten, maar ook binnen de godsdiensten? + hoe beïnvloedt cultuur de godsdienst? (kunst- en cultuuruitingen, maar ook levenswijze) + hoe beïnvloeden tijd en ruimte en de heersende ideologie of politiek de godsdienst? Zorg voor een geheel aan voorwerpen dat duidelijk maakt dat godsdienst en cultuur geen synoniemen zijn: bv. Christusaftbeeldingen uit de hele wereld, moslima's met en zonder hoofddoek, ...	De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen De cursist toont aan dat verschillende culturen kenmerkende kunstuitingen hebben De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen De cursist toont interesse voor het cultureel erfgoed hier en elders De cursist informeert zich over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten De cursist geeft zijn mening over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten	048 053 054 055 056 058
Wereldgodsdiensten bespreken aan de hand van verschillen en gelijkenissen bij overgangsrutuelen, bv.: - geboorte - volwassen worden - huwelijk - overlijden + wat is het belang van rituelen? + wat is het belang van de gemeenschap op deze momenten? + wat zegt dit over traditie en vernieuwing? + welke kunst- en cultuuruitingen komen kijken bij deze overgangsrutuelen? (bv. geboortekaartjes, typische gerechten, specifieke kledij, grafstenen, gedenkmonumenten, ...) + hoe beïnvloedt cultuur de godsdienst?	De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen De cursist toont aan dat verschillende culturen kenmerkende kunstuitingen hebben De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen De cursist toont interesse voor het cultureel erfgoed hier en elders De cursist informeert zich over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten De cursist geeft zijn mening over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten	048 053 054 055 056 058
In kleine groepjes informatie opzoeken over een godsdienst en dit voorstellen aan de groep, bv.: - ontstaan	De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen De cursist toont aan dat verschillende culturen kenmerkende kunstuitingen	048 053

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- godsfiguur of –figuren - heilig boek - regels - geloofsovertuiging - ethische principes - rituelen - kunstuitingen... + wat zijn verschillen en overeenkomsten tussen godsdiensten, maar ook binnen godsdiensten? + kan je een godsdienst begrijpen vanuit enkele duidelijke (vaak eerder clichématige) kenmerken? + waarom is godsdienstbeleving veel complexer dan de zichtbare uitingen?	hebben De cursist toont interesse voor het cultureel erfgoed hier en elders	055
Met een gids wandelen langs gebedshuizen in de omgeving (bv. gebedshuizentocht in Genk) en daarbij architectuur en versieringen observeren: - wat is de relatie tussen vorm en inhoud? - wat is het verband tussen versieringen en herkenbaarheid? + wat is het belang van deze herkenbaarheid en zichtbaarheid voor een groep? - wat is de invloed van de plaatselijke cultuur op de diverse gebedshuizen? Ontmoetingen met mensen die thuis zijn in deze gebedshuizen verrijken de leeractiviteit.	De cursist toont aan dat verschillende culturen kenmerkende kunstuitingen hebben De cursist toont interesse voor het cultureel erfgoed hier en elders De cursist informeert zich over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten De cursist geeft zijn mening over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten	053 055 056 058
Een moskee, synagoge... bezoeken en mensen ter plaatse ontmoeten en vragen stellen.	De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen De cursist toont aan dat verschillende culturen kenmerkende kunstuitingen hebben De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	048 053 054
Bespreek vooraf met de cursisten wat ze verwachten en bereid samen vragen voor.	De cursist informeert zich over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten De cursist geeft zijn mening over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten	056 058
 Bespreek met cursisten hoe je respectvol kan omgaan met religies		

4.9. Leren leren 1 (M BE G 122)

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Aan het begin van de module met de lesgever persoonlijke doelen vooropstellen en op het einde evalueren of dit gelukt is.	De cursist gaat op constructieve wijze om met affectieve aspecten van het leerproces De cursist stuurt met ondersteuning het eigen leerproces De cursist evalueert met ondersteuning het eigen leerproces De cursist stuurt waar nodig het eigen leerproces bij De cursist schat eigen mogelijkheden realistisch in	067 081 082 083 088
Elke les starten met een concentratie- of aandachttoefening , bv.: - zoek de verschillen - achteruit tellen - voorwerpen op een tafel na enkele seconden afdekken en de voorwerpen dan opsommen - in een tekst alle letters a of een bepaalde letterreeks markeren - het aantal woorden van een gedicht tellen Focus op concentreren.	De cursist schenkt doelgericht aandacht	063
Opsommen wat je gemakkelijk en wat je moeilijk onthoudt : - tips oplijsten om beter te onthouden + stilstaan bij de werking van de hersenen	De cursist schenkt doelgericht aandacht De cursist werkt doeltreffend De cursist gaat op constructieve wijze om met affectieve aspecten van het leerproces De cursist roept in een nieuwe situatie aanwezige voorkennis en vaardigheden op De cursist stuurt met ondersteuning het eigen leerproces De cursist evalueert met ondersteuning het eigen leerproces De cursist schat eigen mogelijkheden realistisch in	063 064 067 075 081 082 088
Eventjes naar een goed opgemaakte geïllustreerde tekst kijken : - waarover denk je dat de tekst gaat? - wat weet je daar al over? - welke tussentitels zag je? - welke illustraties zag je? + de OSLO-methode (overzie, stel vragen, lees, overdenk, reciteer, overhoor)	De cursist schenkt doelgericht aandacht De cursist werkt doeltreffend De cursist roept in een nieuwe situatie aanwezige voorkennis en vaardigheden op	063 064 075
Een tekst lezen met een stappenplan .	De cursist werkt doeltreffend De cursist vraagt uitleg tijdens het leren	064 076

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Neem in het stappenplan ook “hulp vragen” op. Tips oplijsten om van een interessant artikel uit een tijdschrift zoveel mogelijk te onthouden, bijvoorbeeld om volgende week aan een vriend te vertellen.	De cursist roept in een nieuwe situatie aanwezige voorkennis en vaardigheden op De cursist stuurt met ondersteuning het eigen leerproces De cursist evalueert met ondersteuning het eigen leerproces De cursist stuurt waar nodig het eigen leerproces bij	075 081 082 083
Een enquête over leren invullen en bespreken, bv.: - hoe leerde je vroeger? - wat ging goed of minder goed? - welke dingen leerde je graag? - wat kon je goed?	De cursist evalueert zijn leerstijl De cursist gaat op constructieve wijze om met affectieve aspecten van het leerproces De cursist schat eigen mogelijkheden realistisch in	066 067 088
De beste onthoudmethode kiezen uit: - naar 10 prenten kijken; na 30 seconden opschrijven wat op de prenten stond - naar 10 woorden luisteren; na 30 seconden opschrijven wat je hoorde - 10 woorden overschrijven; na 30 seconden de woorden nog eens opschrijven - 10 woorden hardop lezen; na 30 seconden de woorden opschrijven + op welke manier onthoud je het gemakkelijkst? + wat is je beste zintuig om te leren? + hoe zet je je beste zintuig om te leren maximaal in?	De cursist schenkt doelgericht aandacht De cursist evalueert zijn leerstijl De cursist gaat op constructieve wijze om met affectieve aspecten van het leerproces De cursist stuurt met ondersteuning het eigen leerproces	063 066 067 081
Noteer de tips die in de loop van het gesprek ontstaan. (06) Moedig cursisten aan om ook andere methodes die ze zelf bedenken uit te proberen		
Op basis van vragen bepalen welke leerstijl je hebt: - leer ik door te ervaren, te observeren, na te denken of te oefenen? - wat zijn leertips voor mijn leerstijl? + stilstaan bij de leerstijlentheorie van Kolb (15) Laat cursisten stilstaan bij eigen sterktes en zwaktes	De cursist werkt doeltreffend De cursist evalueert zijn leerstijl De cursist vraagt uitleg tijdens het leren	064 066 076
Aan de hand van een casus de voor- en nadelen van een bepaalde leerstijl evalueren in groepjes. Daarna oplossingen zoeken om de nadelen te compenseren:	De cursist evalueert zijn leerstijl De cursist stuurt met ondersteuning het eigen leerproces De cursist evalueert met ondersteuning het eigen leerproces	066 081 082

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- heeft elk groepje dezelfde bevindingen? - heeft elke leerstijl voor- en nadelen?		
Als hulp bij het bouwen van een legoconstructie kiezen tussen een instructieblad of een foto en de constructie bouwen: - waarom kies je het instructieblad of de foto? - zou je de volgende keer hetzelfde hulpmiddel gebruiken? + wat zegt dat over je leerstijl?	De cursist evalueert zijn leerstijl De cursist voert een oplossingsplan uit	066 077
Een voorstel voor een feestje of een uitstap uitwerken in verschillende groepjes: - taakverdeling maken - taken uitvoeren + werden er taken uitgesteld? - rapporteren aan elkaar Daarna één voorstel selecteren en uitvoeren: - hoe verliep het keuzeprocess? - zou je het de volgende keer anders aanpakken?	De cursist schenkt doelgericht aandacht De cursist werkt doeltreffend De cursist maakt een realistische planning De cursist gaat op constructieve wijze om met affectieve aspecten van het leerproces De cursist stuurt met ondersteuning het eigen leerproces De cursist evalueert met ondersteuning het eigen leerproces De cursist stuurt waar nodig het eigen leerproces bij	063 064 065 067 081 082 083
 (13) Ondersteun het doelgericht samenwerken		
In groep een plan maken als voorbereiding voor een museumbezoek.	De cursist roept in een nieuwe situatie aanwezige voorkennis en vaardigheden op De cursist stuurt met ondersteuning het eigen leerproces De cursist evalueert met ondersteuning het eigen leerproces De cursist stuurt waar nodig het eigen leerproces bij	075 081 082 083
Na elke les een agenda bijhouden : - wat hebben we geleerd? - vond je dit moeilijk of gemakkelijk? - welk huiswerk zal je doen? - wanneer plan je dat huiswerk?	De cursist werkt doeltreffend De cursist maakt een realistische planning De cursist stuurt met ondersteuning het eigen leerproces De cursist evalueert met ondersteuning het eigen leerproces De cursist stuurt waar nodig het eigen leerproces bij De cursist schat eigen mogelijkheden realistisch in	064 065 081 082 083 088
Opschrijven wat je gisteren gedaan hebt , of je je kon ontspannen, wanneer je bent gaan slapen, wat je gegeten hebt, ... + hebben deze zaken een invloed op het leren?	De cursist maakt een realistische planning De cursist evalueert zijn leerstijl De cursist gaat op constructieve wijze om met affectieve aspecten van het leerproces	065 066 067
Een aantal prenten van werkplekken bekijken en noteren wat daar goed en minder goed aan is, bv.: - rustig plekje	De cursist schenkt doelgericht aandacht De cursist evalueert zijn leerstijl De cursist gaat op constructieve wijze om met affectieve aspecten van het	063 066 067

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- daglicht - raam voor verluchting + welke factoren hebben invloed op het leren? (voeding, slaap, stress, ...).	leerproces	
In kleine groepjes informatie zoeken over faalangst en deze informatie vergelijken in grote groep.	De cursist schenkt doelgericht aandacht	063
	De cursist gaat op constructieve wijze om met affectieve aspecten van het leerproces	067
	De cursist roept in een nieuwe situatie aanwezige voorkennis en vaardigheden op	075
	De cursist stuurt met ondersteuning het eigen leerproces	081
	De cursist evalueert met ondersteuning het eigen leerproces	082
	De cursist stuurt waar nodig het eigen leerproces bij	083
Om beurt bij een afbeelding van een beroep opsommen wat je moet kunnen om die job uit te oefenen en daarna een beroep kiezen: - wat zijn de mogelijkheden van deze job? - wat zijn de beperkingen? - wat kan je al en wat moet je nog bijleren? - welke beperkingen kan je zelf wegwerken?	De cursist schat eigen mogelijkheden realistisch in	088
	De cursist gaat op constructieve wijze om met affectieve aspecten van het leerproces	067
	De cursist stuurt met ondersteuning het eigen leerproces	081
	De cursist evalueert met ondersteuning het eigen leerproces	082
	De cursist stuurt waar nodig het eigen leerproces bij	083
	De cursist schat eigen mogelijkheden realistisch in	088

4.10. Leren leren 2 (M BE G 123)

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
In een tekst structuurelementen aanduiden met verschillende kleuren: - titels - tussentitels - signaalwoorden + hoe zit een tekst in elkaar?	De cursist bewerkt informatie voor een beter begrip De cursist analyseert informatie De cursist vat informatie samen voor een beter begrip en een duidelijke communicatie De cursist evalueert met ondersteuning de wijze waarop hij informatie bewerkt, analyseert en samenvat	071 072 073 074
Een platte tekst opmaken op pc, er titels en tussentitels aan toevoegen en belangrijke woorden in het vet zetten.	De cursist bewerkt informatie voor een beter begrip De cursist analyseert informatie De cursist vat informatie samen voor een beter begrip en een duidelijke communicatie De cursist evalueert met ondersteuning de wijze waarop hij informatie bewerkt, analyseert en samenvat De cursist zet zelfgekozen technische hulpmiddelen in	071 072 073 074 126
In kleine groepjes bij een zoekopdracht op internet eerst staakwoorden bedenken , dan de informatie zoeken en evalueren of de staakwoorden goed waren. + hadden andere groepjes betere staakwoorden?	De cursist gebruikt op adequate wijze diverse informatiebronnen en -kanalen De cursist evalueert de wijze waarop hij informatiebronnen en -kanalen gebruikt	069 070
Maak een neerslag van tips om goede staakwoorden te vinden. Individueel informatie opzoeken op internet over een onderwerp waarover veel onwaarheden en onzekerheden te vinden zijn en daarna in groepjes de resultaten samenleggen: - welke informatie vond je? - waar vond je die informatie? + noteer steeds waar je informatie vindt - verschilt de informatie? - welke informatie is meer of minder betrouwbaar?	De cursist selecteert een oplossingsplan De cursist maakt op basis van een model een eenvoudig oplossingsplan De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm	078 079 124
 (09) Ondersteun cursisten die niet zo ICT-vaardig zijn		
Via een actuele grafiek een thema voorstellen aan de groep en daarna bijkomende informatie opzoeken:	De cursist kiest uit gegeven informatiebronnen en -kanalen met het oog op te bereiken doelen De cursist gebruikt op adequate wijze diverse informatiebronnen en -	068 069

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
 (10) Ga in op de numerieke elementen van een grafiek als dat nodig is	kanalen De cursist evalueert de wijze waarop hij informatiebronnen en -kanalen gebruikt De cursist analyseert informatie De cursist vat informatie samen voor een beter begrip en een duidelijke communicatie De cursist evalueert met ondersteuning de wijze waarop hij informatie bewerkt, analyseert en samenvat De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm De cursist zet zelfgekozen technische hulpmiddelen in	070 072 073 074 124 126
Een artikel uit een krant of tijdschrift kiezen, lezen en de kernwoorden noteren : + begrijp ik alle kernwoorden? + kan een medecursist uit de kernwoorden opmaken waarover het gaat? Test uit en pas de kernwoorden eventueel aan in overleg.	De cursist bewerkt informatie voor een beter begrip De cursist analyseert informatie De cursist vat informatie samen voor een beter begrip en een duidelijke communicatie	071 072 073
In een schriftelijke boodschap de 5 w's zoeken (wie, wat, waar, wanneer en waarom).	De cursist bewerkt informatie voor een beter begrip De cursist analyseert informatie De cursist vat informatie samen voor een beter begrip en een duidelijke communicatie	071 072 073
Bij teksten naar keuze inhoudelijke vragen beantwoorden .	De cursist bewerkt informatie voor een beter begrip De cursist analyseert informatie De cursist evalueert met ondersteuning de wijze waarop hij informatie bewerkt, analyseert en samenvat	071 072 074
In groepjes verschillende samenvattingen van eenzelfde tekst vergelijken: - bevatten alle samenvattingen dezelfde informatie? - ontbreken er in bepaalde samenvattingen elementen? - begrijp je de samenvatting? - welke samenvatting is de beste?	De cursist evalueert de wijze waarop hij informatiebronnen en -kanalen gebruikt De cursist analyseert informatie De cursist vat informatie samen voor een beter begrip en een duidelijke communicatie De cursist evalueert met ondersteuning de wijze waarop hij informatie bewerkt, analyseert en samenvat	070 072 073 074
Een kant- en klare mindmap ontrafelen in een groepsgesprek: - waarover gaat het? - vind je de mindmap overzichtelijk? - heb je daarmee al gewerkt? - waaruit bestaat de mindmap? - hoe zou je aan een mindmap beginnen? + zelf ook een mindmap maken	De cursist evalueert de wijze waarop hij informatiebronnen en -kanalen gebruikt De cursist analyseert informatie De cursist vat informatie samen voor een beter begrip en een duidelijke communicatie De cursist evalueert met ondersteuning de wijze waarop hij informatie bewerkt, analyseert en samenvat	070 072 073 074

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Een tekst samenvatten aan de hand van een vooropgestelde structuur.	De cursist evalueert de wijze waarop hij informatiebronnen en -kanalen gebruikt	070
	De cursist analyseert informatie	072
Herhaal de oefening, maar bouw de ondersteuning af.	De cursist vat informatie samen voor een beter begrip en een duidelijke communicatie	073
	De cursist evalueert met ondersteuning de wijze waarop hij informatie bewerkt, analyseert en samenvat	074
Een debat bekijken en de verschillende standpunten in kaart brengen.	De cursist kiest uit gegeven informatiebronnen en -kanalen met het oog op te bereiken doelen	068
	De cursist gebruikt op adequate wijze diverse informatiebronnen en -kanalen	069
	De cursist evalueert de wijze waarop hij informatiebronnen en -kanalen gebruikt	070
	De cursist bewerkt informatie voor een beter begrip	071
	De cursist vat informatie samen voor een beter begrip en een duidelijke communicatie	073
Een presentatie geven over een onderwerp naar keuze: - informatie opzoeken: b.v. via bezoek aan de bibliotheek, internet - teksten lezen en de belangrijkste zaken aanduiden - mindmap maken over het onderwerp aan de hand van kernwoorden - evalueren: voldoet de mindmap aan het vooropgestelde doel van mijn presentatie? - presentatie geven: gebruik maken van mindmap	De cursist kiest uit gegeven informatiebronnen en -kanalen met het oog op te bereiken doelen	068
	De cursist gebruikt op adequate wijze diverse informatiebronnen en -kanalen	069
	De cursist evalueert de wijze waarop hij informatiebronnen en -kanalen gebruikt	070
	De cursist bewerkt informatie voor een beter begrip	071
	De cursist analyseert informatie	072
	De cursist vat informatie samen voor een beter begrip en een duidelijke communicatie	073
Bouw tussenstappen in op maat van de individuele cursist.	De cursist evalueert met ondersteuning de wijze waarop hij informatie bewerkt, analyseert en samenvat	074
	De cursist selecteert een oplossingsplan	078
	De cursist maakt op basis van een model een eenvoudig oplossingsplan	079
	De cursist evalueert het gekozen oplossingsplan	080
	De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm	124
	De cursist zet zelfgekozen technische hulpmiddelen in	126
Een lijst bijhouden van truckjes en ezelsbruggetjes om beter te onthouden.	De cursist gebruikt op adequate wijze diverse informatiebronnen en -kanalen	069
	De cursist evalueert de wijze waarop hij informatiebronnen en -kanalen gebruikt	070
	De cursist evalueert met ondersteuning de wijze waarop hij informatie	074

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
	bewerkt, analyseert en samenvat	
	De cursist zet zelfgekozen technische hulpmiddelen in	126
Een tekst over een zelfgekozen onderwerp schrijven op de pc met als focus zo weinig mogelijk schrijffouten maken en daarna bespreken welke hulpmiddelen gebruikt werden, bv.: - spellings- en grammaticacontrole - woordenboek op internet - groen boekje op internet	De cursist zet zelfgekozen technische hulpmiddelen in	126
Een uit elkaar geknipte handleiding voor het monteren van een kast reconstrueren.	De cursist bewerkt informatie voor een beter begrip	071
	De cursist analyseert informatie	072
	De cursist vat informatie samen voor een beter begrip en een duidelijke communicatie	073
Als de handleiding enkel uit prenten bestaat, kunnen cursisten er zelf tekst bij schrijven.	De cursist evalueert met ondersteuning de wijze waarop hij informatie bewerkt, analyseert en samenvat	074
Een telefoongesprek voorbereiden door vooraf steekwoorden te noteren en daarna het telefoongesprek spelen in een rollenspel.	De cursist bewerkt informatie voor een beter begrip	071
	De cursist analyseert informatie	072
	De cursist vat informatie samen voor een beter begrip en een duidelijke communicatie	073
	De cursist evalueert met ondersteuning de wijze waarop hij informatie bewerkt, analyseert en samenvat	074
Een folder, een presentatie of een ander eindproduct analyseren en de stappen die nodig zijn om het te maken oplijsten. Daarna een gelijkaardig product afleveren: - wat ging goed of minder goed? - klopten de opgelijste stappen? - wat kan volgende keer beter?	De cursist evalueert met ondersteuning de wijze waarop hij informatie bewerkt, analyseert en samenvat	074
	De cursist selecteert een oplossingsplan	078
	De cursist maakt op basis van een model een eenvoudig oplossingsplan	079
	De cursist evalueert het gekozen oplossingsplan	080
	De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm	124
	De cursist zet zelfgekozen technische hulpmiddelen in	126
Bespreken wat cursisten na de cursus willen doen en in functie daarvan informatie opzoeken (op het internet, in de bibliotheek, ...) en een overzicht maken: - vind je geschikte informatie? - wil je nog steeds doen wat je wou doen?	De cursist kiest uit gegeven informatiebronnen en -kanalen met het oog op te bereiken doelen	068
	De cursist gebruikt op adequate wijze diverse informatiebronnen en -kanalen	069
	De cursist evalueert de wijze waarop hij informatiebronnen en -kanalen gebruikt	070
Laat cursisten eerst een plan van aanpak maken om daarna gericht informatie op te zoeken	De cursist bewerkt informatie voor een beter begrip	071
	De cursist analyseert informatie	072
	De cursist vat informatie samen voor een beter begrip en een duidelijke communicatie	073
	De cursist evalueert met ondersteuning de wijze waarop hij informatie	074

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
	bewerkt, analyseert en samenvat	
	De cursist selecteert een oplossingsplan	078
	De cursist maakt op basis van een model een eenvoudig oplossingsplan	079
	De cursist evalueert het gekozen oplossingsplan	080
	De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm	124
	De cursist zet zelfgekozen technische hulpmiddelen in	126
In kleine groepjes voor een complexe taak een geschikt oplossingsplan kiezen uit voorbeelden en dat voorbeeld aanpassen zodat het geschikt is voor de taak. Daarna worden de groepjes gemengd en de nieuw samengestelde groepjes bespreken alle oplossingsplannen. Tenslotte passen de oorspronkelijke groepjes hun oplossingsplan aan en voeren de taak uit.	De cursist selecteert een oplossingsplan	078
	De cursist maakt op basis van een model een eenvoudig oplossingsplan	079
	De cursist evalueert het gekozen oplossingsplan	080

5. Bijlagen

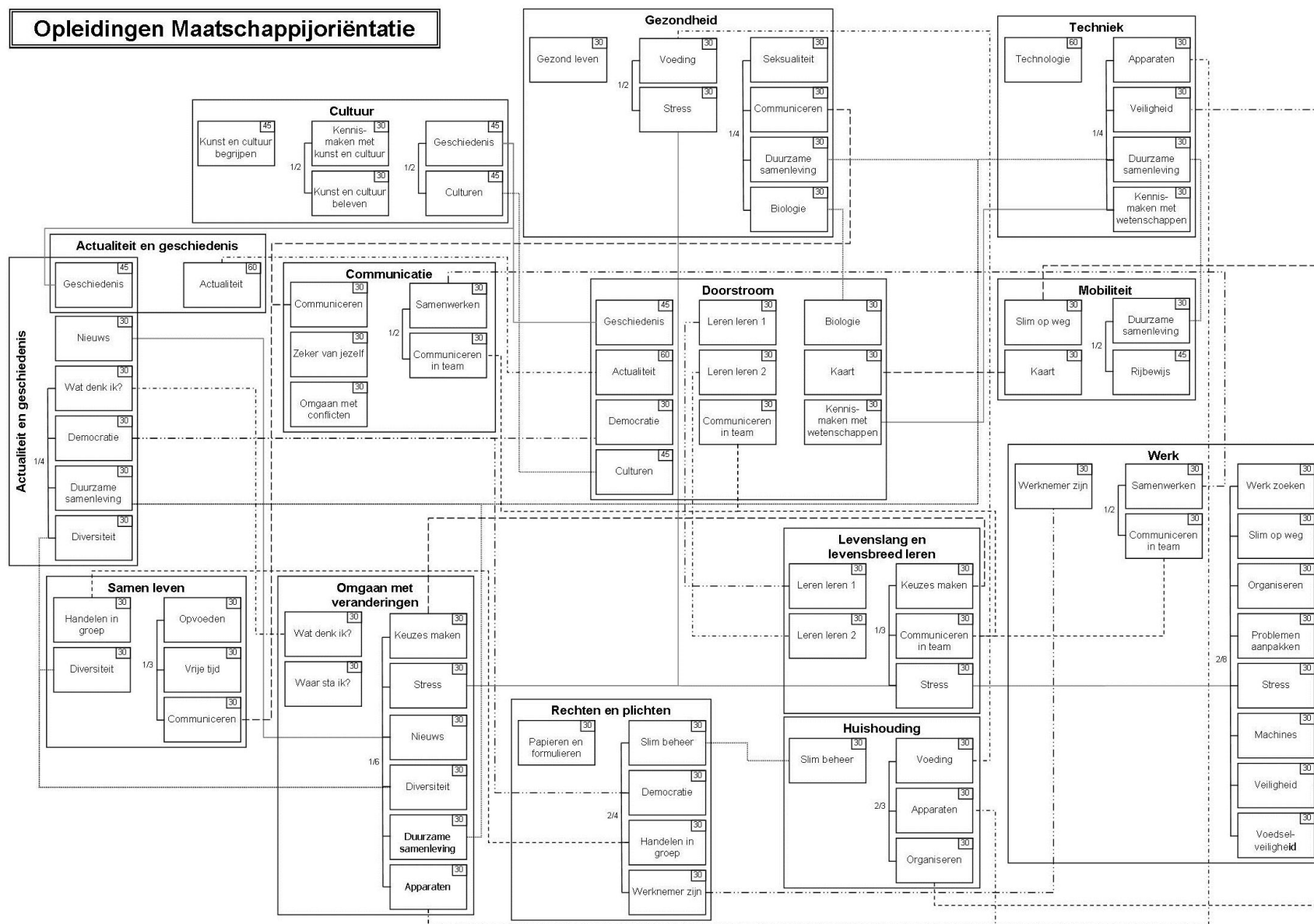
5.1. Bijlage 1: Overzicht modules en opleidingen

LEERGEBIED MO		OPLEIDINGEN(certificaten)																
MODULES (deelcertificaten)			AO BE 016	AO BE 020	AO BE 021	AO BE 022	AO BE 023	AO BE 024	AO BE 025	AO BE 026	AO BE 027	AO BE 028	AO BE 029	AO BE 030	AO BE 031	AO BE 032		
			Voortraject EDAS	Communicatie	Gezondheid	Mobiliteit	Huishouding	Techniek	Samen leven	Actualiteit en geschiedenis	Cultuur	Rechten en plichten	Omgaan met veranderingen	Levenslang en levensbr leren	Doorstroom	Werk		
M BE 051	Module Nederlands - Eindniveau 1																	
M BE 076	Onderzoek naar kansarmoede-ervaringen																	
M BE G 085	Communiceren																	
M BE 086	Zeker van jezelf																	
M BE 087	Omgaan met conflicten																	
M BE G 088	Samenwerken																	
M BE G 089	Communiceren in team																	
M BE 090	Gezond leven																	
M BE G 091	Voeding																	
M BE G 092	Stress																	
M BE 093	Seksualiteit																	
M BE G 094	Duurzame samenleving																	
M BE G 095	Biologie																	
M BE G 096	Slim op weg																	
M BE G 097	Kaart																	
M BE 098	Rijbewijs																	
M BE G 099	Slim beheer																	
M BE G 100	Apparaten																	
M BE G 101	Organiseren																	
M BE 102	Technologie																	
M BE G 103	Veiligheid																	
M BE G 104	Kennismaken met wetenschappen																	
M BE G 105	Handelen in groep																	
M BE G 106	Diversiteit																	
M BE 107	Opvoeden																	
M BE 108	Vrije tijd																	
M BE G 109	Geschiedenis																	
M BE G 110	Actualiteit																	
M BE G 111	Nieuws																	
M BE G 112	Wat denk ik?																	

5. Bijlagen

LEERGEBIED MO		OPLEIDINGEN(certificaten)																
MODULES (deelcertificaten)			AO BE 016	AO BE 020	AO BE 021	AO BE 022	AO BE 023	AO BE 024	AO BE 025	AO BE 026	AO BE 027	AO BE 028	AO BE 029	AO BE 030	AO BE 031	AO BE 032		
			Voortraject EDAS	Communicatie	Gezondheid	Mobiliteit	Huishouding	Techniek	Samen leven	Actualiteit en geschiedenis	Cultuur	Rechten en plichten	Omgaan met veranderingen	Levenslang en levensbr leren	Doorstroom	Werk		
M BE G 113	Democratie									☐		☐			☒			
M BE 114	Kunst en cultuur begrijpen										☒							
M BE 115	Kennismaken met kunst en cultuur										☐							
M BE 116	Kunst en cultuur beleven										☐							
M BE G 117	Culturen										☐				☒			
M BE 118	Papieren en formulieren											☒						
M BE G 119	Werknemer zijn											☐				☒		
M BE 120	Waar sta ik?												☒					
M BE G 121	Keuzes maken												☐	☐				
M BE G 122	Leren leren 1													☒	☒			
M BE G 123	Leren leren 2													☒	☒			
M BE 124	Werk zoeken															☐		
M BE 125	Problemen aanpakken															☐		
M BE 126	Machines bedienen															☐		
M BE 127	Voedselveiligheid															☐		

☒	verplicht te volgen module voor het behalen van een certificaat
☐	keuzemodule voor het behalen van een certificaat

5.2. Bijlage 2: Sleuteldoelen

01	Communicatief vermogen • brengt belangrijke elementen van communicatief handelen in praktijk
02	Creativiteit • ontwikkelt oplossingen en voert ze uit
03	Doorzettingsvermogen • blijft, ondanks moeilijkheden, een doel nastreven
04	Empathie • houdt rekening met de situatie, opvattingen en emoties van anderen
05	Esthetische bekwaamheid • ervaart schoonheid • creëert schoonheid
06	Exploreren • benut leerkansen in diverse situaties • verwerft en verwerkt informatie
07	Flexibiliteit • gaat om met wisselende eisen en omstandigheden
08	Kritisch denken • stelt gegevens, handelwijzen ter discussie • weegt alternatieven af en maakt een bewuste keuze • benadert onderwerpen vanuit verschillende invalshoeken
09	Mediawijsheid • gebruikt alert en kritisch ICT en media
10	Numeriek vermogen • hanteert numerieke gegevens
11	Open en constructieve houding • staat open voor nieuwe ontwikkelingen en veranderingen • neemt initiatief
12	Respect • gedraagt zich respectvol • handelt discreet in situaties die dat vereisen
13	Samenwerken • draagt bij tot het realiseren van gemeenschappelijke doelen • evalueert de samenwerking en de resultaten ervan
14	Verantwoordelijkheid • neemt verantwoordelijkheid op voor het eigen handelen, in relaties met anderen en in de samenleving
15	Zelfbeeld • evalueert de eigen sterke en zwakke punten • toont een eigen identiteit als authentiek individu, behorend tot verschillende groepen • verbetert eigen leren en presteren
16	Zelfredzaamheid • doet een beroep op maatschappelijke diensten en instellingen • maakt gebruik van de gepaste kanalen om zijn vragen, problemen, ideeën of meningen kenbaar te maken
17	Zorgvuldigheid • stelt kwaliteitseisen aan het eigen werk en aan dat van anderen
18	Zorgzaamheid

	• gaat om met verscheidenheid • draagt zorg voor de toekomst van zichzelf en van de ander
--	---

5.3. Bijlage 3: Opleidingsprofiel

**Basiseducatie
LEERGEBIED
Maatschappijoriëntatie (MO)**

**Opleiding
Doorstroom
AO BE 031**

Inhoud

1	Opleiding	83
1.1	Relatie opleiding – referentiekader.....	83
1.2	Inhoud.....	83
1.3	Certificering	84
1.4	Niveau.....	84
1.5	Duur	84
1.6	Plaats van de opleiding in de basiseducatie (Raamwerk).....	84
1.7	Modules.....	85
1.8	Leertraject	85
2	Eindtermen van de opleiding.....	86
2.1	Cluster 1 – Socio-relatieve samenleving.....	86
2.2	Cluster 2 – Socio-economische samenleving.....	86
2.3	Cluster 3 – Socio-culturele samenleving	86
2.4	Cluster 4 – Lerende samenleving	86
2.5	Cluster 5 – Techniek	87
2.6	Cluster 6 – Gezondheid	87
2.7	Cluster 7 – Mobiliteit.....	87
2.8	Cluster 9 – Politiek-juridische samenleving.....	88
2.9	Afbakening	88
3	Modules	89
3.1	Module Leren leren 1 (M BE G 122)	89
3.1.1	Situering van de module in de opleiding.....	89
3.1.2	Instapvereisten voor de module	89
3.1.3	Studieduur	89
3.1.4	Eindtermen	89
3.2	Module Leren leren 2 (M BE G 123)	90
3.2.1	Situering van de module in de opleiding.....	90
3.2.2	Instapvereisten voor de module	90
3.2.3	Studieduur	90
3.2.4	Eindtermen	90
3.3	Module Communiceren in team (M BE G 089)	91
3.3.1	Situering van de module in de opleiding.....	91
3.3.2	Instapvereisten voor de module	91
3.3.3	Studieduur	91
3.3.4	Eindtermen	91
3.4	Module Geschiedenis (M BE G 109)	92
3.4.1	Situering van de module in de opleiding.....	92
3.4.2	Instapvereisten voor de module	92
3.4.3	Studieduur	92
3.4.4	Eindtermen	92
3.5	Module Actualiteit (M BE G 110)	93
3.5.1	Situering van de module in de opleiding.....	93
3.5.2	Instapvereisten voor de module	93
3.5.3	Studieduur	93
3.5.4	Eindtermen	93
3.6	Module Democratie (M BE G 113)	95
3.6.1	Situering van de module in de opleiding.....	95
3.6.2	Instapvereisten voor de module	95
3.6.3	Studieduur	95
3.6.4	Eindtermen	95

5. Bijlagen

3.7	Module Culturen (M BE G 117)	96
3.7.1	Situering van de module in de opleiding.....	96
3.7.2	Instapvereisten voor de module	96
3.7.3	Studieduur	96
3.7.4	Eindtermen	96
3.8	Module Biologie (M BE G 095)	97
3.8.1	Situering van de module in de opleiding.....	97
3.8.2	Instapvereisten voor de module	97
3.8.3	Studieduur	97
3.8.4	Eindtermen	97
3.9	Module Kaart (M BE G 097)	98
3.9.1	Situering van de module in de opleiding.....	98
3.9.2	Instapvereisten voor de module	98
3.9.3	Studieduur	98
3.9.4	Eindtermen	98
3.10	Module Kennismaken met wetenschappen (M BE G 104)	99
3.10.1	Situering van de module in de opleiding.....	99
3.10.2	Instapvereisten voor de module	99
3.10.3	Studieduur.....	99
3.10.4	Eindtermen.....	99

1 Opleiding

1.1 Relatie opleiding – referentiekader

De opleiding Maatschappijoriëntatie Doorstroom is opgebouwd aan de hand van een relevante selectie van eindtermen uit de Matrix MO (zie deel 2). Deze matrix bevat de eindtermen die werden ontwikkeld voor het leergebied Maatschappijoriëntatie in de basiseducatie. De eindtermen MO zijn gebaseerd op volgende referentiekaders:

Lager onderwijs	ET wereldoriëntatie (versie 01/09/2010)
1 ^{ste} graad so A-stroom	Vakoverschrijdende ET (versie 01/09/2010) ET geschiedenis ET aardrijkskunde ET natuurwetenschappen (versie 01/09/2010) ET techniek (versie 01/09/2010)
1 ^{ste} graad so B-stroom	OD MAVO OD natuurwetenschappen (versie 01/09/2010) OD techniek (versie 01/09/2010)

Voor de afbakening van de eindtermen voor de basiseducatie werden de descriptorelementen van de Vlaamse kwalificatiestructuur gehanteerd. Het geheel van de eindtermen van de basiseducatie situeert zich op niveau VKS 2. De afbakening van de geselecteerde eindtermen voor deze opleiding wordt zowel in deel 2 als in deel 3 weergegeven.

De opleiding Doorstroom voorziet een aantal dwarsverbindingen met andere opleidingen in het leergebied Maatschappijoriëntatie in de vorm van gemeenschappelijke modules. De modules van deze opleiding komen allemaal voor in andere MO-opleidingen om de doorstroom van cursisten maximaal aan te wakkeren. Zo zijn de modules **Leren leren 1**, **Leren leren 2** en **Communiceren in team** ook onderdelen van de opleiding Levenslang en levensbreed leren. **Communiceren in team** kan ook gevolgd worden in de opleidingen Communicatie en Werk. De modules **Geschiedenis**, **Actualiteit** en **Democratie** worden gedeeld met de opleiding Actualiteit en geschiedenis. De module **Geschiedenis** komt daarnaast ook voor in de opleiding Cultuur en de module **Democratie** is een module binnen de opleiding Rechten en plichten. Daarnaast is de module **Culturen** ook aan te treffen in de opleiding Cultuur. De module **Biologie** is vervolgens een keuzemodule in de opleiding Gezondheid en de module **Kaart** is een module van de opleiding Mobiliteit. Als laatste is de module **Kennismaken met wetenschappen** een optie in de opleiding Techniek. Deze bruggetjes zijn er om cursisten te stimuleren andere opleidingen in het leergebied maatschappijoriëntatie aan te vatten en het verband tussen de verschillende opleidingen duidelijk te maken.

1.2 Inhoud

De opleiding Doorstroom geeft de cursist uit de basiseducatie de nodige bagage om door te stromen naar het secundair volwassenenonderwijs of een vervolgaanbod buiten het onderwijs, bijvoorbeeld bij VDAB of Syntra. De opleiding bestaat uit tien verplichte modules, er zijn dus geen keuzemodules. De module **Leren leren 1** geeft cursist basisinzichten over zijn leerstijl. De module **Leren leren 2** vertrekt vanuit een doelgerichte aanpak. De module **Communiceren in team** brengt de cursist de nodige competenties bij om groepswork tot een goed einde te brengen. De volgende module, **Geschiedenis**, biedt de cursisten de nodige basiskennis over geschiedenis. De cursist oefent het analyseren van actuele thema's in de module **Actualiteit**. Democratisch handelen vindt zijn plaats in de module **Democratie** en de module **culturen** focust op culturele competentieverhoging in een multiculturele samenleving. De achtste module, **Biologie**, biedt de cursist basiskennis over het

5. Bijlagen

functioneren van het menselijk lichaam en andere levende wezens en organismen. In de module **Kaart** werken de cursisten met allerlei kaartmateriaal: van atlas tot gps. Ten slotte laat de module **Kennismaken met wetenschappen** de cursisten proeven van wetenschappen.

1.3 Certificering

De opleiding leidt tot het certificaat “MO – Doorstroom” in de basiseducatie.

1.4 Niveau

Basiseducatie

1.5 Duur

360 lestijden

1.6 Plaats van de opleiding in de basiseducatie (Raamwerk)

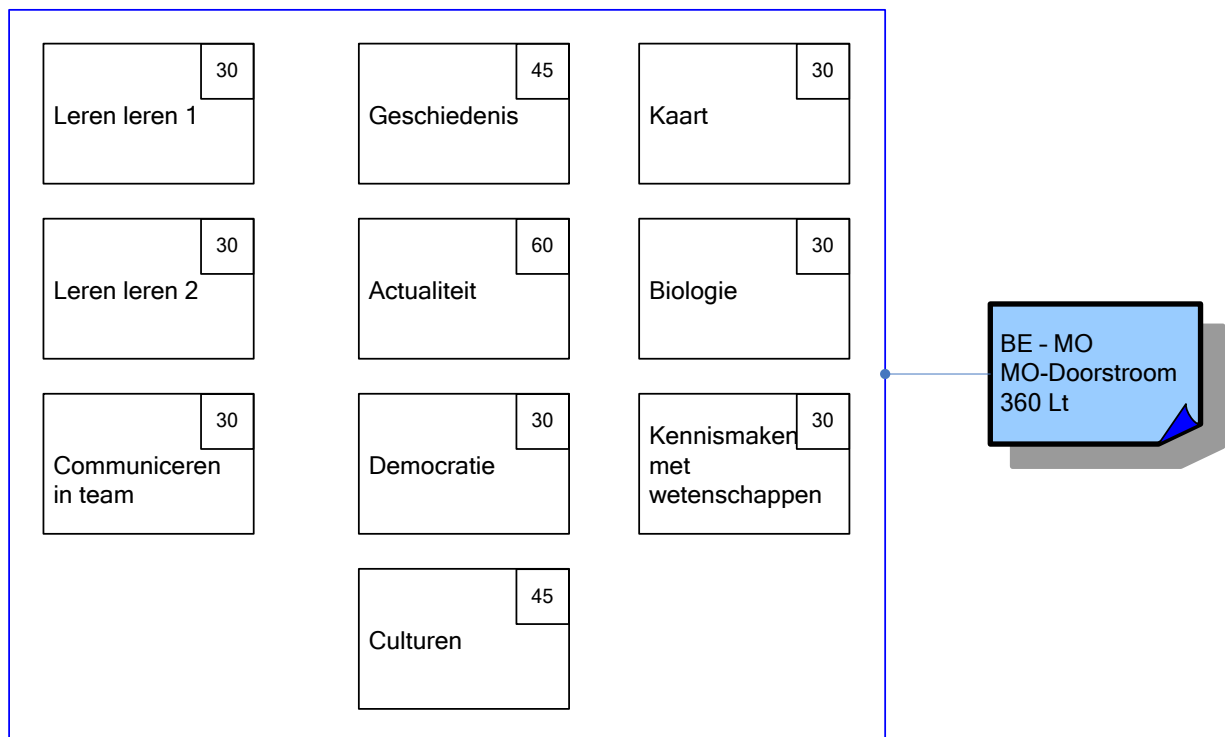
Opleiding	Code	Lestijden	Niveau	Referentie-kader	Regle-mente-ring
Nederlands (NT1)	AO BE 002	600	SO1		
Nederlands voor anderstaligen (NT2)	AO BE 003	480	R1		
Alfabetisering in het Nederlands voor anderstaligen (NT2 Alfa)	AO BE 004	960	R1		
Frans: opstap talen	AO BE 011	80	R1		
Frans: opstap TKO	AO BE 012	120	R1		
Engels: opstap talen	AO BE 013	80	R1		
Engels: opstap TKO	AO BE 014	120	R1		
Latijns schrift R1	AO BE 015	180	R1		
Maatschappijoriëntatie – Voortraject Ervaringsdeskundige in de Armoede en Sociale Uitsluiting (EDAS)	AO BE 016	420	SO1		
Wiskunde – Maatschappelijk functioneren	AO BE 017	360	BaO	Matrix Wiskunde BE	
Wiskunde – Maatschappelijk participeren	AO BE 018	450	BaO	Matrix Wiskunde BE	
Wiskunde – Doorstroom	AO BE 019	630	SO1	Matrix Wiskunde BE	
Maatschappijoriëntatie – Communicatie	AO BE 020	120	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Gezondheid	AO BE 021	90	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Mobiliteit	AO BE 022	90/105	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Huishouding	AO BE 023	90	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Techniek	AO BE 024	90	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Samen leven	AO BE 025	90	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Actualiteit en geschiedenis	AO BE 026	105	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Cultuur	AO BE 027	120	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Rechten en plichten	AO BE 028	90	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Omgaan met veranderingen	AO BE 029	90	SO1	Matrix ET MO	

Maatschappijoriëntatie – Levenslang en levensbreed leren	AO BE 030	90	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Doorstroom	AO BE 031	360	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Werk	AO BE 032	120	SO1	Matrix ET MO	
Informatie- en communicatietechnologie (ICT)	AO BE 033	190	SO1	VOET ICT	

1.7 Modules

Naam	Code	Lestijden
Leren leren 1	M BE G 122	30
Leren leren 2	M BE G 123	30
Communiceren in team	M BE G 089	30
Geschiedenis	M BE G 109	45
Actualiteit	M BE G 110	60
Democratie	M BE G 113	30
Culturen	M BE G 117	45
Biologie	M BE G 095	30
Kaart	M BE G 097	30
Kennismaken met wetenschappen	M BE G 104	30

1.8 Leertraject

2 Eindtermen van de opleiding

2.1 Cluster 1 – Socio-relatieve samenleving

	De cursist
BE 031 ET 006	uit feedback
BE 031 ET 007	gaat om met feedback
BE 031 ET 012	maakt afspraken
BE 031 ET 015	erkent het bestaan van gezagsverhoudingen en het belang van gelijkwaardigheid, afspraken en regels in relaties

2.2 Cluster 2 – Socio-economische samenleving

	De cursist
BE 031 ET 031	illustreert hoe de overheid inkomsten verwerft en aanwendt
BE 031 ET 032	illustreert hoe de sociale zekerheid en de sociale bijstand de basis vormen van de eigen levenskwaliteit en begrijpt dat de sociale zekerheid enkel kan blijven bestaan door een maximale arbeidsparticipatie van zij die dat kunnen
BE 031 ET 033	herkent verschillen in welvaart

2.3 Cluster 3 – Socio-culturele samenleving

	De cursist
BE 031 ET 048	gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen
BE 031 ET 049	toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen
BE 031 ET 053	toont aan dat verschillende culturen kenmerkende kunstuitingen hebben
BE 031 ET 054	toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen
BE 031 ET 055	toont interesse voor het cultureel erfgoed hier en elders
BE 031 ET 056	informeert zich over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten
BE 031 ET 058	geeft zijn mening over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten

2.4 Cluster 4 – Lerende samenleving

	De cursist
BE 031 ET 063	schenkt doelgericht aandacht
BE 031 ET 064	werkt doeltreffend
BE 031 ET 065	maakt een realistische planning
BE 031 ET 066	evalueert zijn leerstijl
BE 031 ET 067	gaat op constructieve wijze om met affectieve aspecten van het leerproces
BE 031 ET 068	kies uit gegeven informatiebronnen en -kanalen met het oog op te bereiken doelen
BE 031 ET 069	gebruikt op adequate wijze diverse informatiebronnen en -kanalen
BE 031 ET 070	evalueert de wijze waarop hij informatiebronnen en -kanalen gebruikt
BE 031 ET 071	bewerkt informatie voor een beter begrip
BE 031 ET 072	analyseert informatie
BE 031 ET 073	vat informatie samen voor een beter begrip en een duidelijke communicatie
BE 031 ET 074	evalueert met ondersteuning de wijze waarop hij informatie bewerkt, analyseert en samenvat
BE 031 ET 075	roept in een nieuwe situatie aanwezige voorkennis en vaardigheden op
BE 031 ET 076	vraagt uitleg tijdens het leren
BE 031 ET 077	voert een oplossingsplan uit
BE 031 ET 078	selecteert een oplossingsplan
BE 031 ET 079	maakt op basis van een model een eenvoudig oplossingsplan
BE 031 ET 080	evalueert het gekozen oplossingsplan
BE 031 ET 081	stuurt met ondersteuning het eigen leerproces
BE 031 ET 082	evalueert met ondersteuning het eigen leerproces

BE 031 ET 083	stuurt waar nodig het eigen leerproces bij
BE 031 ET 084	past bij groepstaken bekende overleg- en oplossingsmethoden toe met ondersteuning
BE 031 ET 085	evalueert de samenwerking bij groepstaken aan de hand van een bekende methodiek
BE 031 ET 086	maakt van ontvangen feedback bij groepstaken gebruik om het eigen handelen bij te sturen
BE 031 ET 088	schat eigen mogelijkheden realistisch in
BE 031 ET 092	toont aan dat er in een organisme een samenhang is tussen verschillende organisatieniveaus
BE 031 ET 093	legt het verband uit tussen de bouw en de functie van de belangrijke organen van de mens
BE 031 ET 094	onderscheidt bij een eenvoudig onderzoek de essentiële stappen van de wetenschappelijke methode
BE 031 ET 095	past van de grootheden massa, lengte, oppervlakte, volume, temperatuur, tijd, druk, snelheid, kracht en energie de eenheden en hun symbolen toe
BE 031 ET 096	plaatst belangrijke gebeurtenissen of personen in de juiste tijdsperiode
BE 031 ET 097	situeert informatie in tijd en ruimte
BE 031 ET 098	herkent verbanden tussen verschillende domeinen van de samenleving
BE 031 ET 099	analyseert historische informatie
BE 031 ET 100	analyseert items uit de actualiteit
BE 031 ET 101	maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf
BE 031 ET 102	illustreert dat een actuele toestand vroeger anders was en in de loop van de geschiedenis evolueerde
BE 031 ET 103	leest kaarten en plattegronden
BE 031 ET 104	toont het verband aan tussen klimaat, milieu en leefgewoonten
BE 031 ET 105	illustreert demografische begrippen
BE 031 ET 106	herkent verschillende reliëf- en landschapsvormen

2.5 Cluster 5 – Techniek

	De cursist
BE 031 ET 109	illustreert dat technische realisaties evolueren en verbeteren;
BE 031 ET 124	interpreteert de informatie op een beeldscherm
BE 031 ET 126	zet zelfgekozen technische hulpmiddelen in
BE 031 ET 129	illustreert dat techniek en samenleving elkaar beïnvloeden

2.6 Cluster 6 – Gezondheid

	De cursist
BE 031 ET 137	beschrijft hoe de voortplanting bij de mens verloopt en hoe ze geregeld kan worden
BE 031 ET 147	gaat respectvol om met ethische aspecten van gezondheid

2.7 Cluster 7 – Mobiliteit

	De cursist
BE 031 ET 148	volgt een route aan de hand van een plattegrond
BE 031 ET 149	zet hulpmiddelen in om een bestemming te bereiken

2.8 Cluster 9 – Politiek-juridische samenleving

	De cursist
BE 031 ET 163	leeft de fundamentele Rechten van de Mens en de Rechten van het Kind na
BE 031 ET 165	erkent de rol van controle en evenwicht tussen de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht in ons democratisch bestel
BE 031 ET 167	toont het belang aan van internationale organisaties en instellingen
BE 031 ET 168	onderscheidt de hoofdzaken van de Belgische staatsstructuur
BE 031 ET 169	illustreert de bevoegdheden van de verschillende bestuursniveaus in België en in de Europese Unie
BE 031 ET 170	illustreert hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft en rekening houdt met ideeën, standpunten en belangen van verschillende betrokkenen
BE 031 ET 171	bereidt zich voor om op een weloverwogen manier aan verkiezingen deel te nemen
BE 031 ET 172	neemt op geldige manier deel aan verkiezingen
BE 031 ET 173	weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af
BE 031 ET 174	past inspraak, participatie en besluitvorming toe
BE 031 ET 179	illustreert de rol van de media en organisaties in het functioneren van de samenleving

2.9 Afbakening

Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;
---	--

3 Modules

3.1 Module Leren leren 1 (M BE G 122)

3.1.1 Situering van de module in de opleiding

De module **Leren leren 1** focust op leerprocessen en leerstijlen. De cursist ondervindt hoe hij het best leert. Het gaat over doelgericht aandacht schenken, doeltreffend werken en plannen. De cursist staat bewust stil bij zijn leerstijl en stuurt die waar nodig bij. Hij schat de eigen mogelijkheden realistisch in. Tenslotte weet de cursist waar hij terecht kan voor ondersteuning bij het leren.

3.1.2 Instapvereisten voor de module

Er zijn geen bijkomende instapvoorwaarden bovenop de algemeen geldende instapvoorwaarden van het decreet van 15 juni 2007 betreffende het volwassenenonderwijs.

3.1.3 Studieduur

30 lestijden

3.1.4 Eindtermen

Module Leren leren 1	M BE G 122
De cursist	
schenkt doelgericht aandacht	BE 031 ET 063
werkt doeltreffend	BE 031 ET 064
maakt een realistische planning	BE 031 ET 065
evalueert zijn leerstijl	BE 031 ET 066
gaat op constructieve wijze om met affectieve aspecten van het leerproces	BE 031 ET 067
roept in een nieuwe situatie aanwezige kennis en vaardigheden op	BE 031 ET 075
vraagt uitleg tijdens het leren	BE 031 ET 076
voert een oplossingsplan uit	BE 031 ET 077
stuurt met ondersteuning het eigen leerproces	BE 031 ET 081
evalueert met ondersteuning het eigen leerproces	BE 031 ET 082
stuurt waar nodig het eigen leerproces bij	BE 031 ET 083
schat eigen mogelijkheden realistisch in	BE 031 ET 088

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;

3.2 Module Leren leren 2 (M BE G 123)

3.2.1 Situering van de module in de opleiding

In de module **Leren leren 2** leert de cursist zijn leerproces zelf sturen vanuit probleemoplossend leren. Er gaat aandacht naar alle aspecten van oplossingsplannen selecteren en evalueren. De cursist gaat op zoek naar de nodige informatie om zijn vooropgestelde doelen te bereiken. Hij leert informatie te vinden, te beoordelen, te selecteren, te bewerken, samen te vatten en te analyseren. Er wordt gefocust op evalueren en bijsturen van het leerproces.

3.2.2 Instapvereisten voor de module

Er zijn geen bijkomende instapvoorwaarden bovenop de algemeen geldende instapvoorwaarden van het decreet van 15 juni 2007 betreffende het volwassenenonderwijs.

3.2.3 Studieduur

30 lestijden

3.2.4 Eindtermen

Module Leren leren 2	M BE G 123
De cursist	
kiest uit gegeven informatiebronnen en -kanalen met het oog op te bereiken doelen	BE 031 ET 068
gebruikt op adequate wijze diverse informatiebronnen en -kanalen	BE 031 ET 069
evalueert de wijze waarop hij informatiebronnen en -kanalen gebruikt	BE 031 ET 070
bewerkt informatie voor een beter begrip	BE 031 ET 071
analyseert informatie	BE 031 ET 072
vat informatie samen voor een beter begrip en een duidelijke communicatie	BE 031 ET 073
evalueert met ondersteuning de wijze waarop hij informatie bewerkt, analyseert en samenvat	BE 031 ET 074
selecteert een oplossingsplan	BE 031 ET 078
maakt op basis van een model een eenvoudig oplossingsplan	BE 031 ET 079
evalueert het gekozen oplossingsplan	BE 031 ET 080
interpreteert de informatie op een beeldscherm	BE 031 ET 124
zet zelfgekozen technische hulpmiddelen in	BE 031 ET 126

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;

3.3 Module Communiceren in team (M BE G 089)

3.3.1 Situering van de module in de opleiding

De kern van de module **Communiceren in team** is succesvol bijdragen aan groepstaken. Het kan zowel gaan over groepstaken in een leeromgeving als op het werk. De module richt zich naar cursisten die in teamverband gemeenschappelijke doelen nastreven. De cursist oefent feedback uiten, omgaan met feedback en afspraken maken. Hij leert overleg- en oplossingsmethoden toe te passen bij groepstaken. Veel aandacht gaat hierbij naar communicatieve vaardigheden en een constructieve houding. Daarnaast kan de cursist ook groepswerk evalueren. Hij leert ten slotte zichzelf bijsturen op basis van feedback.

3.3.2 Instapvereisten voor de module

Er zijn geen bijkomende instapvoorwaarden bovenop de algemeen geldende instapvoorwaarden van het decreet van 15 juni 2007 betreffende het volwassenenonderwijs.

3.3.3 Studieduur

30 lestijden

3.3.4 Eindtermen

De cursist	M BE G 089
uit feedback	BE 030 ET 006
gaat om met feedback	BE 030 ET 007
maakt afspraken	BE 030 ET 012
erkent het bestaan van gezagsverhoudingen en het belang van gelijkwaardigheid, afspraken en regels in relaties	BE 030 ET 015
toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen	BE 030 ET 049
past bij groepstaken bekende overleg- en oplossingsmethoden toe met ondersteuning	BE 030 ET 084
evalueert de samenwerking bij groepstaken aan de hand van een bekende methodiek	BE 030 ET 085
maakt van ontvangen feedback bij groepstaken gebruik om het eigen handelen bij te sturen	BE 030 ET 086
past inspraak, participatie en besluitvorming toe	BE 030 ET 174

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;

3.4 Module Geschiedenis (M BE G 109)

3.4.1 Situering van de module in de opleiding

In de module **Geschiedenis** verwerft de cursist een historisch referentiekader. Daarbij staat kritische reflectie centraal. Hij oefent het situeren van belangrijke gebeurtenissen of personen in tijd en ruimte. Hij leert ook historische informatie te analyseren. Dat wil onder meer zeggen het verschil maken tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf. Er is aandacht voor evolutie in de geschiedenis en verbanden tussen verschillende domeinen in de samenleving. Het gaat bijvoorbeeld over de evolutie van techniek en hoe dat de samenleving beïnvloedt.

3.4.2 Instapvereisten voor de module

Er zijn geen bijkomende instapvoorwaarden bovenop de algemeen geldende instapvoorwaarden van het decreet van 15 juni 2007 betreffende het volwassenenonderwijs.

3.4.3 Studieduur

45 lestijden

3.4.4 Eindtermen

Module Geschiedenis	M BE G 109
De cursist	
plaatst belangrijke gebeurtenissen of personen in de juiste tijdsperiode	BE 031 ET 096
situeert informatie in tijd en ruimte	BE 031 ET 097
herkent verbanden tussen verschillende domeinen van de samenleving	BE 031 ET 098
analyseert historische informatie	BE 031 ET 099
maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf	BE 031 ET 101
illustreert dat een actuele toestand vroeger anders was en in de loop van de geschiedenis evolueerde	BE 031 ET 102
illustreert dat technische realisaties evolueren en verbeteren	BE 031 ET 109
illustreert dat techniek en samenleving elkaar beïnvloeden	BE 031 ET 129

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;

3.5 Module Actualiteit (M BE G 110)

3.5.1 Situering van de module in de opleiding

In deze module worden verschillende **actuele** onderwerpen behandeld. De cursist leert op verschillende manieren naar eenzelfde actueel thema kijken. Hij leert meer over de rol en werkwijze van de media. De cursist oefent informatie selecteren en analyseren. Dat is onder meer meningen en feiten uit elkaar halen en informatie situeren in tijd en ruimte. Hij leert verbanden leggen tussen verschillende domeinen in de samenleving. Hier gaat het ook over de werking van de overheid en de scheiding van wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht. Er is aandacht voor thema's zoals welvaart, sociale zekerheid en sociale bijstand. Daarnaast komen internationale organisaties en instellingen aan bod en gaat het over de Rechten van de Mens en de Rechten van het Kind.

3.5.2 Instapvereisten voor de module

Er zijn geen bijkomende instapvoorwaarden bovenop de algemeen geldende instapvoorwaarden van het decreet van 15 juni 2007 betreffende het volwassenenonderwijs.

3.5.3 Studieduur

60 lestijden

3.5.4 Eindtermen

Module Actualiteit	M BE G 110
De cursist	
illustreert hoe de overheid inkomsten verwerft en aanwendt	BE 031 ET 031
illustreert hoe de sociale zekerheid en de sociale bijstand de basis vormen van de eigen levenskwaliteit en begrijpt dat de sociale zekerheid enkel kan blijven bestaan door een maximale arbeidsparticipatie van zij die dat kunnen	BE 031 ET 032
herkent verschillen in welvaart	BE 031 ET 033
kiest uit gegeven informatiebronnen en -kanalen met het oog op te bereiken doelen	BE 031 ET 068
analyseert informatie	BE 031 ET 072
situeert informatie in tijd en ruimte	BE 031 ET 097
herkent verbanden tussen verschillende domeinen van de samenleving	BE 031 ET 098
analyseert items uit de actualiteit	BE 031 ET 100
maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf	BE 031 ET 101
illustreert demografische begrippen	BE 031 ET 105
illustreert dat techniek en samenleving elkaar beïnvloeden	BE 031 ET 129
leeft de fundamentele Rechten van de Mens en de Rechten van het Kind na	BE 031 ET 163
erkent de rol van controle en evenwicht tussen de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht in ons democratisch bestel	BE 031 ET 165
toont het belang aan van internationale organisaties en instellingen	BE 031 ET 167
illustreert de rol van de media en organisaties in het functioneren van de samenleving	BE 031 ET 179

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;

5. Bijlagen

concrete problemen;	
---------------------	--

3.6 Module Democratie (M BE G 113)

3.6.1 Situering van de module in de opleiding

In de module **Democratie** staat democratisch handelen centraal. De cursist verhoogt zijn betrokkenheid op het beleid. Hij leert meer over de politieke organisatie van België en Europa. Hij leert hoe een democratie werkt of hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft. Daarbij komt rekening houden met verschillende ideeën, standpunten en belangen. Vervolgens komt de rol van media en organisaties in de samenleving aan bod. Het gaat ten slotte over geldig en bewust deelnemen aan verkiezingen.

3.6.2 Instapvereisten voor de module

Er zijn geen bijkomende instapvoorwaarden bovenop de algemeen geldende instapvoorwaarden van het decreet van 15 juni 2007 betreffende het volwassenenonderwijs.

3.6.3 Studieduur

30 lestijden

3.6.4 Eindtermen

Module Democratie	M BE G 113
De cursist	
onderscheidt de hoofdzaken van de Belgische staatsstructuur	BE 031 ET 168
illustreert de bevoegdheden van de verschillende bestuursniveaus in België en in de Europese Unie	BE 031 ET 169
illustreert hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft en rekening houdt met ideeën, standpunten en belangen van verschillende betrokkenen	BE 031 ET 170
bereidt zich voor om op een weloverwogen manier aan verkiezingen deel te nemen	BE 031 ET 171
neemt op geldige manier deel aan verkiezingen	BE 031 ET 172
weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af	BE 031 ET 173
illustreert de rol van de media en organisaties in het functioneren van de samenleving	BE 031 ET 179

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgescreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;

3.7 Module Culturen (M BE G 117)

3.7.1 Situering van de module in de opleiding

Exploreren, een mening vormen en respect tonen, staat centraal in deze module over **culturen**. De cursist maakt kennis met levensopvattingen, cultureel erfgoed en kunst in verschillende culturen. Het bespreken van de multiculturele samenleving is een belangrijk onderdeel van deze module. De cursist leert de invloed herkennen van cultuur op voelen, denken en handelen.

3.7.2 Instapvereisten voor de module

Er zijn geen bijkomende instapvoorwaarden bovenop de algemeen geldende instapvoorwaarden van het decreet van 15 juni 2007 betreffende het volwassenenonderwijs.

3.7.3 Studieduur

45 lestijden

3.7.4 Eindtermen

Module Culturen	M BE G 117
De cursist	
gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen	BE 031 ET 048
toont aan dat verschillende culturen kenmerkende kunstuitingen hebben	BE 031 ET 053
toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	BE 031 ET 054
toont interesse voor het cultureel erfgoed hier en elders	BE 031 ET 055
informeert zich over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten	BE 031 ET 056
geeft zijn mening over kunst- en cultuuruitingen en -activiteiten	BE 031 ET 058

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;

3.8 Module Biologie (M BE G 095)

3.8.1 Situering van de module in de opleiding

In de module **Biologie** verdiept de cursist zijn basiskennis over de bouw en het functioneren van het menselijk lichaam. Het gaat over de bloedsomloop, de spijsvertering, het skelet, de spieren, het zenuwstelsel, de ademhaling, de voorplanting, ... Daarnaast komen ethische aspecten van gezondheid aan bod.

3.8.2 Instapvereisten voor de module

Er zijn geen bijkomende instapvoorwaarden bovenop de algemeen geldende instapvoorwaarden van het decreet van 15 juni 2007 betreffende het volwassenenonderwijs.

3.8.3 Studieduur

30 lestijden

3.8.4 Eindtermen

Module Biologie	M BE G 095
De cursist	
toont aan dat er in een organisme een samenhang is tussen verschillende organisatieniveaus	BE 031 ET 092
legt het verband uit tussen de bouw en de functie van de belangrijke organen van de mens	BE 031 ET 093
beschrijft hoe de voortplanting bij de mens verloopt en hoe ze geregeld kan worden	BE 031 ET 137
gaat respectvol om met ethische aspecten van gezondheid	BE 031 ET 147

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;

3.9 Module Kaart (M BE G 097)

3.9.1 Situering van de module in de opleiding

In de module **Kaart** oefent de cursist met diverse kaarten en plattegronden. Hij leert onder meer een route volgen aan de hand van een plattegrond. Daarnaast komen verschillende andere hulpmiddelen om een bestemming te bereiken aan bod. Bij het gebruiken van digitale kaarten en apparaten krijgt het werken met een beeldscherm gepaste aandacht. De cursist leert oog hebben voor pictogrammen en wegaanduidingen. De weg vragen kan ook een onderdeel van de module vormen.

3.9.2 Instapvereisten voor de module

Er zijn geen bijkomende instapvoorwaarden bovenop de algemeen geldende instapvoorwaarden van het decreet van 15 juni 2007 betreffende het volwassenenonderwijs.

3.9.3 Studieduur

30 lestijden

3.9.4 Eindtermen

Module Kaart	M BE G 097
De cursist	
leest kaarten en plattegronden	BE 031 ET 103
herkent verschillende reliëf- en landschapsvormen	BE 031 ET 106
interpreteert de informatie op een beeldscherm	BE 031 ET 124
volgt een route aan de hand van een plattegrond	BE 031 ET 148
zet hulpmiddelen in om een bestemming te bereiken	BE 031 ET 149

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;

3.10 Module Kennismaken met wetenschappen (M BE G 104)

3.10.1 Situering van de module in de opleiding

In deze module verwerft de cursist, via onderzoekend leren, inzicht in de **wetenschappelijke** methode. Hij maakt kennis met eenvoudig onderzoek en het ontstaan van wetenschappelijke kennis. Er gaat aandacht naar het toepassen van relevante grootheden. Ten slotte komt het verband tussen klimaat, milieu en leefgewoonten aan bod.

3.10.2 Instapvereisten voor de module

Er zijn geen bijkomende instapvoorwaarden bovenop de algemeen geldende instapvoorwaarden van het decreet van 15 juni 2007 betreffende het volwassenenonderwijs.

3.10.3 Studieduur

30 lestijden

3.10.4 Eindtermen

De cursist	M BE G 104
onderscheidt bij een eenvoudig onderzoek de essentiële stappen van de wetenschappelijke methode	BE 031 ET 094
past van de grootheden massa, lengte, oppervlakte, volume, temperatuur, tijd, druk, snelheid, kracht en energie de eenheden en hun symbolen toe	BE 031 ET 095
toont het verband aan tussen klimaat, milieu en leefgewoonten	BE 031 ET 104

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;